

TÜRKİYE CUMHURİYETİ CUMHURBAŞKANLIĞI
STRATEJİ VE BÜTÇE BAŞKANLIĞI

ON İKİNCİ KALKINMA PLANI
2024 - 2028

ADALET HİZMETLERİNDE ETKİNLİK

ÖZEL İHTİSAS KOMİSYONU RAPORU

ANKARA 2023

**T.C. CUMHURBAŞKANLIĞI
STRATEJİ VE BÜTÇE BAŞKANLIĞI**

**ON İKİNCİ KALKINMA PLANI
(2024-2028)**

**ADALET HİZMETLERİNDE
ETKİNLİK**

ÖZEL İHTİSAS KOMİSYONU RAPORU

ANKARA 2023

ISBN 978-625-8356-05-2

Bu yayının tüm hakları Strateji ve Bütçe Başkanlığına aittir.
Kaynak gösterilmek suretiyle alıntı yapılabilir.

İÇİNDEKİLER

TABLO LİSTESİ	ii
KISALTMALAR.....	iv
ADALET HİZMETLERİNDE ETKİNLİK ÖZEL İHTİSAS KOMİSYONU KATILIMCI LİSTESİ.....	vi
ÖNSÖZ.....	ix
YÖNETİCİ ÖZETİ.....	xii
1. GİRİŞ	1
2. KALKINMA PLANLARINDA ADALET HİZMETLERİ	5
3. MEVCUT DURUM ANALİZİ	10
3.1. Dünyada Genel Durum	10
3.2. Türkiye’de Genel Durum	12
3.2.1. GZFT Analizi	15
3.2.2. On Birinci Kalkınma Planı Döneminin Değerlendirilmesi.....	16
4. PLAN DÖNEMİ PERSPEKTİFİ	31
4.1. Uzun Vadeli Hedefler.....	31
4.2. Temel Amaç ve Politikalar	31
4.2.1. Yargı Bağımsızlığı, Tarafsızlığı ve Şeffaflığı	31
4.2.2. Hak ve Özgürlükler	38
4.2.3. Hukuk Eğitimi ve Yargı Görevlileri	43
4.2.4. Savunma ve Avukatlık Mesleği	54
4.2.5. Mahkemeler Teşkilatı	56
4.2.6. Ceza Adaleti	66
4.2.7. Hukuk Yargılamaları	81
4.2.8. İdari Yargı	90
4.2.9. Fiziki ve Teknik Altyapı	94
4.2.10 Adli Bilimler	98
4.3. Plan Amaç, Hedef ve Politikalarının Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleriyle İlişkisi	99
5. SONUÇ VE GENEL DEĞERLENDİRME	101

TABLO LİSTESİ

Tablo 3.1. Hâkim ve Savcı Sayısı	23
Tablo 3.2. Adalet Personeli Sayısı	23
Tablo 3.3. Mahkeme Sayıları	23
Tablo 3.4. Tutuklu Oranları.....	24
Tablo 3.5. Fiziki Altyapı	24
Tablo 3.6. Arabulucu ve Uzlaştırıcı Sayısı.....	24
Tablo 3.7 Avukat-Baro-Noter Sayıları.....	24
Tablo 3.8 Adli Tıp Alanındaki Gelişmeler.....	25
Tablo 3.9 Cumhuriyet Başsavcılıkları Soruşturma Dosya Sayıları (Daimi arama kararı verilen dosyalar dâhil).....	25
Tablo 3.10 Cumhuriyet Başsavcılıkları Soruşturma Dosya Sayıları (Daimi arama kararı verilen dosyalardan arındırılmış).....	25
Tablo 3.11 Hukuk Mahkemeleri Dosya Sayıları.....	26
Tablo 3.12 Ceza Mahkemeleri Dosya Sayıları.....	26
Tablo 3.13 Bölge Adliye Mahkemeleri Ceza Daireleri Dosya Sayıları.....	26
Tablo 3.14 Bölge Adliye Mahkemeleri Hukuk Daireleri Dosya Sayıları	27
Tablo 3.15 Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı Dosya Sayıları	27
Tablo 3.16 Yargıtay Ceza Daireleri Dosya Sayıları.....	27
Tablo 3.17 Yargıtay Ceza Genel Kurulu Dosya Sayıları	28
Tablo 3.18. Yargıtay Hukuk Daireleri Dosya Sayıları.....	28
Tablo 3.19 Yargıtay Hukuk Genel Kurulu Dosya Sayıları	28
Tablo 3.20 İdare Mahkemeleri Dosya Sayıları	29
Tablo 3.21 Vergi Mahkemeleri Dosya Sayıları	29
Tablo 3.22 Bölge İdare Mahkemeleri Dosya Sayıları.....	29
Tablo 3.23 Danıştay Dava Daireleri ve Kurulları Dosya Sayıları.....	30
Tablo 3.24 Danıştay Birinci Dairesi Dosya Sayıları	30
Tablo 4.1. Yıllar İtibarıyla Kamu Denetçiliği Kurumuna Yapılan Şikâyet Başvuru Sayıları .	41
Tablo 4.2. Fakültelere Girişte Aranılan Başarı Sıralaması.....	44
Tablo 4.3. Bazı Ülkelerde Hukuk Fakültesi Sayısına İlişkin Veriler.....	46
Tablo 4.4. Dünyada ve Ülkemizde Bazı Hukuk Fakültelerindeki Toplam Öğrenci Sayıları...	46
Tablo 4.5. Hâkim ve Cumhuriyet Savcısı Sayısı (Toplam)	50
Tablo 4.6. Hâkim ve Cumhuriyet Savcısı Sayısı (Adli ve İdari Yargı)	50

Tablo 4.7. 100 Bin Kişiyeye Düşen Hâkim ve Cumhuriyet Savcısı Sayısı	51
Tablo 4.8. Cumhuriyet Başsavcılıklarında Yıl İçinde Açılan Dosya Sayıları, 2022 (TCK Uyarınca)	79
Tablo 4.9. Cezaevi Nüfusunun Toplam Nüfusa Oranı (100.000/1)	80

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AİHM	: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AİHS	: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
ASEAN	: Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği (Association of Southeast Asian Nations)
AYM	: Anayasa Mahkemesi
BAM	: Bölge Adliye Mahkemesi
BK	: Birleşik Krallık
BM	: Birleşmiş Milletler
CEPEJ	: Avrupa Adaletin Etkinliği Komisyonu (Commission Européenne pour L'efficacité de la Justice)
CMK	: Ceza Muhakemesi Kanunu
CTE	: Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü
ÇHC	: Çin Halk Cumhuriyeti
EA	: Eşit Ağırlık
ENFSI	: Avrupa Adli Bilimler Enstitüleri Ağı (European Network of Forensic Sciences Institutes)
GZFT	: Güçlü Yönler, Zayıf Yönler, Fırsatlar, Tehditler
HAGB	: Hükümün Açıklanmasının Geriye Bırakılması
HMK	: Hukuk Muhakemeleri Kanunu
HSK	: Hâkimler ve Savcılar Kurulu
MSB	: Milli Savunma Bakanlığı
OECD	: Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (Organisation for Economic Cooperation and Development)
PGM	: Personel Genel Müdürlüğü

SAY	: Sayısal
SEGBİS	: Ses ve Görüntü Bilişim Sistemi
SYOK	: Soruşturma Yapılmasına Yer Olmadığına Dair Karar
TBB	: Türkiye Barolar Birliği
TOBB	: Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCK	: Türk Ceza Kanunu
UNDP	: Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (United Nations Development Programme)
UYAP	: Ulusal Yargı Ağı Projesi
YÖK	: Yükseköğretim Kurulu

**ADALET HİZMETLERİNDE ETKİNLİK ÖZEL İHTİSAS KOMİSYONU
KATILIMCI LİSTESİ**

BAŞKAN:

Alpaslan AZAPAĞASI

Yargıtay

KOORDİNATÖRLER:

Gülhanım EROL

Strateji ve Bütçe Başkanlığı

Fehmi TÜRK

Strateji ve Bütçe Başkanlığı

RAPORTÖR:

Ersin ERDOĞAN

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

ÜYELER (Soyadına göre alfabetik sıralı)

Yıldız ABİK

Ankara Üniversitesi

Çağdaş AKSOY

Emniyet Genel Müdürlüğü

Gülhan ALTINOK

Adalet Bakanlığı

Berkay ALTUĞ

Adalet Bakanlığı

Burkay ARAZ

Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB)

Hızır ASLIYÜKSEK

Adli Tıp Kurumu Başkanlığı

Murat ATALI

İstanbul Üniversitesi

Murat AZAKLI

Anayasa Mahkemesi

Ayşe BAHAR

Strateji ve Bütçe Başkanlığı

Yasin BULUT

Adalet Bakanlığı

İlker ÇALIŞKAN

Hâkimler ve Savcılar Kurulu

Soner ÇETİN

Adalet Bakanlığı

Olgun DEĞİRMENCİ

TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi

Özlem DEMİR YAZAR

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu

Ali DENİZHAN

Adalet Bakanlığı

Mehmet Alperen DOĞRU

Yargıtay

Ferhat EKER

Türkiye Adalet Akademisi

İrem ERDEMİR

Strateji ve Bütçe Başkanlığı

Işıl ERDEMLİ

BM Kalkınma Programı (UNDP)

İhsan ERDOĞAN	Başkent Üniversitesi
Hasan Tahsin FENDOĞLU	Başkent Üniversitesi
Ebru GÜLALİOĞULLARI	Strateji ve Bütçe Başkanlığı
Fatih GÜNGÖR	Adalet Bakanlığı
Salih Zeki HAKLI	Polis Akademisi
Onur HELVACI	Adalet Bakanlığı
Özgür KARACA	Adalet Bakanlığı
Yasin Alperen KARAŞAHİN	Koç Üniversitesi
Bülent KAYAŞ	Yargıda Birlik Derneği
Birol KIRMAZ	Yargıda Birlik Derneği
Nesibe KURT KONCA	Ankara Medipol Üniversitesi
Abdulkadir KUTLUK	Adalet Bakanlığı
Muradiye LAP	Strateji ve Bütçe Başkanlığı
Başak MANAV	Kamu Denetçiliği Kurumu
Uğur MUSLU	Adalet Bakanlığı
Tahsin MUTLU	Adalet Bakanlığı
Çağdaş ÖZER	Adalet Bakanlığı
Murat ÖZGER	Jandarma Genel Komutanlığı
Sait ÖZSOY	Adli Tıp Kurumu Başkanlığı
Recep ÖZYURT	Ceza İnfaz Kurumları ile Tutukevleri İşyurtları Kurumu
Enes POLAT	Ceza İnfaz Kurumları ile Tutukevleri İşyurtları Kurumu
Zekeriya Ozan POLAT	Türk Hukuk Enstitüsü
İkbal Sibel SAFİ	Dokuz Eylül Üniversitesi
Murat SAĞLAM	Adalet Bakanlığı
Cemil SARI	Adalet Bakanlığı
Abdulaziz SEKBAN	Türk Hukuk Enstitüsü
Murat ŞAŞI	Danıştay
Sibel Zeynep ŞAT	Türkiye Noterler Birliği
Şenol TAŞ	Adalet Bakanlığı
Sema TAŞPINAR AYVAZ	TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi
Harun TEPE	Hacettepe Üniversitesi
Muhammed Halis TUĞ	Adalet Bakanlığı

Sevilay UĞURLU

Kenan UZUN

Ahmet ÜSTÜNBAŞ

Mustafa YAĞCI

Ertuğrul YAZAR

Halime Sebahat YILMAZ

Tamer YİĞİT

Ankara Barosu

Adalet Bakanlığı

Adalet Bakanlığı

Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği (MÜSİAD)

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu

Strateji ve Bütçe Başkanlığı

Jandarma Genel Komutanlığı

ÖNSÖZ

1962 yılında başlayan kamu yönetiminde planlı dönem 61 yılını tamamlamış bulunmaktadır. 1973-1977 yıllarını kapsayan üçüncü beş yıllık döneme kadar kalkınma planlarında adalet sistemlerine ilişkin değerlendirmeler yer almamıştır. Ekonomik ve sosyal kalkınmanın önemli bir parçasını da adalet sisteminin işleyişinin oluşturduğu düşüncesiyle üçüncü plan döneminde adalet reformu ayrı bir başlık altında ele alınmıştır.

Kalkınma planlarının kapsamına adalet hizmetlerinin alınması yargı alanında planlı reform dönemine geçiş açısından önemli bir aşama olmakla birlikte, esasen adalet sistemine özgü planlama yaklaşımının 2009 yılında başladığı söylenebilir.

2009 yılında başlayan yeni dönem, Avrupa Birliğiyle (AB) müktesebat uyumu çalışmalarının hız kazandığı bir dönem olmuştur. Müktesebatın “Yargı ve Temel Haklar” başlıklı 23’üncü Faslı kapsamında yürütülecek çalışmalar, 2009 yılında hazırlanan ilk Yargı Reformu Stratejisinde ortaya konulmuştur. Söz konusu Reform Stratejisi, 2015 yılında yeni bir belge hazırlanarak güncellenmiştir.

Bu dönem ayrıca kamuda stratejik yönetim anlayışına geçiş çalışmalarının da başladığı bir dönem olmuştur. 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunuyla getirilen stratejik planlar, her bir sektör için önemli birer planlama aracı olmuştur.

On İkinci Kalkınma Planı ciddi bir tecrübe birikimiyle hazırlanmaktadır. Kalkınma Planının adalet hizmetleri bölümünün hazırlanmasına katkı sağlamak ve ilke, politika ve tedbirleri belirlemek için oluşturulan Adalet Hizmetleri Özel İhtisas Komisyonu bu planlama tecrübesine atıf yapmakta ve ciddi bir tecrübe birikimine işaret etmektedir.

Bunların yanı sıra, Türk adalet sisteminin oldukça köklü bir kurumsal geçmişe ve tecrübeye sahip olduğu da belirtilmelidir. Adalet sistemimizde reform çalışmaları oldukça eskidir. Osmanlı Devleti, kendisinden önceki Türk Devletlerinden de edindiği tecrübelerle, döneminin oldukça ilerisinde bir adalet sistemi ortaya koymuştur. Tanzimat Fermanının ise adalet sisteminde yeni bir dönem başlattığı söylenebilir.

Tanzimat Fermanının ilanından sonraki süreçte mahkemeler teşkilatında önemli düzenlemelerin yapıldığı görülmektedir. Belirtilen dönemde iki dereceli olarak kurulan yeni mahkemeler, nizamiye mahkemeleri olarak adli teşkilatta yerini almıştır. Özellikle adli ıslahat yılı olarak adlandırılan 1879 yılında çıkarılan kanunlarla dikkate değer düzenlemeler yapılmıştır. Adalet teşkilatına ilişkin önemli yeniliklerden birisi müddeiumumilik (savcılık) ve

mukavelat muharrirliğinin (noterlik) oluşturulmasıdır. Avukatlık kurumu ise 1875'te sistemimize dâhil olmuştur.

Cumhuriyet döneminde ise bu kurumsal yapılanmalar yenilenmiş ve resepsiyon hareketi kapsamında önemli mevzuat çalışmaları yapılmıştır. Merkezi Sivas'ta olmak üzere bugünkü Yargıtay'ın Cumhuriyet tarihindeki ilk şekli olan Temyiz Heyeti 1920 yılında oluşturulmuştur. İstanbul'daki Temyiz Mahkemesinde bulunan dosyalar ise 1922'de Sivas'taki Yüksek Mahkeme'ye gönderilmiştir. Sivas'taki Temyiz Heyeti 14/11/1923 tarihli ve 371 sayılı Kanunla Eskişehir'e nakledilerek Mahkeme-i Temyiz adını almıştır. 1868 tarihinde açılan Şura-yı Devlet'in (Danıştay) faaliyetleri 1922'de sona ermiş ve Danıştay 1925'te yeniden kurularak bağımsız bir mahkeme niteliğiyle 1927 tarihinden itibaren çalışmaya başlamıştır. Tüm idari davalar 1982 yılına kadar ilk derece ve yüksek mahkeme olarak Danıştay'da görülmekteyken 1982 yılında kabul edilen 2576 sayılı Bölge İdare, İdare ve Vergi Mahkemelerinin Kuruluşu ve Görevleri Hakkında Kanunla bugünkü sistem oluşturulmuştur. Uyuşmazlık Mahkemesi 1945 yılında, Anayasa Mahkemesi (AYM) ise 1961 yılında kurulmuştur.

Türkiye 1949'da kurulan Avrupa Konseyinin kurucu üyelerindendir. Konsey tarafından hazırlanan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) 1950'de imzaya açılmış ve 1953'te yürürlüğe girmiştir. Taraf ülkelerin AİHS'ye uyumunu denetlemek amacıyla Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) oluşturulmuştur. Türkiye AİHS'nin denetim sürecine, bireysel başvuru hakkını 1987'de ve AİHM'nin zorunlu yargı yetkisini 1990'da kabul ederek dâhil olmuştur.

Belirtilen reform çalışmaları süreç içerisinde kesintisiz devam ettirilmiş ve özellikle stratejik yönetim anlayışının getirdiği fırsatlarla son çeyrek yüzyılda derinleşerek devam etmiştir. 2001 yılında yeni Türk Medeni Kanunu kabul edilmiş ve 2004 yılından itibaren tüm temel kanunlar yenilenmiştir. İstinaf mahkemelerinin 2016 yılında sisteme dâhil olması, alternatif uyuşmazlık çözüm yöntemlerinin adalet sistemi içerisinde yer bulması, AYM'ye bireysel başvuru yolunun kabul edilmesi diğer önemli gelişmeler olmuştur.

Adalet sistemlerinin dünya genelinde inovasyonla şekillendiği bir dönem yaşanmaktadır. Günümüzde ülkeler adalet sistemlerinin varlık sebebini, hizmet anlayışını, hizmetleri sunma şeklini tartışıp sürekli yenilikçi yollar aramaktadır. Adalet hizmetlerindeki değişim uluslararası gelişmelerin yanı sıra toplumsal beklentilerden de kaynaklanmaktadır. Vatandaşlar tüm kamu hizmetlerinde olduğu gibi yargı hizmetlerinin de adil olmasının yanı sıra kaliteli ve hızlı olarak sunulmasını talep etmektedir. İçinde bulunduğumuz yüzyılın yargı

sistemleri için öne çıkardığı adalete erişim, onarıcı adalet, etkinlik ve verimlilik gibi kavramların tümü buna hizmet etmek için geliştirilmiştir.

Özel İhtisas Komisyonu, çalışmalarını bu gelişmelerin ortaya koyduğu eğilimleri de dikkate alarak geniş bir durum analizine dayalı olarak sürdürmüştür. Durum analizi yargılamaların ortalama görülme sürelerinin uzunluğunu çözülmesi gereken bir sorun olarak ortaya koymaktadır. Buna yönelik politikalar ilgili bölümlerde ortaya konulmuştur.

Ayrıca önümüzdeki dönemde özellikle ceza adaleti sisteminin etkinliğine yönelik çalışmaların yoğunlaştırılmasına da ihtiyaç bulunduğu açıktır. Soruşturmaların eksiksiz yürütülmesi, yargılamaların yararlanıcılara güven verecek şekilde makul sürede yürütülmesi ve kararların hukuki argümantasyon teorisine uygun gerekçelere dayalı olarak verilmesi gerekmektedir.

Bu Rapor, başta On İkinci Kalkınma Planı olmak üzere adalet sistemine özgü planlama belgelerinin hazırlanmasında temel referans doküman hüviyetinde olacaktır.

Bu Belge, uzun süren ve yorucu Komisyon çalışmalarının verimli sonuçlarını yansıtmaktadır. Çalışmalara katkıda bulunan her bir Komisyon üyesine, Strateji ve Bütçe Başkanlığının yöneticilerine, çalışmalarını kolaylaştıran, çoğu zaman ev sahipliği ve sekreteryahizmetlerini üstlenen kuruluşlara, eseri kaleme alan Komisyon Raportörüne ve akademisyenlerimize şükranlarımızı sunuyoruz.

Alpaslan Azapağası

Yargıtay Üyesi

Özel İhtisas Komisyonu Başkanı

YÖNETİCİ ÖZETİ

Herkesin hak ve hürriyetini korumak ve adil bir hukuk düzeni kurmak devletin asli görevidir. Adalet hizmetleriyle ilgili çalışmalar şimdiye kadar bu anlayışla yürütülmüş ve birçok konuda köklü değişiklikler yapılarak önemli reformlara imza atılmıştır. On İkinci Kalkınma Planı döneminde de adalet sisteminin güçlendirilmesi en önemli amaç olacaktır.

Adalet Hizmetleri Özel İhtisas Komisyonu Raporu, “Türkiye Yüzyılı’nın” en önemli gelecek temalarından biri olan adaletin etkinliğine yönelik politika ve öncelikleri ortaya koymaktadır.

Özel İhtisas Komisyonu tarafından Türkiye’nin 2053 Adalet Vizyonu perspektifi ele alınmış ve durum analizine dayalı öncelikler ortaya konulmuştur. Komisyon güçlü Türkiye dönüşümünün ve Türkiye Yüzyılı’nın öncüsünün, 2053 Adalet Vizyonu olacağına işaret etmektedir.

2053 Adalet Vizyonu; “Hukukun Üstünlüğünü Esas Alan, Gecikmeyen ve Öngörülebilir Bir Adalet Sistemi” olarak belirlenmiştir.

Önümüzdeki dönemde çalışmalar bu vizyona uygun olarak, adalet sistemine olan güven ve memnuniyetin arzu edilen seviyeye çıkarılması için sürdürülecektir.

Türkiye Yüzyılı ve 2053 Vizyonu için Yeni Anayasa kilit önem taşımaktadır. Kalıcı ve sürdürülebilir başarının yakalanması ancak yeni, sivil ve demokratik bir anayasayla mümkün olacaktır.

Özel İhtisas Komisyonu 2053 Adalet Vizyonunun adalet sistemine ilişkin tematik alanlarını şu şekilde belirlemiştir:

- Türkiye Yüzyılı İçin Yeni Anayasa
- Hukukun Üstünlüğü
- Zamanında Yargılama: Makul Süre ve Hızlılık
- Sadeleştirilmiş, Kolaylaştırılmış ve Verimliliği Esas Alan Süreçler
- Evrensel Hukuka Uygunluğu ve Uluslararası Tecrübeleri Dikkate Alan Anlayış
- Adalete Kolay Erişim
- Adalet Hizmetlerinde Teknolojik Gelişme
- Yargıya Güven ve Memnuniyeti Esas Alan Süreç ve Uygulamalar
- Onarıcı ve Telafi Edici Adalet Uygulamaları
- Öngörülebilir Adalet

Bu Raporda Kalkınma Planında değerlendirmek üzere 107 ayrı öneri belirlenmiştir. Bazı öneriler birden fazla alt başlıktan oluşmaktadır. Plan Dönemi Perspektifi bölümündeki tasnif on başlık üzerinden yapılmıştır. Bu başlıklar şu şekildedir:

1. Yargı Bağımsızlığı, Tarafsızlığı ve Şeffaflığı
2. Hak ve Özgürlükler
3. Hukuk Eğitimi ve Yargı Görevlileri
4. Savunma ve Avukatlık Mesleği
5. Mahkemeler Teşkilatı
6. Ceza Adaleti
7. Hukuk Yargılamaları
8. İdari Yargı
9. Fiziki ve Teknik Altyapı
10. Adli Bilimler

Önerilerden bir kısmı Anayasa ya da kanun değişikliği gerektirirken, bazıları ise idari tasarruflarla hayata geçirilecek niteliktedir. Yapılacak çalışmaların bir kısmı On İkinci Kalkınma Planı dönemini de aşacak uzun erimli çalışmaları gerektirmektedir. Zira yargı alanındaki bazı değişikliklerin sonuçlarının zaman içerisinde alınacağı kuşkusuzdur.

Özel İhtisas Komisyonu Raporunda belirtilen fikir ve görüşlerin ne Strateji Geliştirme Başkanlığını, ne de üyelerin mensup bulunduğu kurum ve kuruluşları bağlamadığını önemle belirtmek gerekmektedir.

1. GİRİŞ

Adalet, kadim insanlık tarihinden süzülerek bugüne gelen değerler bütününe ifade eder. Hukuk düzeni ve adalet sistemi bu değerler bütününe iyi hizmet ettiği sürece işlevini yerine getirmiş olur.

Demokratik hukuk düzeni, sosyal barışın, toplumsal ilerlemenin ve ekonomik büyümenin de temel şartıdır. Hukuku bir değer haline getiren şey ise adil ve etkin işleyişiyle, yargı sistemidir. Hak ve özgürlüklerin korunup yaşatılmasının güvencesi de yargıdır.

Geride bıraktığımız süreçte adalet sistemine ilişkin önemli adımlar atılmış ve sistemin etkinliği yönünde kayda değer bir mesafe alınmıştır. Bu Raporla ise geleceğe dönük politikaların eksenine yönelik öneriler ortaya konulmuştur.

Raporda yer alan öneriler öncelikle hukukun üstünlüğüne ve adalet hizmetlerinin toplumu tatmin edecek hızda yürütülmesine odaklanmıştır. Bu hedef, adalet duygusunun hıza feda edilmemesi gerçeğini göz ardı etmeyerek şekillenmelidir.

Adalet sistemleri için uzun vadeli yaklaşım; daha etkin organizasyon yapısını, dijitalleşmeyi, etkinliğe dayalı ve kolay prosedürleri içermektedir.

Nüfusun çoğalması, ekonomik gelişmeler, sosyal ilişkilerin artması ve teknolojik yenilikler uyuşmazlıkları çoğaltmaktadır. Etkinliği sağlamak adına, artan iş yüküyle mücadelenin en klasik yöntemleri beşeri kaynağı artırmak ve bu suretle teşkilat yapısını genişletmek ya da mevzuat değişiklikleriyle sorunlara çözüm aramak şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bu ancak mevcut yargısal performansın korunmasını sağlamaktadır.

Daha etkin bir organizasyon yapısıyla uyuşmazlıkların ortalama çözülme sürelerinin iyileştirilmesi, geleceğe dönük vizyonun önemli unsurlarından biri olmalıdır. Aksi durum, sürekli büyüyen bir teşkilat yapısını ve buna bağlı olarak genişlemek zorunda kalan adalet binalarını beraberinde getirmektedir.

Diğer taraftan, uyuşmazlıkların ortaya çıkmasının engellenmesi ve yargıya yansımadan kaynağında çözümlenmesi de önem taşımaktadır. Bunun için toplumda iletişim ve müzakere kültürünün geliştirilmesi ve daha nitelikli hukuki ilişkiler kurulması yönünde çalışmalar yapılması faydalı olacaktır. Sözleşme yazım kültürü yeni nesillere kazandırılmalıdır. Öncelikle dostane çözüm yöntemlerine başvurulmasına, burada çözüm sağlanamadığında yargı organlarının kapısının çalınmasına yönelik bir yargı kültürü oluşturulması gerekmektedir.

Dünya genelinde adalete erişim tüm alanları kapsayan bir kavram olarak geliştirilmiştir. Bununla ulaşılmak istenen, vatandaş memnuniyetini sağlamaktır. Bu husus On İkinci Kalkınma Planı döneminin çatı kavramı olarak gündemde olmalı ve uygulamalar ile düzenlemelere şekil vermelidir.

Adalete erişimin önemli bir parçası da makul sürede yargılanma hakkının yeterli güvencelerinin sağlanmasıdır. Hâlihazırda yargılama sürelerinin bazı alanlarda uzunluğu reddedilemeyecek bir gerçektir. Diğer yandan yargılama işlevinin sadece hıza odaklanmış bir anlayışla ele alınması da adaletin temini açısından sakıncalıdır.

Bazı yargılamaların belirli bir süre alması ve bu sürenin uzun olması işin tabiatından kaynaklanmaktadır. Önemli olan uzun sürmesi gereken uyuşmazlıkların dışında kalanların hızlı biçimde çözülmesidir. Uluslararası alandaki reform çalışmaları da bu rasyonel yaklaşıma dayalıdır. AYM'nin ve AİHM'nin "makul süre" tanımı da bu yaklaşımı ifade etmektedir.

Adalet hizmetlerini diğer kamu hizmetlerinden ayıran, ayrıntılı prosedürlere dayalı olarak yürütülmesidir. Bu prosedürleri düzenleyen usul kuralları hukukun genel ilkelerine uygun biçimde şekillendirilmektedir. Savunma hakkı, ispat hakkı, silahların eşitliği gibi birçok ilke usul kurallarının düzenlenmesinde ve uygulanmasında ihmal edilemez.

Bu ilkelere uygun düşecek yeni müessese ve uygulamalarla tarafları yormadan adaletin tecellisine yönelik değişikliklerin yapılması elzem görülmüştür. Bu Rapor yalnızca usul kanunlarında değişiklik yapılmasına değil uygulamaya da işaret etmektedir. Zira soruşturma ya da yargılama aşamalarında, hukukun genel ilkelerinden hareketle oluşmuş bir sebebe dayanmadan birbirini tekrar eden işlemler, neticede sadece yargılamaları uzatmaktadır.

Günümüzde, "önleyici hukuk" ya da "koruyucu hukuk", birçok uygulamayı kapsamına alan şemsiye bir kavram olmuştur. Bu kavram altında incelenen alanlar temel olarak uyuşmazlıkların oluşmasını engellemeye ya da kolay çözülmesini sağlamaya odaklanmıştır. Müesseselerin bu çerçevede ele alınması ve sistemin buna yönelik çalışmalarla zenginleştirilmesi On İkinci Kalkınma Planı döneminde göz önünde bulundurulmalıdır.

Devletin bireylere erişilebilir bir adalet hizmeti sunması hukuk devleti ilkesinin bir gereğidir. Özellikle adalete erişimin sağlanması sosyal ve ekonomik açıdan zayıf konumda olan bireylerin hak aramalarının kolaylaştırılması, böylece adil yargılanma ilkesinin gerçekleştirilmesi yargılamanın temel dayanakları olmalıdır.

Yargıda etkinlik için öncelikle yargı erkinin bağımsız ve tarafsız olması gerekmektedir. Ayrıca yargının kaliteli hizmet verebilmesi için halka hesap verme yükümlülüğünü de yerine getirmesi gerekmektedir.

Hukuk eğitiminde niteliğin artırılması da üzerinde durulması gereken bir husustur. Hukuk fakültelerinde verilen eğitimin nasıl ve ne şekilde geliştirileceği, hâkim ve savcılarının mesleğe hazırlık dönemi ve meslek içi eğitiminin niteliğinin artırılması ve diğer adalet personelinin daha nitelikli bir şekilde nasıl eğitilebileceği hususları önümüzdeki süreçte adalet politikasının en önemli unsurlarından olmalıdır.

İnsanlık tarihi, tecrübelerine dayalı olarak ortak bir hukuk anlayışı oluşturmuştur. Farklı hukuk ekollerinin hedefi ve idealleri aynıdır. Adil yargılanma hakkı, savunma hakkı, işkence ve kötü muamelenin önlenmesi, ifade özgürlüğü gibi birçok konuda doğru ve yanlış uygulamalar benzer ölçütlerle ele alınmaktadır. İdeale ulaşmak açısından uygulama ise birbirinden farklılık gösterebilmektedir.

Türkiye, birçok uluslararası kuruluşun aktif bir üyesidir. Bu uluslararası kuruluşların standartlarını benimsemiştir. İhtisas Komisyonu bu anlayışa işaret etmektedir. Yapılacak değişiklikler ve getirilecek uygulamaların evrensel hukukun ilkelerine uygunluğu önümüzdeki dönemin önemli yaklaşımlarından biri olmalıdır.

AB ile müktesebat uyumu açısından “Yargı ve Temel Haklar” başlıklı 23’üncü Fasıll ayrı bir önem taşımaktadır. Bu kapsamdaki çalışmalar yargı alanındaki temel politika belgesi olan Yargı Reformu Stratejileri doğrultusunda sürdürülmektedir.

İlk Yargı Reformu Stratejisi, 2009 yılında 23’üncü Fasıll kapsamında gayri resmi açıklış kriterlerinden birini karşılamak amacıyla hazırlanmıştır. Bu Belge’nin güncellenmesine yönelik çalışmalar 2015 yılında tamamlanmıştır. Son Yargı Reformu Stratejisi ise 2019 yılında hazırlanmıştır. On İkinci Kalkınma Planı ve Özel İhtisas Komisyonu Raporu, hazırlanacak yeni Strateji Belgesi için temel referanslardan biri olmalıdır.

2005 yılından bu yana sürdürülen üyelik sürecinin canlı tutulması önem taşımaktadır. Türkiye, bu doğrultuda bugüne kadar gerçekleştirdiği reform ve uyum çalışmalarıyla, daha özgürlükçü ve katılımcı demokrasiye ulaşma iradesini ortaya koymuştur. Önümüzdeki süreçte yaşanacak dinamik bir reform sürecinin de bu iradenin güçlü bir biçimde devam ettiğinin göstergesi olması gerekmektedir.

Dünya genelinde adalet sistemlerine yönelik reform çalışmaları halen günceldir. Ülkeler yeni anlayışa dayalı uygulamalarla sistemlerini reforma tabi tutmaktadır. Bu reform çalışmaları

özetle; adalete erişimin güçlendirilmesine, toplumsal memnuniyetin artırılmasına ve yargılamaların hızlılığına odaklanmıştır. Bundan hareketle diğer ülkelerde yapılan çalışmaların etkilerinin takip edilmesi önem taşımaktadır. Bu nedenle On İkinci Kalkınma Planı döneminde sürekli ve kalıcı biçimde mukayeseli hukuku takip edecek bir anlayışın benimsenmesi faydalı olacaktır.

Yargı sisteminin işleyişi ekonomik yaşamın güven içinde sürdürülebilmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Ekonomik refahın sağlanması ve toplumsal tabana yayılmasında hukuk ve ekonomi birbirini tamamlayan iki ana çalışma alanı olarak öne çıkmaktadır. Sonuçları öngörülebilir, şeffaf, kaliteli ve etkin çalışan bir yargı sistemi, ekonomik faaliyetlerin en önemli güvencesini oluşturmaktadır.

Kalkınma planlarının temel perspektiflerinden birisinin yargı ve ekonomi ilişkisi olması esastır. Gerek hukuk yargılamaları alanında gerekse diğer alanlarda bir bütün olarak ekonomik hayatı olumlu yönde geliştirmeye odaklanacak politikalar hayati önemi haizdir.

Yatırım ortamının iyileştirilmesi yönünde geride bıraktığımız dönemde somut adımlar atılmıştır. On İkinci Kalkınma Planı döneminde de hayata geçirilecek reformlarla, hukukun kolaylaştırıcı imkânlarının artırılması ve yatırım ortamının iyileştirilmesine yönelik faaliyetlere devam edilmesi gerekmektedir.

Yatırım ikliminin korunmasında hızlı ve etkili işleyen yargı sisteminin katkısı ihmal edilemez önemdedir. Yargı sisteminin bu güvence fonksiyonu gözetilerek yeni dönemde, ihtisas mahkemelerinin yaygınlaştırılması ve hâkimlerin uzmanlaşması gibi hedeflerle bu alandaki çalışmalara devam edilmesi önem taşımaktadır.

2. KALKINMA PLANLARINDA ADALET HİZMETLERİ

Kalkınma planları 1962 yılından bu yana hazırlanmaktadır. 1963-1967 dönemini kapsayan Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 03/12/1962 tarihli ve 11272 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanmıştır. Plan daha çok ekonomik kalkınmaya odaklanmış olup adalet sistemiyle ilgili hedeflere yer verilmemiştir.

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1968-1972 yıllarını kapsamaktadır. Bu Plan da ekonomik bir yaklaşımla hazırlanmış olup adalet sistemine ilişkin değerlendirmeleri içermemektedir. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı ise 1973-1977 yıllarını kapsayacak şekilde hazırlanmıştır. Kalkınmanın önemli bir parçasını da adalet sisteminin işleyişinin oluşturduğu düşüncesiyle bu Planda adalet reformu ayrı bir başlık altında ele alınmıştır. Plan metninde adalet sistemine ilişkin sorunlar şu şekilde sıralanmıştır:

- Bütün kamu hizmetleri gibi adalet hizmetlerinin de hızlı, verimli, tutumlu, vasıflı ve inandırıcı bir şekilde görülmesi temel ilkedir. Adalet hizmetleri konusundaki temel sorun, hizmetlerin bu ilkenin gereklerine uygun bir şekilde görülememesidir.
- Hukuk sistemimizin sosyal ve ekonomik şartlarda değişmelere uyum kabiliyeti azalmıştır.
- Suç ve suçluluk ile ceza ve cezaların çektirilmesinde ileri görüşler benimsenmiş olmakla birlikte, kanuni tedbir olarak getirilenler yetersiz kalmıştır.
- Kişilerin, kişilerle ve kişilerin kamuyla ilişkilerini düzenleyici mevzuat üzerinde çalışmalar sürdürülmüşse de, bu çalışmalar henüz tamamlanamamıştır. Hukuk, icra ve ticaretteki çekişmeler gittikçe artmaktadır.
- Adalet hizmetlerine yön verebilecek bir kuruluş için öncelikle gerekli kuruluş kanunu çıkarılmamış, dolayısıyla birçok konuda çalışma yapmak ve yeni düzenlemelerde bulunmak mümkün olmamıştır.
- İnfaz müesseselerimiz modernize edilememiş, var olan sorunlar ağırlaşarak adaleti olumsuz etkiler hale gelmiştir.
- Yargılama usullerinin vatandaşlar ve uygulayıcılar yönünden getirdiği zorluklar, uzamalar, hakkın pahalıya mal edilmesi sonucunu doğuran aksaklıklar düzeltilmemiştir.

1979-1983 yıllarını kapsayan Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planında Adalet Hizmetleri başlıklı bir bölüm yer almaktadır. Bu başlık altında yargı teşkilatının kapasitesinin

yetersizliği ve yargı kurumlarının iş yükünün azaltılması konularına odaklanılmıştır. Sorun alanları Şu Şekilde sıralanmıştır:

- Mevcut mahkeme ve personel sayısı, gereksinmeleri karŐılamaktan çok uzaktır.
- Mahkemelerin kurulmasına ilişkin tek bir ereve yasa bulunmaması yargı hizmetinin arzu edilen hız ve etkinlikle yürütölmesini engellemektedir.
- Ceza ve Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunları ile Ceza ve Medeni Kanun gibi ana kanunların, günümüzün koŐullarına uymayacak kadar eski hükümler taşıması, işlevlerinin abartılmış olması, adli yargının etkin, hızlı ve ekonomik işlemlerini olumsuz yönde etkilemektedir.
- Her ne kadar Medeni Kanun, Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu, Ceza Kanunu ve Ceza Usulü Muhakemeleri Kanununda değişiklikler yapılmışsa da, bu gelişmenin bir bütünlük içinde olduğu söylenemez.
- Kuruluş kanunu bulunmadığından Adalet Bakanlığının amacı, örgüt yapısı, görev, yetki ve sorumlulukları, açık ve yeterli bir biçimde belirginleşmemiŐtir.
- Adli yargıya bakmak üzere adli zabitanın kurulması gerekmektedir.

Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1985-1989 yıllarına ilişkindir. Adalet Hizmetleri bölümünde, yargı hizmetlerinin altyapısının güçlendirilmesi ve iş yükünün azaltılması gibi değerlendirmeler bulunmaktadır. Bölümde tedbirler Şu Şekilde sıralanmıştır:

- Yargıtay'ın ağır iş yükünün hafifletilmesi ve içtihat mahkemesi olarak görev yapmasını sağlamak amacıyla ilgili yasalarda değişiklikler yapılacak ve üst mahkemeler kurulması gerçekleştirilecektir.
- Adli Yargı Mahkemeleri Kuruluş Kanunu hazırlanarak yasama organına sunulacaktır.
- Hâkim ve Cumhuriyet savcılarını ile avukatların meslek öncesi ve meslek içi eğitimlerinin en iyi biçimde sağlanabilmesi için eğitim merkezi kurulacaktır.
- Mahkeme binaları ile bunların teftiş ve standardizasyonunun yargı görevine yaraŐır bir düzeye getirilmesi sağlanacaktır.
- Nizasız yargı işlerini dava konusu olmaktan çıkaran bu konularda basit ve hızlı kararlar vermeyi mümkün kılan Nizasız Yargılama Usulü Kanunu çıkarılması üzerinde çalışmalar yapılacaktır.

Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planında (1990-1994) Adalet Hizmetleri bölümünde politika ve tedbirler Şu Şekilde sıralanmıştır:

- Yargı sisteminin hızlı, nitelikli ve adil sonuç almaya elverişli bir düzene kavuşturulabilmesi için personel, yapı, araç ve gereç bakımından iyileştirilmesi esas olacak, kurumlar ve hukuk kuralları bu esasa göre geliştirilecektir.
- Yargı mesleğinin özendirici hale getirilerek adli ve idari yargıdaki hâkim-savcı açığının kapatılması ile meslek personelinin eğitimi ve meslekte kalıcılığının sağlanması için gerekli düzenlemeler yapılacaktır.
- Genel olarak ihtilafları azaltıcı ve davaları süratle çözüme bağlayıcı yönde mevzuat iyileştirmeleri yanında, uygulamaya kolaylık sağlayacak emsal kararların bilgisayarlarda depolanması, uzlaşma sisteminin yaygınlaştırılarak işlerlik kazandırılması Plan döneminde gerçekleştirilecektir.
- Üst yargı organlarının iş yüklerini kendi içinde dengelemek; özellikle Yargıtay'ın bir içtihat mahkemesi halinde çalışmasını sağlamak amacıyla yasal düzenlemeler yapılacaktır.
- Ceza infaz kurumlarının, hükümlüleri topluma yeniden kazandırıcı ve sistem dışına çıkılmasını önleyici yönde geliştirilmesi ve iyileştirilmesine, özellikle çocuk hükümlülerin ıslahı ve yetiştirilmesine önem verilecektir.
- Adli sicil kayıtlarının modern usullerle tutulması ve izlenmesi sağlanacaktır.

Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planında (1996-2000) Adalet Hizmetleri güvenlik hizmetleriyle birlikte aynı bölüm altında ele alınmıştır. Tüm planlarda olduğu gibi burada da Yargıtay'ın içtihat mahkemesi niteliğine kavuşturulması bir politika olarak yer almaktadır. Müstakil bir adli kolluk kurulmasına da bu planda yer verilmiştir. Yargının tam bağımsızlığını temin etme amacı ve hukukun üstünlüğü ilkesi doğrultusunda; “2461 sayılı Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu Kanunu yeniden düzenlenecektir.” şeklinde bir hedef de bu planda yer almaktadır. Diğer hedefler büyük oranda yargı hizmetlerinin daha hızlı sunulmasına yöneliktir.

Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 2001-2005 yıllarına ilişkindir. Bu planda yargı hizmetlerinin daha hızlı sunulması, istinaf mahkemelerinin eksikliği gibi birçok konu ele alınmıştır. Mevcut durum analizinde sorunlar şu şekilde sıralanmıştır:

- Yargıya ayrılan kamu kaynaklarının yetersizliği, yargılama sürecinin yavaş işlemesi,
- Hukuk kurallarının oluşturulmasında çağdaş gelişmelerin yeterince takip edilememesi,
- Hukuk eğitiminde istenilen standarda ulaşılamaması,

- İyi yetişmiş insan gücünün yargı hizmetine daha fazla katılmasını ve muhafaza edilmesini sağlayıcı düzenlemelerin yetersiz kalması ve teknik altyapı eksikliklerinin giderilememiş olması,
- İlk derece mahkemeleri ile Yargıtay arasında üst mahkemeler (istinaf mahkemeleri) bulunmaması ve bu sebeple Yargıtay’da maddi olguların yeniden değerlendirilmesi.

2007-2013 yıllarını kapsayan Dokuzuncu Yedi Yıllık Kalkınma Planında öncelikle AB sürecine vurgu yapılmıştır. Adalet Sisteminin İyileştirilmesi başlığı altında şu politika ve tedbirler yer almaktadır.

- Yargılamanın işleyişinde ve temel unsurlarında hizmet kalitesini artırıcı çabalar sürdürülecek; hukukun üstünlüğü ve hukuk devleti gerekleri çerçevesinde, yargılama sürecinin hızlı, adil, güvenli ve isabetli şekilde işlenmesini sağlayacak hukuksal ve kurumsal düzenlemeler yapılacaktır.
- Ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınmayı hızlandırmak amacıyla uygun hukuksal ortam sağlanacaktır.
- Uyuşmazlıkların hızlı, basit, az giderle ve etkin bir biçimde çözülmesini sağlamak ve bunun sonucu olarak yargı organlarının iş yükünü azaltmak amacıyla alternatif uyuşmazlık çözüm yollarının hukuk sistemimizde etkin bir biçimde yer alması sağlanacaktır.
- Yargı mensuplarının uyması gereken meslek ahlakı kurallarını içeren yasal düzenlemeler yapılacaktır.
- Hukuk eğitimi ve öğretiminin, öğrencilere metodolojik ve analitik düşünme yeteneğini kazandıracak biçimde yeniden düzenlenmesi sağlanacaktır.
- Mağdur haklarını çağdaş ölçütler çerçevesinde koruyacak düzenlemeler yapılacak, adli yardım hizmetlerinin yeterli bir seviyeye çıkarılması sağlanacaktır.
- Ceza infaz sistemi ve kurumlarının uluslararası standartlara kavuşturulması sağlanacaktır.
- İdari yargılama usulünde uygulanacak kurallar idari yargının işleyişine uygun hale getirilecektir.
- Yargılama sürecini hızlandırmak amacıyla hâkim ve yardımcı adalet personeli sayısı artırılabilecektir.
- Adli süreç, hizmetlerin elektronik ortama taşınması ve adli kurumlar ile diğer kamu kurumları arasında bilgi paylaşımı yoluyla hızlandırılarak adalet hizmetlerinden etkin bir şekilde yararlanılması sağlanacaktır.

- İhtiyaç bulunan alanlarda yeni ihtisas mahkemelerinin kurulması yönünde gerekli çalışmalar yapılacaktır.

Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı 2014-2018 yıllarını kapsamaktadır. Bu Planda yer alan politika ve tedbirler şu şekildedir:

- Yargıya ulaşılabilirliği kolaylaştırmak amacıyla savunma hakkı ve adli yardım güçlendirilecektir.
- Koruyucu ve önleyici hukuk yaklaşımı yaygınlaştırılacaktır.
- Hukuk uyuşmazlıklarında basitleştirilmiş bir yargılama usulü uygulanacaktır. Aynı uyuşmazlık konusunda doğacak kolektif menfaatlerin korunmasına hizmet edecek grup davaları sistemi getirilecektir.
- Muhakemenin tarafları arasında adil bir dengenin kurulmasını sağlayan silahların eşitliği ilkesi uygulamaya geçirilecektir.
- Bilirkişilik kurumu gözden geçirilerek etkin işleyen bir sistem oluşturulacaktır.
- İcra sisteminin mahkemeye bağımlılığı azaltılacaktır.
- Hukukun tüm dallarında alternatif uyuşmazlık çözüm yollarına ağırlık verilecektir.
- Yargı mensuplarının etik ve davranış kuralları uluslararası ölçütlere göre belirlenerek hayata geçirilecektir.
- Adalet hizmetlerinin etkinleştirilmesi ve adalete erişimin artırılması için adalet ve yargı hizmetlerinde bilişim teknolojilerinin kullanımı yaygınlaştırılacaktır.
- Adliyelerin ve ceza infaz kurumlarının fiziki ve teknik altyapı ihtiyaçları önceliklendirilerek karşılanacak, bölge adliye mahkemelerinin faaliyete geçirilmesi sağlanacaktır

2019-2023 yıllarını kapsayan On Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planında ihtisaslaşmaya, yargının iş yükünün azaltılmasına, hukuk eğitiminin kalitesinin artırılmasına vurgu yapılmıştır.

Sonuç olarak kalkınma planları incelendiğinde, esas itibarıyla benzer sorunların ve çözüm önerilerinin yinelenmediği söylenebilir. Bu, ulaşılan noktanın istenilen düzeyde olmadığı yönündeki değerlendirmelerden kaynaklanmaktadır.

Tüm bunların değerlendirilmesi suretiyle On İkinci Kalkınma Planı (2024-2028) dönemi içerisinde, adalet hizmetlerinin daha nitelikli sunulabilmesi maksadıyla, adalet politikalarına yön verecek öncelikler ve tedbirler ile hukuki ve kurumsal düzenlemeleri de içerecek nesnel ve somut çözüm önerileri hazırlanmıştır.

3. MEVCUT DURUM ANALİZİ

3.1. Dünyada Genel Durum

Dünya genelinde adalet sistemleri, toplumların ihtiyaçları doğrultusunda sürekli değişim halindedir. Bu değişimin merkezinde insanı önceleyen bir anlayış yatmaktadır. Adalet alanında yapılan reform çalışmaları, insan hak ve özgürlüklerini koruyup geliştirmeyi temel felsefe haline getirmiştir.

Esas itibarıyla, adalet arayan kimselerin, hakkına zamanında ulaşması gerekliliği son dönemde özellikle ön plana çıkmaktadır. Yargısal süreçlerin zamanında tamamlanması, şeffaflık ve hesap verilebilirliğin her aşamada sağlanması gerekliliği “Herkes İçin Adalet Eşit Erişim” ilkesini her geçen gün güçlendirmektedir.

Herkes için adalet erişiminin sağlanabilmesinde yargı bağımsızlığı ve hukukun üstünlüğünün korunup geliştirilmesi önemli bir yere sahiptir. Yasal süreçlerin belirli ve anlaşılabilir olması, yargısal süreçlerin mevzuatın belirlediği çerçevede doğrultusunda yürütülmesi, hiçbir ayrıma uğramadan herkesin yasalar önünde eşit muameleye tabi olması modern hukuk anlayışının odağında yer almaktadır.¹

Öte yandan teknoloji, yürütülen reform çalışmalarının destekleyici gücü ve aynı zamanda gelişen ihtiyaçları karşılamak için önemli bir araç olmuştur. Teknolojinin ortaya çıkardığı yeni iletişim yolları, her aşamada toplumsal eşitliğe daha iyi hizmet etmektedir. Bu iletişim yolları aynı zamanda, daha fazla dilde, daha düşük maliyette, daha çok insanın kullanabileceği süreçleri geliştirmektedir. Ancak, hakların kullanımını doğrudan etkileyecek potansiyele sahip olan teknoloji, yerel ve küresel anlamda herkes tarafından eşit olarak kullanılamamaktadır. İşte tam da bu gerekçeyle, adalet sistemi aktörleri, teknolojinin sunduğu kolaylıklardan faydalanma ve yine teknolojinin neden olduğu zorlukları aşma hususunda yön verici bir rol üstlenmelidir.

Gelişen teknolojilerin yargı ve adalet hizmetleri üzerindeki etkisi uluslararası kuruluşlar tarafından da sürekli olarak analiz edilmektedir. Bu analizlerde; yeni teknolojilerin adalet erişimi üzerindeki etkileri, yapay zekâ, çevrimiçi duruşma yönetimi ve çevrimiçi belgeler hakkında (hâkimlerle doğrudan anket yapılması da dâhil olmak üzere) çeşitli araştırmalara yer verilmektedir. Örneğin, 2021 yılında Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP)

¹ Venedik Komisyonu da, yürüttüğü çalışmalar kapsamında anılan hususları analiz etmektedir.
https://www.venice.coe.int/WebForms/pages/?p=02_Rule_of_law&lang=EN

tarafından hazırlanan “Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliğinde (ASEAN)² Gelişen Teknolojiler ve Yargı Bütünlüğü” konulu raporda, söz konusu hususlar derinlemesine incelenmiştir. Raporda, yargı ve adalet hizmetlerinde teknolojinin kullanımının, herkesin hakkını koruyacak niteliğe sahip olması gerektiği vurgulanmaktadır. Bu husus, hukukun üstünlüğünün korunması ve adil bir yargılamanın sağlanması bakımından elzemdir.³

Yargıda dijitalleşmenin artmasıyla birlikte mahkemelerin, geleneksel yöntemlerin yanında teknoloji odaklı uygulamaları da hızla benimsedikleri gözlemlenmektedir. Çevrimiçi duruşma sayısı ve elektronik belgelerin kullanımındaki artış bu durumun en somut örneğidir. Covid-19 salgınıyla birlikte yaşanan gelişmeler, her alanda olduğu gibi adalet sektöründe de dijital uygulamaların kullanımını teşvik etmiştir. Ülkemizin de üyesi olduğu Avrupa Adaletin Etkinliği Komisyonu (CEPEJ) da yargı ve adalet hizmetlerinin bu süreçte kesintisiz bir şekilde yerine getirilmesi için teknolojinin önemine vurgu yaparken, temel hak ve özgürlüklerin etkin bir şekilde korunmasının önemine de işaret etmiştir.⁴

CEPEJ hâlihazırda, siber adalet ve yapay zekâyla ilgili bir kaynak merkezi de geliştirmektedir.⁵ Söz konusu merkezin, önümüzdeki dönemde teknolojiyle birlikte gelişen uygulamaların yargı sistemlerine etkilerinin ölçülmesinde önemli bir işleve sahip olacağı değerlendirilmektedir. Bu gelişmeler, devletlerin siber adalet ve yapay zekâ gibi alanlarda yapmayı planladıkları yatırımların teşvik edilmesi anlamına gelmektedir. Devletlerin söz konusu alana yatırımda bulunurken temel hak ve özgürlüklerin korunup geliştirilmesine azami oranda özen göstermeleri politika süreçlerinin temelinde yer almalıdır. Bu husus, uluslararası alanda kabul edilen ve konuyu etik çerçevesinden ele alan belgelere de konu olmuştur.⁶

Öte yandan, yargısal süreçlerin zamanında tamamlanması, uluslararası alanda son dönemlerde öne çıkan önemli bir diğer başlıktır. Bu bağlamda, yargının teşkilatlanması hakkında pratik çözüm önerileri hazırlanması, alternatif uyuşmazlık çözüm yolları aracılığıyla

² Örgütün Amacı: Ekonomik, sosyal, kültürel, teknik, eğitim ve diğer alanlarda işbirliği, adalet kavramına, hukuk ve Birleşmiş Milletler ilkelerine saygı çerçevesinde bölgesel barış ve istikrarın sağlanması.

Kuruluş Tarihi: 1967 Merkezi: Cakarta

Üye Ülkeler: Endonezya, Malezya, Tayland, Filipinler ve Singapur (kurucu üyeler), Brunei (1984), Vietnam (1995), Laos (1997), Myanmar (1997) ve Kamboçya (1999)

Diyalog Ortakları: AB, ABD, Kanada, Rusya, ÇHC, Japonya, Güney Kore, Hindistan, Avustralya ve Yeni Zelanda

Sektörel Diyalog Ortakları: İsviçre, Norveç, Pakistan, **Türkiye**

Bkz. <https://www.mfa.gov.tr/guneydogu-asya-ulkeleri-birligi.tr.mfa>

³ <https://www.undp.org/asia-pacific/judicial-integrity/publications/emerging-technologies-and-judicial-integrity-asean>

⁴ Avrupa Adaletin Etkinliği Komisyonu'nun (CEPEJ) 10 Haziran 2020 tarihli (2020)8rev numaralı Covid-19 Salgını Sırasında ve Sonrasında Yargı Tarafından Öğrenilen Dersler ve Zorluklar Konusunda Deklarasyonu (bkz. <https://rm.coe.int/declaration-en/16809ea1e2>)

⁵ <https://www.coe.int/en/web/cepej/cepej-resource-center-on-cyberjustice-and-artificial-intelligence>

⁶ <https://www.coe.int/en/web/cepej/cepej-european-ethical-charter-on-the-use-of-artificial-intelligence-ai-in-judicial-systems-and-their-environment>

adalete erişimin güçlendirilmesi, adil yargılanma hakkı ihlallerinin önlenmesine yönelik çözümler üretilmesi konuları üzerinde devletlerin çalışmaları dikkati çekmektedir.

Tüm bu çalışmalar, toplumun adalet sistemine olan güvenini artırmaya katkı sağlarken, aynı zamanda demokratik süreçlerin istikrarı ve sürdürülebilir ekonomik büyüme için özel bir öneme sahiptir.

Nitekim Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD) da hukuk ve ekonomi ilişkisinin inkâr edilemez bağlantısını çeşitli platformlarda ortaya koymaktadır.⁷ Bu platformlarda, toplumun hiçbir kesimini dışarda bırakmayan adalete erişim anlayışının, ancak bireylerin ihtiyaçları doğrultusunda yön bulan kapsayıcı bir büyümeyle anlam kazanabileceği sıklıkla ifade edilmektedir.

Diğer taraftan, yakın zamanda çıkarılması beklenen bir AB direktifi, büyük AB şirketlerinin ve Avrupa'da iş yapan bazı AB dışı şirketlerin, operasyonları ve tedarik zincirlerinin gerçek ve potansiyel insan haklarını ve çevresel etkilerini değerlendirmelerini ve bunları önlemek, hafifletmek ve telafi etmek için harekete geçmelerini gerektirmektedir. İnsan hakları durum tespiti yapmayan veya önleyici veya iyileştirici tedbirleri uygulamayan şirketler, hem idari cezalarla hem de hukuki sorumlulukla karşı karşıya kalacaktır.

Birleşmiş Milletler (BM) İş Dünyası ve İnsan Hakları Rehber İlkeleri, Devletin insan haklarını koruma ödevi, şirketlerin insan haklarına saygı gösterme sorumluluğu ve iş dünyası ile bağlantılı insan hakları ihlallerinin mağdurları için uygun ve etkili çözüm yollarına erişim olmak üzere üç sütundan oluşmaktadır.

Rehber İlkelerin üçüncü sütunu Telafi Edici Çözümlere Erişim konusunu ele almaktadır. Burada şirketlerin neden olduğu insan hakları ihlallerinin mağdurları olan bireylerin etkili telafi edici çözümlere erişiminin sağlanmasından bahsedilmektedir. Yani iş dünyasıyla ilişkili konularda adalete erişimin önündeki engellerin kaldırılması için ülkelere tavsiyelerde bulunmaktadır.

3.2. Türkiye'de Genel Durum

Türk adalet sisteminde reform istekleri ve bu yöndeki çalışmalar uzun bir geçmişe sahiptir. Bu çalışmalar kısmi ya da kapsamlı olarak zaman içerisinde sürdürülmüştür. Adalet hizmetlerine ilişkin olarak Kalkınma Planlarında öngörülen politikalara bu raporun ilgili

⁷ OECD, ülkemizin de aralarında bulunduğu üye ülkelerin temsilcileriyle işbirliği halinde, her sene düzenli olarak adalete erişim konulu toplantılar yaparak devletler arasında görüş alışverişi ve tecrübe paylaşımını desteklemektedir. <https://www.oecd.org/governance/global-roundtables-access-to-justice/>

bölümünde değinilmiştir. Bunların planlı yaklaşımın ilk örnekleri olduğu şüphesizdir. Böyle olmakla birlikte Yargı Reformu Stratejisinin ilk kez hazırlandığı 2009 yılından itibaren plana dayalı reform dönemine geçildiği söylenebilir. Çünkü Yargı Reformu Stratejileri adalet hizmetlerine özgü ilk planlama belgeleridir.

Son yirmi yılda reform çalışmalarıyla çok önemli bir mesafe kaydedilmiştir. Bununla birlikte sistemin rasyonel çalışmasına yönelik reform ihtiyacı halen devam etmektedir.

Reform belgeleri ancak alanı doğrudan ya da dolaylı şekilde etkileyen farklı etkenlerin analizi suretiyle hazırlanabilmektedir. Bu rapora ilişkin ihtiyaç tespiti, sistematik ve bütüncül bir bakış açısıyla geniş bir durum analizine dayalı olarak yapılmıştır.

İnsan kaynakları açısından adalet sistemi geçmişle kıyaslanamayacak bir ilerleme kaydetmiştir. Buna ilişkin sayısal verilere ilgili bölümde yer verilmiştir. Adalet sisteminde insan kaynaklarına ilişkin sayısal yetersizlikler önemli oranda giderilmiştir.

Geride bıraktığımız süreçte hâkim, savcı ve personelin eğitimlerine ilişkin kurumsal yapılanma da oluşturulmuştur. Bu kurumsal yapılanma, Türkiye Adalet Akademisi ile ceza infaz ve adliye personeli için ayrı ayrı kurulan eğitim merkezleridir. Hukuk eğitiminin kapasitesi geçmişle kıyaslanamayacak ölçüde artmıştır. Bu konulara ilişkin eleştirilere ve analize dayalı eksikliklere yönelik değerlendirmeler ve öneriler raporla ortaya konulmuştur. Niteliğin artırılmasına yönelik politikalarla sistemin derinliğinin artırılması gerekmektedir.

Mahkemeler teşkilatı için de aynı değerlendirmeler geçerlidir. Hâkim, savcı ve personel sayısının artması istinaf mahkemelerinin kurulmasına imkân sağlamıştır. Böylece yargıda kamuoyu tarafından yıllardır dile getirilen bir ihtiyaç karşılanmıştır.

Mahkeme sayılarının artışı ve ihtisaslaşma yönündeki eğilimin yoğunlaşması bu süreçte kaydedilen önemli gelişmelerdir. Buna karşın sistemin verimlilik ve etkinlik çerçevesinde daha da geliştirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Bunun için diğer ülkelerdeki iyi örneklerin incelenmesi esin kaynağı olabilecektir. Bu bağlamda, basitleştirilmiş usul kurallarını uygulayan ve uyuşmazlıkların kısa sürede çözülmesini sağlayan mahkemeler kurulması faydalı olacaktır. Adli yargıda tek hâkimli mahkemelerin mi yoksa heyet mahkemelerinin mi daha verimli olduğu yönünde analizlere ihtiyaç bulunmaktadır. Ayrıca daha hızlı ve isabetli karar verilmesini sağlamak üzere küçük mahallerde sadece basit uyuşmazlıkların görülmesine ve diğer davaların merkezlerde görülmesine yönelik çalışmalar yapılması da değerlendirilmelidir.

Son yıllarda önemli mesafe kaydedilen bir diğer alan ise adalet hizmetlerinin fiziki ve teknik altyapısı olmuştur. Türk yargısı oldukça kapsamlı ve güncel bir bilişim altyapısına

kavuşmuştur. Bu konudaki çalışmaların dünya genelindeki güncel teknolojinin takibi suretiyle daha da geliştirilmesi gerekmektedir.

Adalet hizmet binaları için de aynı değerlendirme caridir. Hizmet binalarının özellikle büyük mahallerde dağılıklığının giderilmesine ihtiyaç bulunmaktadır.

Alternatif uyuşmazlık çözüm yöntemleri, geride bıraktığımız süreçte hukuk sistemindeki yerini almıştır. Hukukta arabuluculuk, cezada ise uzlaşma sistemi zenginleştirmiş ve yararlanıcılara çözüm seçeneği olmuştur. Bu konudaki eğilim alternatif çözüm yollarını daha da geliştirmek yönünde olmalıdır.

Usul hükümlerinin hem hukuk yargılamasında hem de ceza yargılamasında özellikle basit uyuşmazlıkların daha hızlı çözülmesini sağlayacak şekilde geliştirilmesine ihtiyaç bulunmaktadır. Adil yargılanma hakkına hizmet edecek güvenceleri sağlayan alternatifler geliştirilmelidir. Geride bıraktığımız süreçte getirilen basit yargılama ve seri muhakeme bir başlangıç olarak kabul edilmelidir. Bu yargılama usullerinin etki analizinin yapılarak daha da geliştirilmesi gerekmektedir.

Türk hukuk ve ceza yargılamalarında tek celsede sonuçlanan dava sayısı oldukça azdır. Mahkemeler birden fazla celse yaparak uyuşmazlıkları çözmeye çalışmaktadır. İşlevsiz duruşmalar önemli bir verimlilik sorunu olarak ortadadır. Celse aralarında yapılabilecek işler bile duruşmalara kadar bekletilmektedir. Duruşmalarda taraf diyalektiğinin yeterli derecede sağlanmadığı yönünde değerlendirmeler bulunmaktadır. Duruşma kayıt sistemi eski alışkanlıklar çerçevesinde ve güncel teknik gelişmeler kullanılmadan sürdürülmektedir. Tüm bunlar önümüzdeki dönemin en önemli çalışma alanlarını oluşturmaktadır.

Bugün için dünya genelinde hukuk sistemlerinde, uyuşmazlıkların soruşturma aşamasında çözüme kavuşturularak dava konusu edilmeden sonuçlandırılmasına yönelik uygulamalar gittikçe artmaktadır. Nitelikli olmayan dava sayısının azaltılması, daha önemli davalar için nitelikli yargılama yapılmasına ve duruşmaların tek celsede bitirilmesi ilkesine hizmet edecektir. Bu belirlemeden hareketle Cumhuriyet savcılarının etkili soruşturma yapmalarını sağlayacak uygulamaların geliştirilmesi ve adil yargılanma hakkının gözetilmesi suretiyle kovuşturma öncesi çözüm araçlarının güçlendirilmesi önem taşımaktadır.

Türk yargısına ilişkin ihtiyaç analizinde aşağıdaki başlıklar ön plana çıkmaktadır:

- Hukukun üstünlüğünün güçlendirilmesi, hak ve özgürlüklerin daha etkin korunup geliştirilmesi,
- Yargı bağımsızlığı ve tarafsızlığının güçlendirilmesi,

- Savunma hakkının güçlendirilmesi ve makul sürede yargılanma hakkının daha etkin korunması,
- Sistemin şeffaflığının artırılması,
- Yargısal süreçlerin basitleştirilmesi,
- Adalete erişimin kolaylaştırılması,
- Mahkemeler teşkilatının verimlilik esaslı bir yaklaşımla geliştirilmesi
- Kıdem ve tecrübeye dayalı insan kaynakları politikasının benimsenmesi,
- Uzmanlaşma ve ihtisaslaşmanın artırılması,
- Verimliliği olumsuz etkileyen usul hükümlerinin ayıklanması,
- Yargı-medya ilişkilerinin yargıya güveni olumlu etkileyecek şekilde geliştirilmesi.

3.2.1. GZFT Analizi

Adalet hizmetlerinde güçlü ve zayıf yönler ile fırsatlar ve tehditler tahlilinde ulaşılan sonuçlar şunlardır:

Güçlü Yönler

1. Köklü bir yargı ve adalet kültürüne sahip olunması,
2. Hâkim ve savcı sayısının yıllar itibarıyla artmış olması,
3. İstinaf kanun yolunun sisteme dâhil edilmesi,
4. Alternatif uyuşmazlık çözüm yollarının geliştirilmiş olması,
5. Meslek öncesi ve meslek içi eğitimlere giderek artan biçimde önem verilmesi ve eğitim imkânlarının artması,
6. Ulusal Yargı Ağı Projesi (UYAP) bilişim sistemi ve gelişen diğer teknolojik imkânların adalet sisteminde kullanılması sayesinde kazanılan kabiliyetler,
7. Yargıya ayrılan kaynakların yıllar itibarıyla artması,
8. Adli Tıp Kurumunun taşra yapılanmasının yaygınlaşması ve teknolojik imkânlarının gelişmesi,
9. Ulusal mevzuatın AB müktesebatına uyumlu hale getirilmesi,
10. Yargı içtihatlarına kolay erişim,
11. Yabancı dil bilen yargı mensubu sayısındaki artış.

Zayıf Yönler

1. Uzmanlaşmış yardımcı adalet personeli eksikliği,
2. Yargıda uzmanlaşma eksikliği, hâkimlerin farklı mahkemelerde yetkilendirilmesi,

3. Mevzuat değişikliklerinin uygulamada yerleşmesinin zaman alması,
4. Adli kolluğun olmaması,
5. Yargı sistemi üzerindeki iş yükünün çok fazla olması ve sürekli artma eğiliminde olması,
6. Yargılama sürelerinin halen uzun olması,
7. Hukuk uyuşmazlıklarının çözümünde milli ve milletlerarası tahkim uygulamasının geliştirilememiş olması, Türkiye'nin dünya genelinde bir tahkim merkezi haline getirilememiş olması,
8. Yargılama sürecinde adli merciler ile kamu kurumları arasında yapılan yazışmalar yüzünden davaların uzaması,
9. Tutuklu ve hükümlü sayısının sürekli artma eğiliminde olması.

Fırsatlar

1. e-Devlet uygulamalarının ve teknolojik imkânların gelişmiş olması,
2. Adalet hizmetlerine ilişkin bilimsel ve akademik çalışmaların artması,
3. Teknolojik gelişmeler sayesinde bilgiye erişimin kolaylaşması,
4. Hâkim ve savcı yardımcılığı müessesesinin getirilmesine ilişkin yasal düzenlemenin yapılmış olması.

Tehditler

1. Sosyal medya üzerinden yargısal süreçleri etkilemeye yönelik yaklaşımlar,
2. Bazı hatalı bilirkişilik uygulamalarının dava sürecini olumsuz yönde etkilemesi,
3. Hukuk fakültesi sayısındaki artış ve hukuk eğitiminden kaynaklanan sorunlar,
4. Kamuoyunda tutuklama koruma tedbirinin bir ceza gibi görülmesi,
5. Bazı suçların şiddetli şekilde cezalandırılması yönündeki toplum beklentisinin yargı mensupları üzerinde baskı oluşturması,
6. Bazı mevzuat düzenlemelerinin zorunlu olmasına rağmen düzenleyici etki analizi olmaksızın yapılması,
7. Hak arayanların her türlü ihtilafı yargıya taşınması.

3.2.2. On Birinci Kalkınma Planı Döneminin Değerlendirilmesi

On Birinci Kalkınma Planı döneminde adalet sisteminin dönüşümü devam etmiştir. Yargı Reformu Stratejisi 30/05/2019 tarihinde kamuoyuna açıklanmış ve tecrübeye dayalı olarak çalışmalar sürdürülmüştür. Bu dönemde de yargının bağımsızlığının ve tarafsızlığının güçlendirilmesi, etkinliğinin ve verimliliğinin artırılması, mesleki yetkinliğin geliştirilmesi,

yargıya duyulan kamuoyu güveninin artırılması, uyuşmazlıkların mahkeme dışında dostane bir temelde çözülerek birey ve toplum barışına hizmet edilmesi için alternatif çözüm yollarının geliştirilmesi, ceza infaz sisteminin iyileştirilmesi ve çocuklar, kadınlar, engelliler gibi gruplara yönelik uygulamaların geliştirilmesi, AB müktesebatına uyumun sürdürülmesi gibi amaçlar güdülmüştür.

Yine bu dönemde hazırlanan diğer bir belge İnsan Hakları Eylem Planı olmuştur. Yeni Eylem Planı 02/03/2021 tarihinde kamuoyuna açıklanmıştır.

On Birinci Kalkınma Planında; mahkemeler üzerindeki dosya yükünün hafifletilmesi, Kamu Denetçiliği Kurumunun daha etkin çalışmasını sağlayacak tedbirlerin alınması, adli yardım hizmetlerinden yararlanma imkânının kolaylaştırılması, hukuk eğitiminde kalitenin artırılması ve avukatlık mesleğinin güçlendirilmesi gibi hedefler ön plana çıkmıştır.

On Birinci Kalkınma Planı döneminde, Yargı Reformu Stratejisi ve İnsan Hakları Eylem Planı kapsamında yedi yargı paketi kanunlaşmış; birçok idari düzenleme ve uygulama hayata geçirilmiştir.

Birinci Yargı Paketi olarak da bilinen 7188 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun 24/10/2019 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu Kanunla; hak ve özgürlükleri koruyan ve güçlendiren bir yaklaşımla ceza muhakemesinde önemli değişiklikler yapılmıştır. Birinci Yargı Paketiyle;

- Eleştiri amacıyla yapılan düşünce açıklamalarının suç oluşturmayacağı kuralı tahkim edilmiştir.
- İfade özgürlüğünü ilgilendiren ilk derece mahkemesi kararlarının istinaf mahkemelerinden sonra bir kez de Yargıtay tarafından incelenmesi sağlanmıştır.
- Soruşturma aşamasında tutukluluğa azami süre getirilmiştir. Suça sürüklenen çocuklar için daha kısa azami tutukluluk süreleri belirlenmiştir.
- Mesleki kalitenin artırılması için Hukuk Mesleklerine Giriş Sınavı getirilmiştir.
- Bazı ceza uyuşmazlıklarının, savcı ile failin anlaşmasına dayalı olarak mahkeme kararıyla hızlı bir şekilde sonuçlandırılacağı yeni bir yargılama usulü olan seri muhakeme usulü getirilmiştir.
- Basit yargılama usulü getirilerek bazı suçlara ilişkin davaların daha hızlı şekilde görülmesi sağlanmıştır.
- Uzlaşmanın kapsamı genişletilerek dostane çözüm yolları güçlendirilmiştir.

İnfaz sisteminde çözüm bekleyen konulara ilişkin 7242 sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun 15/04/2020 tarihinde yürürlüğe girmiştir. İkinci Yargı Paketi olarak da bilinen bu Kanunla infaz sisteminin iyileştirme ve topluma yeniden kazandırma işlevi insan odaklı bir anlayışla güçlendirilmiştir. İkinci Yargı Paketiyle;

- Çocuğu bulunan kadın hükümlüler ile yetmiş yaşını bitirmiş hükümlüler hakkında özel düzenlemeler yapılmıştır.
- Ağır bir hastalık, engellilik veya kocama nedeniyle hayatlarını ceza infaz kurumlarında yalnız başına idame ettiremeyen altmış beş yaşını bitirmiş hükümlülerin cezasının, denetimli serbestlik tedbiri altında infaz edilmesi imkânı sağlanmıştır.
- Hapis cezalarının hafta sonu, geceleyin veya konutta infazına ilişkin mevcut uygulamanın kapsamı genişletilmiştir.
- Kadınlar ve yaşlılar için öngörülen konutta infaz usulünün ceza sınırı artırılmış ve çocuklar da bu usule dâhil edilmiştir.
- Hükümlülerin iyi hallilik değerlendirmesinin infazın tüm aşamalarında ve 6 ayda bir yapılması sağlanmıştır.
- Hükümlülerin eş veya çocuklarının sürekli hastalık veya malullükleri halinde infaza ara verilebilmesine imkân tanınmıştır.
- İnfaz hâkimliklerinin etkinliği artırılarak infazda ihtisaslaşma sağlanmış ve Cumhuriyet savcısının infaza ilişkin verdiği kararlara karşı infaz hâkimliğine şikâyet başvurusunda bulunulabilmesine de imkân tanınmıştır.

Üçüncü Yargı Paketi olarak, hukuk yargılamalarında adalete erişimi güçlendirme amacıyla 7251 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun, 28/07/2020 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu paketle özel hukuk alanında sadeleştirici ve hızlandırıcı yenilikler hayata geçirilmiştir. Üçüncü Yargı Paketiyle;

- Belirsiz alacak davalarında uygulamadan kaynaklı bazı sorunlar giderilmiştir.
- Delil avansının, dava açılırken mahkeme veznesine peşin olarak yatırılması zorunluluğu kaldırılmış ve bu suretle vatandaşların mali yükü azaltılmıştır.
- Hâkime ön inceleme duruşmasında sulhun ve arabuluculuğun esasları, süreci ve hukuki sonuçları hakkında tarafları aydınlatma ve böylece bu müesseseleri teşvik etme görevi verilmiştir.

- Özel hukuk davalarında, taraflara sözlü yargılama için tekrar davetiye gönderilmemesi düzenlemesiyle, yargılama sürecinin uzamaması sağlanmıştır.
- Hukuk yargılamalarında ses veya görüntü nakli yoluyla duruşmanın yapılması usulü yeniden düzenlenerek e-duruşma usulü daha etkin ve yaygın bir şekilde sisteme kazandırılmıştır.
- Tüketici mahkemelerinde görülen uyuşmazlıklarda, dava açılmadan önce arabulucuya başvurulmuş olması dava şartı haline getirilmiştir.
- Ticaret mahkemeleri ile fikri ve sınai haklar mahkemelerinin il merkezlerinde kurulması ve o ile bağlı ilçelerdeki davaların da bu mahkemelerde görülmesi imkânı sağlanmıştır. Böylece, teknik nitelikli bu davaların uzman mahkemelerde görülmesi ve ihtisaslaşma yönünde yeni bir adım atılmıştır.

Dördüncü Yargı Paketi olarak da bilinen, mağduru önceleyen ve hak arama yollarını güçlendiren 7331 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, 14/07/2021 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu Kanunla; mağdur odaklı adalet anlayışını ortaya koyan yenilikler ile suçsuzluk karinesini ve lekelenmeme hakkını güçlendiren araçlar sisteme kazandırılmıştır. Dördüncü Yargı Paketiyle;

- Kadına karşı şiddet suçlarının boşanılan eşe karşı işlenmesi de suçun nitelikli halleri arasında düzenlenmiştir.
- Hak ve özgürlüklerin geliştirilmesi kapsamında katalog suçların işlendiği hususunda tutuklama nedeninin var sayılabilmesi için somut delillere dayanan kuvvetli şüphe sebeplerinin varlığı şart koşulmuştur.
- Tutuklamaya ilişkin kararlarda; adli kontrol uygulamasının yetersiz kalacağına açıkça gösterilmesine yönelik bir düzenleme getirilmiştir.
- Adli kontrol tedbirine yönelik olarak belirli aralıklarla inceleme yapılması ve tedbirler yönünden süre sınırı getirilmiştir.
- Sulh ceza hâkimliğinin tutuklama ve adli kontrole ilişkin kararına karşı yapılan itirazların asliye ceza mahkemeleri tarafından incelenmesi sağlanmıştır.
- Sırf ifadeleri alınmak amacıyla mesai saatleri dışında yakalanan kişilerin belirlenen tarihte yargı mercii önünde hazır bulunmayı taahhüt etmesi durumunda serbest bırakılması imkânı getirilmiştir.

İcra sistemine, aile hukukunda çocuk teslimine ve çocukla kişisel ilişki kurulmasına yönelik köklü yenilikler içeren 7343 sayılı İcra ve İflas Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun 30/11/2021 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Beşinci Yargı Paketiyle;

- Fiziki satış usulü kaldırılarak elektronik satış usulü getirilmiştir.
- Borçluya hacedilen malını rızaen satma imkânı verilmiştir.
- İcra dairelerinin gözetim ve denetiminin güçlendirilmesi ve bu suretle hizmetin kalitesinin artırılması için büyük adliyelerde icra dairesi başkanlığı oluşturulmuştur.
- İcra dairelerinin düzenli, uyumlu ve verimli bir şekilde çalışmasını sağlamak amacıyla İcra Başmüdürlüğü unvanı oluşturulmuştur.
- Çocuk teslimi veya çocukla kişisel ilişki kurulması görevi Adalet Bakanlığı Adli Destek ve Mağdur Hizmetleri Dairesi Başkanlığına bağlı adli destek ve mağdur hizmetleri müdürlüklerine verilmiştir.

Hâkim ve savcı yardımcılığı müessesesini ihdas eden ve noterliğe ilişkin yeni düzenlemeleri içeren, Altıncı Yargı Paketi olarak da bilinen 7413 sayılı Hâkimler ve Savcılar Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun 30/06/2022 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Altıncı Yargı Paketiyle;

- Hâkim ve savcı yardımcılığı müessesesi ihdas edilmiştir.
- Taşınmaz satış sözleşmelerinin tapu müdürlükleri yanında noterler tarafından da yapılabilmesine imkân tanınmıştır.

Dava şartı arabuluculuğun kapsamının genişletilmesinden bazı suçların cezalarının artırılmasına, icra sisteminden avukatlara kolaylıklar sağlanmasına kadar pek çok düzenleme getiren 7445 sayılı İcra ve İflas Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun 05/04/2023 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Yedinci Yargı Paketiyle;

- Bazı uyuşturucu maddelerin ticaretine ilişkin suçun cezasının alt sınırı 10 yıldan 15 yıla çıkarılmıştır.
- Göçmen kaçakçılığı suçuyla daha etkin mücadele edilebilmesi ve caydırıcılığın sağlanması amacıyla suçun cezasının alt sınırı 3 yıldan 5 yıla çıkarılmıştır.
- Konutlarda yapılacak hacizler bakımından; icra müdürünün verdiği haciz kararının, “hâkim onayından geçtikten sonra” yerine getirilebilmesi sağlanmıştır.
- Aile bireylerine ait kişisel eşyalar ile ailenin ortak kullanımına hizmet eden tüm ev eşyaları, haczi caiz olmayan mallar arasına alınmıştır.
- Üzerindeki haciz kalktığı halde yediemin depolarında bulunan malların daha etkin bir şekilde tasfiyesi için düzenleme yapılmıştır.
- Adli yardım bürosunun gelirleri artırılmak suretiyle adli yardım sisteminin güçlendirilmesi sağlanmıştır.

- Kira ilişkisinden kaynaklanan uyuşmazlıklar (ilamsız icra yoluyla tahliye hariç), ortaklığın giderilmesine ilişkin uyuşmazlıklar, kat mülkiyetinden kaynaklanan uyuşmazlıklar ve komşu hakkıyla ilgili uyuşmazlıklar, dava şartı olarak arabuluculuk kapsamına alınmıştır.
- Ticari davalar ve iş sözleşmesinden kaynaklanan uyuşmazlıklar bakımından, itirazın iptali, menfi tespit ve istirdat davalarının zorunlu arabuluculuk kapsamında olduğu açıkça düzenlenmiştir.

Kanun değişiklikleriyle hayata geçirilen yenilikler yanında idari nitelikteki çalışmalar ve Cumhurbaşkanlığı kararnameleriyle de önemli gelişmeler kaydedilmiştir.

- Hâkimler ve Savcılar Kurulu tarafından kabul edilen Türk Yargı Etiği Bildirgesi 11/03/2019 tarihinde kamuoyuna ilan edilmiştir.
- 2019 yılı Nisan ayı itibarıyla noterlikler, hafta sonlarında da hizmet vermeye başlamıştır.
- Yurt dışında yaşayanların dış temsilciliklerde yaptıkları noterlik işlemlerinin bir örneğinin, bilişim sistemi vasıtasıyla Türkiye’de en yakın noterden anında alınabilmesi sağlanmıştır.
- Yurt içinde bir noterlikte yapılan işlemin başka bir noterlikten anında alınabilmesi sağlanmıştır.
- Noterliklerde elektronik kimlik doğrulama ve güvenli ödeme sistemine geçilmiş, ayrıca dijital dönüşüm kapsamında bazı noterlik hizmetlerine internet üzerinden erişim sağlanmıştır.
- Hâkimler ve Savcılar Kurulu (HSK) Genel Kurulunun kararıyla hâkim ve Cumhuriyet savcılarının kararlarının, AYM ve AİHM Kararlarına uygunluğunun meslekte yükselme süreçleri ve denetimlerinde gözetilmesi sağlanmıştır.
- Hizmet içi eğitimler hâkim ve savcılarının terfilerinde dikkate alınan ölçütlerden biri olmuştur.
- Hâkim ve savcılarının terfi ve denetimlerinde hedef süreye uyum, yeterli gerekçe ve karar isabet oranı gibi nesnel performans ölçütleri getirilmiştir.
- Yükseköğretim Kurulunun (YÖK) kararıyla hukuk fakültelerine girişte aranan ve 190 bin olan başarı sıralaması 125 bin olarak değiştirilmiştir.
- HSK bünyesinde Yargıda Performans Ölçüm ve Takip Merkezi kurulmuştur.
- Bilirkişilerin Uyacağı Rehber İlkeler ve Bilirkişi Raporlarında Bulunması Gereken Standartlar belirlenmiş ve ilan edilmiştir.

- Mağdur haklarına ilişkin olarak Suç Mağdurlarının Desteklenmesine Dair Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi 10/06/2020 tarihinde yayımlanmıştır.
- e-Duruşma uygulamasıyla avukatların hukuk mahkemelerindeki duruşmalara internet üzerinden sesli ve görüntülü katılabilmesi sağlanmıştır.
- Hâkim ve savcılar ile kamu görevlileri için sosyal medya etik ilkeleri belirlenmiştir.
- Aile içi şiddetle etkin mücadele kapsamında ihtisaslaşmayı sağlamak üzere tedbir mahkemeleri kurulmuş ve Cumhuriyet başsavcılıklarındaki aile içi şiddet büroları yaygınlaştırılmıştır.
- Finans, sendika, kamulaştırma ve bilişim suçları gibi konularda ihtisas mahkemeleri belirlenmiştir.

On Birinci Kalkınma Planı döneminde ayrıca;

Abonelik sözleşmelerinden ve bu sözleşmelerin ifası amacıyla tüketiciye sunulup bedeli faturaya yansıtılan mal veya hizmetten kaynaklanan para alacaklarına ilişkin haciz yoluyla ilamsız icra takiplerinin, UYAP bünyesinde oluşturulan Merkezi Takip Sistemi üzerinden başlatılmasına ve haciz aşamasına kadar yürütülmesine ilişkin usul ve esaslar 06/12/2018 tarihli ve 7155 sayılı Abonelik Sözleşmesinden Kaynaklanan Para Alacaklarına İlişkin Takibin Başlatılması Usulü Hakkında Kanunla düzenlenmiştir.

11/07/2020 tarihli ve 7249 sayılı Avukatlık Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanunla avukat sayısı beş binden fazla olan illerde asgari iki bin avukatla yeni bir baro kurulabilmesi imkânı getirilmiştir. Bu Kanunla ayrıca baroların kurulması ve tüzel kişiliğinin sona ermesi, baro başkanının seçimi, levhaya yazılma yükümlülüğü, baroların Türkiye Barolar Birliğinde (TBB) nasıl temsil edileceği, adli yardım hizmeti, avukatların geçici olarak görevlendirilmesi, kovuşturma izni, avukatlığa yeni başlayanların baro keseneğinin azaltılması, avukatların kılık ve kıyafetleri gibi konularda düzenlemeler getirilmiştir.

09/07/2021 tarihli ve 7332 sayılı Hayvanları Koruma Kanunu ile Türk Ceza Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanunla hayvanlara iyi muamele edilmesini sağlamak, hayvanların acı ve eziyet çekmelerine karşı en iyi şekilde korunmalarını ve mağduriyetlerinin önlenmesini temin etmek amaçlanmıştır.

On Birinci Kalkınma Planı döneminde yaşanan gelişmelere ilişkin sayısal verilere aşağıdaki tablolarda yer verilmiştir.

Tablo 3.1. Hâkim ve Savcı Sayısı

	2018 (Kişi)	2023 (Kişi) (Haziran Ayı İtibarıyla)	Artış Oranı (Yüzde)
Hâkim Sayısı	13.358	15.405	15
Savcı Sayısı	6.071	7.406	22
Toplam Kadın Hâkim-Savcı Sayısı	6.844	8.362	22
Toplam Hâkim-Savcı Sayısı	19.429	22.811	17

Kaynak: Adalet Bakanlığı

Tablo 3.2. Adalet Personeli Sayısı

	2018 (Kişi)	2023 (Kişi) (Haziran Ayı İtibarıyla)	Artış Oranı (Yüzde)
Personel Sayıları (Ceza İnfaz Kurumlarında Çalışan)	60.119	78.351	30
Personel Sayıları (Adliyelerde Adli Hizmetlerde Çalışan)	65.112	87.206	34
Yazı İşleri Müdürü Sayısı	5.987	6.393	7
Zabıt Kâtibî Sayısı	31.519	42.714	36
Mübaşir Sayısı	4.890	6.434	32

Kaynak: Adalet Bakanlığı

Tablo 3.3. Mahkeme Sayıları

	2018	2023 (Haziran Ayı İtibarıyla)	Artış Oranı (Yüzde)
Adli Yargı İlk Derece (Adet)	6.498	6.962	7
İdari Yargı İlk Derece (Adet)	195	212	9
Bölge Adliye Mahkemesi (Adet)	11 bölge	18 bölge (15 bölge faal)	36
Bölge İdare Mahkemesi (Adet)	7 bölge	9 bölge	29

Kaynak: Adalet Bakanlığı

Tablo 3.4. Tutuklu Oranları

	2018 (Yüzde)	2023 (Yüzde) (Haziran Ayı İtibarıyla)	Artış Oranı (Yüzde)
Ceza İnfaz Kurumlarındaki Tutukluların Oranı	21,05	10,69	-49

Kaynak: Adalet Bakanlığı

Tablo 3.5. Fiziki Altyapı

	2018	2023 (Haziran Ayı İtibarıyla)	Artış Oranı (Yüzde)
Müstakil Adliye Binası Sayısı (Adet)	312	366	17,30
Yeni Hizmet Binası Sayısı (Adet)	235	278	18
Adliye Toplam (m ²)	4.877.228	5.755.480	18

Kaynak: Adalet Bakanlığı

Tablo 3.6. Arabulucu ve Uzlaştırıcı Sayısı

	2018 (Kişi)	2023 (Kişi) (Haziran Ayı İtibarıyla)	Artış (Yüzde)
Arabulucu	9.490	42.435	347
Uzlaştırıcı	27.500	32.507	18

Kaynak: Adalet Bakanlığı

Tablo 3.7 Avukat-Baro-Noter Sayıları

	2018	2023 (Haziran Ayı İtibarıyla)	Artış (Yüzde)
Noterlik (Adet)	1.931	2.345	22
Baro (Adet)	79	83	5
Avukat (Kişi)	119.503	183.834	54

Kaynak: Adalet Bakanlığı

Tablo 3.8 Adli Tıp Alanındaki Gelişmeler

	2018	2023 (Haziran Ayı İtibarıyla)	Artış Oranı (Yüzde)
Grup Başkanlığı Sayısı (Adet)	9	14	56
Şube Müdürlüğü Sayısı (Adet)	70	97	39
Personel Sayısı (Kişi)	1.844	2.647	44

Kaynak: Adalet Bakanlığı

On Birinci Kalkınma Planı döneminde yargı teşkilatının iş yükü ve performansına ilişkin istatistiklere aşağıda yer verilmiştir.

Tablo 3.9 Cumhuriyet Başsavcılıkları Soruşturma Dosya Sayıları (Daimi arama kararı verilen dosyalar dâhil)

Yıllar	Geçen Yılandan Devreden Dosya Sayısı	Yıl İçinde Gelen Dosya Sayısı	Toplam Dosya Sayısı	Karara Bağlanan Dosya Sayısı	Temizleme Oranı (Yüzde)	Reel Çalışma Oranı (Yüzde)	Dosyaların Ortalama Görülme Süresi (Gün)
2018	4.832.479	4.420.585	9.253.064	4.217.156	95,4	45,6	417
2019	5.035.905	4.307.732	9.343.637	4.364.836	101,3	46,7	421
2020	4.978.800	4.017.373	8.996.173	3.761.775	93,6	41,8	479
2021	5.234.398	4.622.897	9.857.295	4.560.264	98,6	46,3	419
2022	5.297.031	5.301.614	10.598.645	5.040.427	95,1	47,6	383

Kaynak: Adalet Bakanlığı

Tablo 3.10 Cumhuriyet Başsavcılıkları Soruşturma Dosya Sayıları (Daimi arama kararı verilen dosyalardan arındırılmış)

Yıllar	Geçen Yılandan Devreden	Yıl İçinde Gelen	Toplam	Karara Bağlanan	Temizleme Oranı (Yüzde)	Reel Çalışma Oranı (Yüzde)	Ortalama Görülme Süresi (Gün)
2018	1.581.748	4.014.608	5.596.356	3.933.520	98	70,3	149
2019	1.662.833	3.963.867	5.626.700	4.080.049	102,9	72,5	146
2020	1.546.650	3.707.137	5.253.787	3.470.447	93,6	66,1	169
2021	1.783.340	4.277.716	6.061.056	4.167.257	97,4	68,8	159
2022	1.893.799	4.973.066	6.866.865	4.708.205	94,7	68,6	153

Kaynak: Adalet Bakanlığı

Tablo 3.11 Hukuk Mahkemeleri Dosya Sayıları

Yıllar	Geçen Yılandan Devreden	Yıl İçinde Gelen	Bozularak Gelen	Toplam	Karara Bağlanan	Temizleme Oranı (Yüzde)	Reel Çalışma Oranı (Yüzde)	Ortalama Görülme Süresi (Gün)
2018	1.615.966	1.986.467	105.032	3.707.465	2.050.660	98	55,3	288
2019	1.656.805	2.026.183	109.544	3.792.532	2.124.840	99,5	56	285
2020	1.667.694	1.880.792	87.431	3.635.917	1.843.795	93,7	50,7	331
2021	1.792.122	2.439.883	108.986	4.340.991	2.558.930	100,4	58,9	255
2022	1.782.064	2.735.948	118.394	4.636.406	2.688.342	94,2	58	246

Kaynak: Adalet Bakanlığı

Tablo 3.12 Ceza Mahkemeleri Dosya Sayıları

Yıllar	Geçen Yılandan Devreden	Yıl İçinde Gelen	Bozularak Gelen	Toplam	Karara Bağlanan	Temizleme Oranı (Yüzde)	Reel Çalışma Oranı (Yüzde)	Ortalama Görülme Süresi (Gün)
2018	1.230.341	1.603.912	100.391	2.934.644	1.616.718	94,9	55,1	280
2019	1.318.154	1.686.478	108.801	3.113.433	1.758.667	98,0	56,5	275
2020	1.354.894	1.324.528	156.671	2.836.093	1.376.099	92,9	48,5	360
2021	1.460.043	1.626.605	205.861	3.292.509	1.966.864	107,3	59,7	268
2022	1.325.713	1.804.267	173.760	3.303.740	1.916.890	96,9	58,0	254

Kaynak: Adalet Bakanlığı

Tablo 3.13 Bölge Adliye Mahkemeleri Ceza Daireleri Dosya Sayıları

Yıllar	Geçen Yılandan Devreden	Yıl İçinde Gelen	Toplam	Karara Bağlanan	Temizleme Oranı (Yüzde)	Reel Çalışma Oranı (Yüzde)	Ortalama Görülme Süresi (Gün)
2018	69.713	466.865	536.578	323.443	69,3	60,3	131
2019	213.135	561.534	774.669	402.692	71,7	52,0	221
2020	371.977	419.786	791.763	428.306	102,0	54,1	317
2021	363.457	540.418	903.875	552.429	102,2	61,1	239
2022	351.446	615.475	966.921	600.677	97,6	62,1	215

Kaynak: Adalet Bakanlığı

Tablo 3.14 Bölge Adliye Mahkemeleri Hukuk Daireleri Dosya Sayıları

Yıllar	Geçen Yıldan Devreden	Yıl İçinde Gelen	Toplam	Karara Bağlanan	Temizleme Oranı (Yüzde)	Reel Çalışma Oranı (Yüzde)	Ortalama Görülme Süresi (Gün)
2018	113.324	431.084	544.408	303.983	70,5	55,8	176
2019	240.425	480.123	720.548	367.987	76,6	51,1	255
2020	352.561	381.360	733.921	351.962	92,3	48,0	366
2021	381.959	556.446	938.405	480.471	86,3	51,2	296
2022	457.935	642.891	1.100.826	545.388	84,8	49,5	311

Kaynak: Adalet Bakanlığı

Tablo 3.15 Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı Dosya Sayıları

Yıllar	Geçen Yıldan Devreden	Yıl İçinde Gelen	Toplam	Karara Bağlanan	Temizleme Oranı (Yüzde)	Reel Çalışma Oranı (Yüzde)	Ortalama Görülme Süresi (Gün)
2018	513.343	107.301	620.644	185.148	172,6	29,8	1.184
2019	435.496	136.270	571.766	241.266	177,0	42,2	741
2020	330.500	119.200	449.700	246.068	206,4	54,7	534
2021	203.632	163.580	367.212	270.204	165,2	73,6	253
2022	97.008	165.825	262.833	199.905	120,6	76,1	159

Kaynak: Adalet Bakanlığı

Tablo 3.16 Yargıtay Ceza Daireleri Dosya Sayıları

Yıllar	Geçen Yıldan Devreden	Yıl İçinde Gelen	Toplam	Karara Bağlanan	Temizleme Oranı (Yüzde)	Reel Çalışma Oranı (Yüzde)	Ortalama Görülme Süresi (Gün)
2018	341.244	182.578	523.822	242.934	133,1	46,4	533
2019	280.887	267.428	548.315	290.724	108,7	53,0	352
2020	257.588	275.962	533.550	271.736	98,5	50,9	346
2021	261.814	324.137	585.951	290.120	89,5	49,5	332
2022	295.828	197.714	493.542	201.166	101,7	40,8	538

Kaynak: Adalet Bakanlığı

Tablo 3.17 Yargıtay Ceza Genel Kurulu Dosya Sayıları

Yıllar	Geçen Yıldan Devreden	Yıl İçinde Gelen	Toplam	Karara Bağlanan	Temizleme Oranı (Yüzde)	Reel Çalışma Oranı (Yüzde)	Ortalama Görülme Süresi (Gün)
2018	1.531	629	2.160	698	111,0	32,3	823
2019	1.462	661	2.123	724	109,5	34,1	754
2020	1.399	480	1.879	533	111,0	28,4	990
2021	1.346	437	1.783	707	161,8	39,7	773
2022	1.076	617	1.693	862	139,7	50,9	470

Kaynak: Adalet Bakanlığı

Tablo 3.18. Yargıtay Hukuk Daireleri Dosya Sayıları

Yıllar	Geçen Yıldan Devreden	Yıl İçinde Gelen	Toplam	Karara Bağlanan	Temizleme Oranı (Yüzde)	Reel Çalışma Oranı (Yüzde)	Ortalama Görülme Süresi (Gün)
2018	319.019	167.954	486.973	265.828	158,3	54,6	454
2019	221.144	137.810	358.954	230.994	167,6	64,4	346
2020	127.960	132.897	260.857	172.331	129,7	66,1	259
2021	88.526	175.596	264.122	189.014	107,6	71,6	164
2022	75.108	139.764	214.872	151.432	108,3	70,5	173

Kaynak: Adalet Bakanlığı

Tablo 3.19 Yargıtay Hukuk Genel Kurulu Dosya Sayıları

Yıllar	Geçen Yıldan Devreden	Yıl İçinde Gelen	Toplam	Karara Bağlanan	Temizleme Oranı (Yüzde)	Reel Çalışma Oranı (Yüzde)	Ortalama Görülme Süresi (Gün)
2018	3.890	1.124	5.014	2.048	182,2	40,8	789
2019	2.966	859	3.825	1.422	165,5	37,2	859
2020	2.403	741	3.144	1.058	142,8	33,7	910
2021	2.086	1.026	3.112	1.765	172,0	56,7	449
2022	1.347	1.285	2.632	1.946	151,4	73,9	230

Kaynak: Adalet Bakanlığı

Tablo 3.20 İdare Mahkemeleri Dosya Sayıları

Yıllar	Geçen Yıllardan Devreden	Yıl İçinde Gelen	Bozularak Gelen	Toplam	Karara Bağlanan	Temizleme Oranı (Yüzde)	Reel Çalışma Oranı (Yüzde)	Ortalama Görülme Süresi (Gün)
2018	97.853	211.482	17.454	326.789	207.240	90,5	63,4	181
2019	119.549	237.820	15.776	373.145	255.610	89,0	60,5	204
2020	147.535	201.476	12.157	361.168	219.326	102,7	60,7	244
2021	141.842	238.629	13.207	393.678	250.699	99,5	63,7	207
2022	142.979	275.630	12.207	430.816	271.627	94,4	63,0	197

Kaynak: Adalet Bakanlığı

Tablo 3.21 Vergi Mahkemeleri Dosya Sayıları

Yıllar	Geçen Yıllardan Devreden	Yıl İçinde Gelen	Bozularak Gelen	Toplam	Karara Bağlanan	Temizleme Oranı (Yüzde)	Reel Çalışma Oranı (Yüzde)	Ortalama Görülme Süresi (Gün)
2018	49.030	90.993	7.478	147.501	116.042	117,8	78,7	137
2019	31.459	101.811	7.690	140.960	101.410	92,6	71,9	123
2020	39.550	128.067	5.922	173.539	117.810	87,9	67,95	138
2021	55.729	130.483	5.960	192.172	136.249	99,9	70,9	149
2022	55.923	108.869	3.738	168.530	114.913	102,0	68,2	175

Kaynak: Adalet Bakanlığı

Tablo 3.22 Bölge İdare Mahkemeleri Dosya Sayıları

Yıllar	Geçen Yıllardan Devreden	Yıl İçinde Gelen	Toplam	Karara Bağlanan	Temizleme Oranı (Yüzde)	Reel Çalışma Oranı (Yüzde)	Ortalama Görülme Süresi (Gün)
2018	40.565	221.961	262.526	218.187	98,3	83,1	70
2019	44.322	221.407	265.729	207.300	93,6	78,0	87
2020	58.429	234.786	293.215	201.278	85,7	68,6	126
2021	91.944	297.781	389.725	264.853	88,9	68,0	141
2022	126.577	352.987	479.564	325.413	92,2	67,9	151

Kaynak: Adalet Bakanlığı

Tablo 3.23 Danıştay Dava Daireleri ve Kurulları Dosya Sayıları

Yıllar	Geçen Yıldan Devreden	Yıl İçinde Gelen	Toplam	Karara Bağlanan	Temizleme Oranı (Yüzde)	Reel Çalışma Oranı (Yüzde)	Ortalama Görülme Süresi (Gün)
2018	206.030	96.346	302.376	137.430	142,6	45,5	579
2019	164.966	106.804	271.770	132.447	124,0	48,7	464
2020	139.374	72.253	211.627	77.343	107,0	36,5	668
2021	134.290	101.273	235.563	106.602	105,3	45,3	462
2022	125.779	80.774	206.553	85.780	106,2	41,5	540

Kaynak: Adalet Bakanlığı

Tablo 3.24 Danıştay Birinci Dairesi Dosya Sayıları

Yıllar	Geçen Yıldan Devreden	Yıl İçinde Gelen	Toplam	Karara Bağlanan	Temizleme Oranı (Yüzde)	Reel Çalışma Oranı (Yüzde)	Ortalama Görülme Süresi (Gün)
2018	80	2.586	2.666	2.599	100,5	97,5	10
2019	67	2.100	2.167	2.156	102,7	99,5	7
2020	11	2.007	2.018	1.971	98,2	97,7	5
2021	47	2.125	2.172	2.165	101,9	99,7	5
2022	7	2.228	2.235	2.235	100,3	100,0	1

Kaynak: Adalet Bakanlığı

4. PLAN DÖNEMİ PERSPEKTİFİ

4.1. Uzun Vadeli Hedefler

Adalet hizmetleri için uzun vadeli yaklaşım; daha etkin örgütlenmeyi, dijitalleşmeyi, etkinliğe dayalı ve kolay prosedürleri içermelidir.

Türkiye Yüzyılı ve 2053 Vizyonu için Yeni Anayasa kilit önem taşımaktadır. Kalıcı ve sürdürülebilir başarının yakalanması ancak yeni, sivil ve demokratik bir anayasayla mümkün olacaktır.

Özel İhtisas Komisyonu 2053 Adalet Vizyonunun adalet sistemine ilişkin tematik alanlarını şu şekilde belirlemiştir:

- Türkiye Yüzyılı İçin Yeni Anayasa
- Hukukun Üstünlüğü
- Zamanında Yargılama: Makul Süre ve Hızlılık
- Sadeleştirilmiş, Kolaylaştırılmış ve Verimliliği Esas Alan Süreçler
- Evrensel Hukuka Uygunluğu ve Uluslararası Tecrübeleri Dikkate Alan Anlayış
- Adalete Kolay Erişim
- Adalet Hizmetlerinde Teknolojik Gelişme
- Yargıya Güven ve Memnuniyeti Esas Alan Süreç ve Uygulamalar
- Onarıcı ve Telafi Edici Adalet Uygulamaları
- Öngörülebilir Adalet

4.2. Temel Amaç ve Politikalar

4.2.1. Yargı Bağımsızlığı, Tarafsızlığı ve Şeffaflığı

Demokratik hukuk devleti açısından yargı bağımsızlığının hayati önemi haiz olduğu şüphesizdir. Yargı mensuplarının kararlarını her türlü etkiden uzak bir biçimde verebilmeleri için ortaya çıkan yargı bağımsızlığı, hukuk devletinin ve hukukun üstünlüğünün temini için ön şarttır. Bu, bireylerin hak ve özgürlüklerinin de güvencesini oluşturmaktadır.⁸

⁸ “Yargı bağımsızlığı hâkimlerin kişisel bir ayrıcalığı olmayıp, onların kişi hak ve özgürlüklerinin koruyucusu olma görevlerini yerine getirmeleri için bir gereklilik olmasıyla açıklanabilir.” 12-13 Ocak 2010 tarihlerinde Venedik Komisyonu’nun 82. Genel Kurul Toplantısında kabul edilen Yargı Sisteminin Bağımsızlığı Raporu.
[https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2010\)004-tur](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2010)004-tur)

Anayasa'nın 138'inci ve devam eden maddelerinde bunu sağlamaya yönelik güvencelere yer verilmiştir. Bu doğrultuda yargı yetkisinin Türk Milleti adına bağımsız ve tarafsız mahkemelerce kullanılacağı da 9'uncu maddede ifade edilmiştir.

Belirtilen temel iç hukuk normları yanında, ülkemizin taraf olduğu AİHS'nin 6'ncı maddesi de herkesin kanunla kurulmuş, bağımsız ve tarafsız bir mahkeme tarafından yargılanma hakkına vurgu yapmıştır. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinin 10'uncu maddesinde de bağımsız ve tarafsız bir mahkemede yargılanma ilkesi ortaya konulmuştur.

Hâkimlik teminatına, hâkimlerin atanmalarına ve yer değiştirmelerine, meslekte yükselmelerine, disiplin işlemlerine, özlük haklarına ilişkin düzenlemelerin tümü yargı bağımsızlığının vücut bulması açısından vazgeçilmez birer unsurdur.

Belirtilen unsurların bağımsız kurullar tarafından hayata geçirilmesi de uluslararası düzeyde kabul gören bir standarttır.⁹ Bunun için oluşturulan kurullar ülkeden ülkeye farklılıklar göstermektedir. Bazı uluslararası standartlar benimsenmiş olmakla birlikte tayin edici olan aynı zamanda ülkelerin tarihsel tecrübeleri ve gelenekleridir.

Yargı bağımsızlığının sağlanması için oluşturulan kurulların yapısı önem taşımaktadır. Ülkemizde geride bıraktığımız süreçte bu konuda gerçekleştirilen reformlarla HSK'nın demokratik meşruiyeti güçlendirilmiş ve kurumsal kapasitesi artırılmıştır.

Bu gelişmeyle birlikte geride bıraktığımız süreçteki tecrübelere dayalı olarak, uluslararası standartların da dikkate alınması suretiyle kurulun yapısının ve kapasitesinin yeni politikalarla güçlendirilmesine ihtiyaç bulunmaktadır.

Aynı zamanda yargı teşkilatında görev yapan hâkim ve Cumhuriyet savcısı sayısının artması, mahkemeler teşkilatının artan iş yüküne bağlı olarak genişleyen yapısı bunu zorunlu kılmaktadır.

⁹ Uluslararası Standartlara ilişkin bazı referans belgeler:

- 1- 17 Kasım 2010 tarihinde 1098. Bakan Yardımcıları Toplantısında Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi tarafından kabul edilen Hâkimlerin Bağımsızlığı, Etkinliği ve Sorumlulukları Hakkında Üye Devletlere Yönelik Tavsiye Kararı.
- 2- 12-13 Ocak 2010 tarihinde Venedik Komisyonunun 82. Genel Kurul Toplantısında kabul edilen Yargı Sisteminin Bağımsızlığı Raporu.
- 3- Avrupa Hâkimleri Danışma Konseyinin yargı bağımsızlığı ve hâkimlerin azledilememesine ilişkin standartlar konusunda Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesinin Dikkatine Sunduğu 1 (2001) sayılı görüş.
- 4- Avrupa Konseyi Hukuk İşleri Genel Müdürlüğüne Temmuz 1998'de Strazburg'da düzenlenen çok taraflı bir toplantıda kabul edilmiş olan Hâkimlerin Statüsüne Dair Avrupa Şartı.
- 5- Venedik Komisyonunun Adli Atamalara Dair Raporu (CDL-AD(2007)028).
- 6- İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinin 10. Maddesi.
- 7- Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6'ncı maddesi.
- 8- Birleşmiş Milletler Genel Kurulunca 1985'te Kabul Edilen Yargı Bağımsızlığı Temel İlkeleri ile 2002 tarihli Bangalore Yargı Etiği İlkeleri.

Mevcut haliyle iki daireden oluşan Kurul; Bakan, Adalet Bakanlığının ilgili Bakan Yardımcısı ile Cumhurbaşkanınca seçilen dört ve Türkiye Büyük Millet Meclisince (TBMM) seçilen yedi üyeden oluşmaktadır.

Üye sayısının artırılması, Kurulun yargı bağımsızlığına ve yargının etkinliğine ilişkin işlevini daha iyi yerine getirmesini sağlarken çoğulculuğu da beraberinde getirecektir.

Ayrıca Kurulun görev alanına ilişkin genelge çıkarma yetkisinin oldukça dar olduğu yönünde değerlendirmeler bulunmaktadır.¹⁰ Kurulun mevzuatla verilen görevlerini ve yargının etkinliğine ilişkin işlevlerini yerine getirebilmesi için bu konudaki yetkisinin genişletilmesinde fayda bulunmaktadır. Bunun dışında Kurulun işlevlerini yerine getirmesini zorlaştıran diğer mevzuat düzenlemelerinin de incelenmesi gerekmektedir.

ÖNERİ 1

HSK'nın yeniden yapılandırılması:

- HSK'nın üye ve daire sayısının artırılması,
- Yargıtay ve Danıştay'ın HSK'ya doğrudan üye seçebilmesinin sağlanması,
- Kurulun genelge çıkarma yetkisinin genişletilmesi.

6087 sayılı Hâkimler ve Savcılar Kurulu Kanununda, Kurulun hizmet birimleri Genel Sekreterlik ve Teftiş Kurulu olarak düzenlenmiştir.

Adalet hizmetlerinin denetimine ilişkin görevler hâlihazırda, yargı hizmetleri açısından HSK Teftiş Kurulu tarafından, diğer adalet hizmetleri yönünden Adalet Bakanlığı Teftiş Kurulu tarafından yürütülmektedir.

Tüm kurum ve kuruluşlar için denetim fonksiyonu büyük önem taşımaktadır. Denetim ve disiplin işlemlerinin liyakat esasına dayalı etkin bir organizasyon yapısıyla yürütülmesi yargı hizmetlerinin niteliği açısından da hayati önemdedir. Bu, aynı zamanda yargı bağımsızlığını da güçlendirmektedir. Hizmetlerin iki Kurul eliyle yürütülmesi yönündeki uygulamanın gözden geçirilmesinde fayda olduğu düşünülmektedir.

¹⁰ Adli ve idari yargı hâkim ve savcılarını mesleğe kabul etme, atama ve nakletme, geçici yetki verme, yükselme ve birinci sınıfa ayırma, kadro dağıtma, meslekte kalmaları uygun görülmeyenler hakkında karar verme, disiplin cezası verme, görevden uzaklaştırma ile hâkim ve savcılar hakkında denetim, araştırma, inceleme ve soruşturma yapılması konularına münhasır olmak üzere genelge düzenlemek. (6087 SK. Md. 4/1,ç)

ÖNERİ 2

Teftiş ve denetim fonksiyonunun yargı bağımsızlığı ve etkinliği ekseninde yeniden yapılandırılması:

- Yargı hizmetleri ve diğer adalet hizmetlerinin teftişinin iki ayrı kurumsal yapılanma tarafından yerine getirilmesinden kaynaklanan sorunların giderilmesi,
- Denetimlerde görev yapacak müfettiş sayısının artırılması,
- Müfettişler için asgari kıdem şartının yeniden belirlenmesi.

Hâkimlerin ve savcılarının adli işlemlerden ve verdikleri kararlardan dolayı görev ve yetki teminatını zedeleyecek nitelikte bir tasarrufa tabi tutulmaması gerekir. Bunun için hâkim ve savcılarının mesleki teminatlarının artırılması suretiyle güçlendirilmelerine yönelik düzenlemeler büyük önem taşımaktadır.

Bunlardan biri hâkim ve savcılarının yer değiştirmelerine ilişkin düzenlemelerdir.¹¹ Hâkim ve savcılarının mesleki başarılarının da gözetilmesi suretiyle istekleri olmaksızın görev yerlerinin değiştirilememesi bağımsızlık ilkesi açısından önem taşımaktadır. Coğrafi teminat, aynı zamanda yargısal verimlilik açısından da önem taşımaktadır. Bu güvencenin kanunla belirli bir kıdeme bağlı olması da düşünülebilir.

Coğrafi teminat 1972 yılında kaldırılana kadar ülkemizde uygulanmıştır. Bu uygulamada “mesleki başarısızlık” ve “disiplin” halleri coğrafi teminatın istisnaları olarak belirlenmiştir. Belirli bir mesleki kıdem de ön şart olarak aranmıştır.

1926 tarihli ve 766 sayılı Kanunla hâkimlerin tayinleri rızalarına bağlı kılınmıştır. Bu teminata iki istisna getirilmiştir. Bunlardan birincisi hâkimlerin işlerin çoğunluğunu tamamlayamaması yani başarısızlıktır. İkinci istisna ise hâkimin görev yerinde kalmasının mesleğin itibarıyla örtüşmediğinin belgeleriyle ispat edilmesidir.

1934 tarihli ve 2556 sayılı Kanunun 79’uncu maddesinde “3. sınıfın 7’nci derecesine gelen hâkimlerin muvafakatleri olmaksızın terfi suretiyle bile olsa dahi mevki ve memuriyetleri değiştirilemez” hükmü yer almaktadır. Başarısızlık ve mesleğin itibarını zedeleyecek durumlarda muvafakat aranmayacağı da aynı Kanunun 81’inci maddesinde düzenlenmiştir.

¹¹ Venedik Komisyonu tutarlı ve sürekli olarak hâkimlerin görev yerlerinin değiştirilememesi ilkesinin anayasalarda yer almasını desteklemiştir. Hâkimin iradesi hilafına görev yerini değiştirmek ancak istisnai hallerde uygun görülebilir. 12-13 Ocak 2010 tarihinde Venedik Komisyonunun 82. Genel Kurul Toplantısında kabul edilen Yargı Sisteminin Bağımsızlığı Raporu. “Hâkimler, yargı teşkilatında reforma gidilmesi veya disiplin cezaları gibi durumlar dışında, kendileri istemedikleri sürece yeni bir göreve atanmamalı veya görev yerleri değiştirilmemelidir.” 17 Kasım 2010 tarihinde 1098. Bakan Yardımcıları Toplantısında Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi tarafından kabul edilen Hâkimlerin Bağımsızlığı, Etkinliği ve Sorumlulukları hakkında üye devletlere yönelik Tavsiye Kararı.

Bu hükmün 23/06/1972 tarihli ve 1597 sayılı Kanunla değiştirildiği 1972 yılından bu yana, sistemimizde coğrafi teminat öngörülmemiş, hâkim ve savcılarının yer değiştirmelerinde bölge sistemi uygulanmıştır. Yani coğrafi güvence kaldırılarak yerine Yüksek Hâkimler Kurulunun belirleyeceği bölgelerin tespit edilmesi ve münavebeyle belli sürelerde yer değiştirilmesi benimsenmiştir. 1982 Anayasası da coğrafi güvenceye yer vermemiştir. Buna paralel olarak 2802 sayılı Kanun da uygulanan bölge sistemini tercih ederek, HSK'nın çıkaracağı atama ve nakil yönetmeliğine uygun olarak yer değiştirme yoluyla atamaların gerçekleştirilmesini kabul etmiştir.

Coğrafi güvenceden bölge sistemine geçilmesi yoğun eleştirilere konu olmuş ve hâkimin bağımsızlığını zedeleyen hususlardan biri olarak görülmüştür.

ÖNERİ 3

Hâkim ve savcılar için yer güvencesi (coğrafi teminat) getirilmesi.

2010 yılında gerçekleştirilen Anayasa değişikliğiyle HSK tarafından verilen disiplin cezalarından “meslekten çıkarma cezasına” karşı yargı yolu açılmıştır. Diğer cezalara ise yargı yolu kapalıdır. HSK'nın tüm disiplin kararlarına karşı yargı denetiminin genişletilmesi hâkimlik teminatı açısından önem taşımaktadır.

ÖNERİ 4

Hâkim ve savcılar hakkında verilen tüm disiplin kararlarına karşı yargı yolunun açılması.

Hâkim ve savcılar hakkındaki disiplin işlemleri 2802 sayılı Kanunda yer alan hükümler çerçevesinde yürütülmektedir. Burada savunma hakkına ilişkin bazı düzenlemeler yer almaktadır. Kanunun 71'inci maddesinde “Hâkim ve savcılar hakkında, savunmaları alınmadan disiplin cezası verilemez. Soruşturmayı yapanın veya Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulunun üç günden az olmamak üzere, verdiği süre içinde veya belirtilen bir tarihte savunmasını yapmayan ilgili, savunma hakkından vazgeçmiş sayılır.” hükmü yer almaktadır. 73'üncü maddede ise hakkında meslekten çıkarma cezası istenilen hâkim ve savcılarının, İtirazları İnceleme Kurulunda sözlü veya yazılı olarak kendisi veya vekili vasıtasıyla savunma hakkına sahip olduğu düzenlenmiştir.

Tüm bu hükümlerin değerlendirilmesi suretiyle hakkında disiplin işlemi yapılan hâkim ve savcılar haklarının genişletilmesi önem taşımaktadır. Disiplin prosedüründeki güvencelerin artırılması ve bu alanda şeffaflığın güçlendirilmesi de mesleki güvenceyi artıracaktır. Bunun bir parçası da hâkim ve savcılar hakkındaki disiplin süreçlerinin belirli bir sürede tamamlanmasıdır. Bu, disiplin yaptırımıyla karşı karşıya kalanlar için öngörülebilirliği sağlarken mesleki disiplini de güçlendirecektir.

Ayrıca 2802 sayılı Kanunda yer alan disiplin cezalarına ilişkin hükümlerin de yeniden değerlendirilmesinde fayda bulunmaktadır. Hâkim ve savcılara yönelik disiplin hükümlerinin objektiflik, öngörülebilirlik ve orantılılık ilkeleri dikkate alınarak gözden geçirilmesi gerekmektedir.

HSK'nın disiplin işlemine ilişkin kararlarının, kişisel veriler korunarak kamuoyuna açıklanması, bir yandan hâkim ve savcılar için mesleki öngörülebilirliği güçlendirecek, diğer yandan disiplin işlemleri üzerinde şeffaflığı sağlayacaktır.

ÖNERİ 5

Hâkim ve savcılarının disiplin süreçlerinin hâkimlik teminatı çerçevesinde yeniden yapılandırılması:

- Hâkim ve savcılarının disiplin süreçlerindeki haklarının genişletilmesi,
- Mevzuatta yer alan disiplin soruşturmalarının tamamlanmasına ilişkin sürelerin kısaltılması,¹²
- Disiplin suç ve cezalarının objektiflik, öngörülebilirlik ve orantılılık ilkeleri dikkate alınarak yeniden düzenlenmesi,
- Yüksek mahkemelerin disiplin rejimlerinin yeknesak hale getirilmesi.

Hâkim ve savcılara yönelik meslek öncesi ve meslek içi eğitimin sistemin kalitesi yanında bağımsızlığıyla da yakından ilgisi bulunmaktadır. Bunun için oluşturulan Türkiye Adalet Akademisi önemli bir işlev görmektedir. Akademi, adalet alanındaki temel kurumlardan

¹² 2802 Sayılı Kanun Madde 72: "Hâkim ve savcılar hakkında ceza soruşturması veya kovuşturmasına başlanmış olması, aynı olaydan dolayı disiplin soruşturmasını gerektirmeyeceği gibi, ilgilinin mahkûm olması veya olmaması ayrıca disiplin cezası verilmesine engel teşkil etmez.

Meslekten çıkarma ve yer değiştirme cezalarını gerektiren eylemler hariç olmak üzere, bu Kanuna göre disiplin soruşturmasını gerektiren eylemlerin işlenmesinden itibaren üç yıl geçmiş ise disiplin soruşturması açılmaz. Disiplin cezasını gerektiren eylemin işlendiği tarihten itibaren beş yıl geçmiş ise disiplin cezası verilemez.

Disiplin cezasını gerektiren eylem, aynı zamanda bir suç teşkil eder ve bu suç için kanunda daha uzun bir zamanaşımı süresi öngörülmüş olur ve ceza soruşturması veya kovuşturması da açılır ise, ikinci fıkrada belirtilen süre yerine bu süreler uygulanır. Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulunca kovuşturma sonucunun beklenmesine karar verilenler hakkında ise, mahkeme kararının kesinleşmesinden itibaren iki yıl geçmekle ceza verme yetkisi zamanaşımına uğrar."

birisidir. Bu nedenle Kurumun yargı sistemi içerisindeki işlevinin daha da geliştirilmesi faydalı olacaktır.

ÖNERİ 6

Türkiye Adalet Akademisinin idari ve mali özerkliğinin güçlendirilmesi suretiyle yeniden yapılandırılması.

Yargı Etiği İlkelerinin hazırlanması ve benimsenmesi yargı alanındaki planlama belgelerinde yer almıştır.¹³ Bu çerçevede Bangalore ve Budapeşte İlkeleri, HSK tarafından 2006 yılında kabul edilmiştir. Yargıda Şeffaflığa İlişkin İstanbul Bildirgesi Yargıtay öncülüğünde hazırlanmış ve kabul edilmiştir.¹⁴ 2017 yılında ise Yargıtay Yargı Etiği İlkeleri Yargıtay Büyük Genel Kurulu tarafından kabul edilmiştir.

Bunlara ilave olarak yargı mensuplarının uyması gereken etik ilkeler Türk Yargı Etiği Bildirgesi adı altında 06/03/2019 tarihinde HSK Genel Kurulu tarafından kabul edilmiştir. Ayrıca HSK bünyesinde etik ilkeler konusunda danışmanlık hizmeti verecek bir yapı oluşturulmuştur.

ÖNERİ 7

Yargı etiği ilkelerine ilişkin uygulamanın geliştirilmesi, bu çerçevede paydaşların ve kamuoyunun farkındalığının artırılması.

Mevzuat hazırlık sürecinde katılımcılık ve müzakere, ortaya konulan hukuki metinlerin kalitesini artırmak ve öngörülen amaca hizmet etmesini sağlamak bakımından önem taşımaktadır. Hazırlık çalışmalarının ortak aklın ürünü olması hukuki metinlerin kamuoyunca sahiplenilmesini sağlamaktadır. Uluslararası alanda mevzuat düzenlemelerinin hazırlık süreci için geliştirilen iyi uygulama örneklerinden biri de düzenleyici etki analizi hazırlanmasıdır. Etki analizleri konunun tüm yönleriyle değerlendirilmesine imkân sağlamaktadır. Geride bıraktığımız süreçte bu konuda çalışmalar yapılmışsa da uygulamada etki analizlerinin istenilen

¹³ Bakanlar Kurulunca kabul edilerek TBMM tarafından onaylanan Onuncu Kalkınma Planında (2014-2018) ve ayrıca Yargı Reformu Stratejisinde yargı mensuplarının etik kodlarının belirlenmesi hedefler arasında gösterilmiştir. Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulunun 2012-2016 Stratejik Planında da, yargıya güveni artırma amacına yönelik olarak mesleki etik kuralları oluşturmak üzere çalışmalar yapılması hedefine yer verilmiştir.

¹⁴ <https://www.yargitay.gov.tr/documents/IstanbulBildirgesiKitapciği.pdf>

düzyeyde gerçekteşmediği görölmektedir.¹⁵ Bundan hareketle mevzuat değişikliklerinde ya da yeni mevzuat çıkarılırken; paydaş görüşlerinin, düzenlemenin getirdiği fayda ve maliyetlerin, düzenlemenin alternatiflerinin yer aldığı düzenleyici etki analizlerinin hazırlanmasına ilişkin mevzuatın ve uygulamanın geliştirilmesinde fayda olduğu değerlendirilmektedir.

Mevzuat önerileri hazırlanırken, ilgili paydaşların temsilcileri sürece dâhil edilerek, yargıda katılımcılık ve müzakere kültürünün geliştirilmesinde fayda bulunmaktadır.

ÖNERİ 8

Mevzuat değişikliği süreçlerinde etkinliğin ve katılımcılığın artırılması:

- Mevzuat hazırlıklarında düzenleyici etki analizi raporlarının bu konudaki rehberine uygun olarak hazırlanması,
- İlgili kurum ve kuruluşlarla sivil toplumun, akademinin ve çeşitli sosyal çevrelerin süreçlere katılımının sağlanması.

Yargı hizmetlerinin denetiminin performans odaklı bir anlayışla geliştirilmesi, önemli yeniliklerden biri olmalıdır. Adli ve idari yargı faaliyet raporları bu konuda önemli bir işlev görmektedir. Bu uygulama 2016 yılında yargı hizmetlerinde şeffaflılığın ve hesap verebilirliğin geliştirilmesi için başlatılmıştır.

ÖNERİ 9

Adliyeler tarafından hazırlanan faaliyet raporlarının kapsamının genişletilmesi ve raporların değerlendirilmesine yönelik bir sistemin oluşturulması.

4.2.2. Hak ve Özgürlükler

Hak ve özgürlüklerin etkin biçimde korunup geliştirilmesi demokratik sistemlerin temelidir. Bu kapsamda AİHS ayrı bir önem taşımaktadır. Sözleşme, Avrupa Konseyine üye ülkeler için bir koruma mekanizması kurmuştur. Türkiye, 1953'te yürürlüğe giren Sözleşmeyi 1954'te onaylamıştır.

¹⁵ Mevzuat Hazırlama Usul ve Esasları Hakkında Yönetmeliğin 3. maddesinde düzenleyici etki analizi: "Kanun ve Cumhurbaşkanlığı kararname tasarılarının bütçeye, mevzuata, sosyal, ekonomik ve ticari hayata, çevreye ve ilgili kesimlere etkilerini göstermek üzere hazırlanan ön değerlendirme" şeklinde tanımlanmıştır.

Avrupa Konseyinin kurucu üyelerinden olan Türkiye, uluslararası camianın bu alandaki gelişmelerini aktif biçimde izlemektedir. Bu kapsamda insan hakları alanında son yıllarda önemli bir dönüşüm gerçekleştirilmiştir.

Usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin antlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi halinde milletlerarası antlaşma hükümlerinin esas alınması mevzuatımızda bu alanda gerçekleşen en önemli düzenlemedir. Bilgi edinme hakkının anayasal güvenceye kavuşturulması ve bireysel başvuru hakkının getirilmesi diğer önemli düzenlemelerdir.

Ceza hukukunda da, mevzuatta tutukluluğun istisnai niteliğine yönelik düzenlemeler yapılması, tutukluluğa alternatif olarak adli kontrol tedbiri getirilmesi gibi önemli gelişmeler yaşanmıştır.

On İkinci Kalkınma Planı döneminde de hak ve özgürlüklerin korunması ve geliştirilmesi için yeni düzenlemelerin gündemde olmasına ihtiyaç bulunmaktadır. Bu yönde atılacak her adım demokrasimizin daha da güçlenmesine hizmet edecektir.

Hak ve özgürlüklere ilişkin ayrıntılı düzenlemeler Adalet Bakanlığı tarafından hazırlanan İnsan Hakları Eylem Planlarında yer almaktadır. Son İnsan Hakları Eylem Planı 2021 yılında hazırlanmıştır. Bu Plan 2021-2023 yıllarını kapsamaktadır. On İkinci Kalkınma Planı döneminde yeni bir İnsan Hakları Eylem Planı hazırlanması önem taşımaktadır.

ÖNERİ 1

Katılımcı bir hazırlık süreciyle yeni bir İnsan Hakları Eylem Planı hazırlanması.

İfade özgürlüğü demokratik hukuk devletinin temelidir. Bu itibarla ifade özgürlüğünü etkileyen mevzuatın ve özellikle haber verme sınırları içerisinde yer alan, eleştiri amacıyla yapılan düşünce açıklamalarının suç oluşturmayacağına ilişkin düzenlemelerin ceza mevzuatının bütününe değerlendirilmesi suretiyle etkili biçimde uygulanması önem taşımaktadır.

ÖNERİ 2

İfade özgürlüğüne ilişkin mevzuat ve uygulamanın geliştirilmesi:

- İfade özgürlüğüne yönelik uygulamanın uluslararası standartlar ve mevzuat hükümleri çerçevesinde yürütülmesi,
- İfade özgürlüğünün geliştirilmesine yönelik olarak ihtiyaç duyulan mevzuat değişikliklerinin yapılması.

2010 yılında yapılan Anayasa değişikliğiyle AYM'ye bireysel başvuru yolu açılmıştır. Bireysel başvurunun uygulamaya geçirilmesiyle, hak ihlallerine karşı 23/09/2012 tarihinden itibaren yargı denetimi başlatılmıştır. Buna göre, 23/09/2012 tarihinden itibaren herkes, Anayasa'da güvence altına alınmış temel hak ve özgürlüklerinden, AİHS kapsamındaki herhangi birinin kamu gücü tarafından ihlal edildiği iddiasıyla AYM'ye başvurabilmektedir.

Bireysel başvuru yoluyla AYM'nin önüne gelen dosya sayısının sürekli arttığı ve buna bağlı olarak dosya görülme sürelerinin uzadığı bilinmektedir. Bu kapsamda oluşturulan ve yetkisi zaman içerisinde genişletilen İnsan Hakları Tazminat Komisyonu önemli bir işlev görmüştür. Tazminat Komisyonu ile bir yandan başvurular kısa sürede neticelendirilirken diğer yandan Anayasa Mahkemesinin karşı karşıya bulunduğu iş yükü azalmaktadır. Bu çerçevede yeni Kalkınma Planı döneminde hak ihlali iddialarının etkin ve hızlı biçimde çözülmesine yönelik yeni tedbirlerin alınmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu yönde düzenlemeler AYM'ye giden dosya sayılarının azalmasını da sağlayacaktır.

Ayrıca bireysel başvuru üzerine AYM tarafından verilen bazı kararların yargı kurumları arasında görev ve yetki çakışmasına yol açtığı yönünde de değerlendirmeler bulunmaktadır. AYM'nin adli ve idari yargı kollarında adeta bir temyiz mahkemesi işlevi görmesinin hukuki güvenliği ve istikrarı olumsuz etkileyeceği belirtilmektedir. Bu nedenle gerek mevzuat altyapısına gerekse uygulamaya yönelik çalışmalar gözden geçirilmelidir.

ÖNERİ 3

Bireysel başvuru yolunun etkinliğinin artırılması:

- Bireysel başvuru sisteminin etkinliğinin artırılması için dosya sayısının azaltılmasına yönelik politikalar geliştirilmesi,
- Derdest dosyalarda makul sürede yargılanma hakkı başta olmak üzere hak ihlali iddialarını incelemek üzere Yüksek Mahkemeler bünyesinde yeni başvuru yolları oluşturulması.

İnsan hakları kurum ve kuruluşları, kamu hizmetlerinin insan haklarına dayalı olarak yürütülmesinin sağlanması açısından önemli işlevler görmektedir. Anayasal ve yasal değişikliklerle sistemimize dâhil edilen bu kurumların her biri, kişiler için yeni bir başvuru ve güvence imkânını da beraberinde getirmiştir.

İnsan haklarının etkin korunmasının yollarından biri de bu alandaki kurumların bağımsızlığı ve kurumsal kapasiteleridir.

2016 yılında, insan haklarının korunması ve geliştirilmesi, kişilerin eşit muamele görme hakkının güvence altına alınması, ayrımcılığın önlenmesi, işkence ve kötü muameleyle etkin mücadele edilmesi konularında faaliyet göstermek ve Ulusal Önleme Mekanizması görevini yerine getirmek üzere Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu kurulmuştur.

6328 sayılı Kanunla 29/06/2012 tarihinde; “Kamu hizmetlerinin işleyişinde bağımsız ve etkin bir şikâyet mekanizması oluşturmak suretiyle, idarenin her türlü eylem ve işlemler ile tutum ve davranışlarını; insan haklarına dayalı adalet anlayışı içinde, hukuka ve hakkaniyete uygunluk yönlerinden incelemek, araştırmak ve önerilerde bulunmak üzere” faaliyetlerini sürdürmekle görevli Kamu Denetçiliği Kurumu kurulmuştur.

Kuruma yapılan şikâyet başvuru sayılarının dağılımı aşağıdaki tabloda verilmektedir.

Tablo 4.1. Yıllar İtibarıyla Kamu Denetçiliği Kurumuna Yapılan Şikâyet Başvuru Sayıları

Yıllar	Şikâyet Başvuru Sayısı
2013	7.638
2014	5.639
2015	6.055
2016	5.519
2017	17.131
2018	17.585
2019	20.968
2020	90.209
2021	18.843
2022	17.816
Toplam	207.403

Kaynak: Kamu Denetçiliği Kurumu, Ocak 2023

Kamu Denetçiliği Kurumu, faaliyetleriyle adalete erişimin hızlanmasına ve adalet hizmetlerinde etkinliğin artırılmasına katkıda bulunmaktadır. Buna karşılık, re’sen inceleme

yetkisinin bulunmaması nedeniyle toplumun geneline etki eden konularda şikâyet gelmemesi halinde tavsiyelerde bulunamamaktadır.

2016 yılında yürürlüğe giren 6698 sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunuyla kişisel verilerin işlenmesinde özel hayatın gizliliğinin ve veri mahremiyetinin korunması sağlanmıştır. Bu Kanunla ayrıca Kişisel Verileri Koruma Kurumu oluşturulmuştur.

Bilgi edinme başvurusuyla ilgili yapılacak itirazlar üzerine 4982 sayılı Bilgi Edinme Kanununda öngörülen sebeplere dayanılarak verilen kararları incelemek ve kurum ve kuruluşlar için bilgi edinme hakkının kullanılmasına ilişkin olarak kararlar vermek üzere Bilgi Edinme Değerlendirme Kurulu oluşturulmuştur.

ÖNERİ 4

İnsan hakları kurumlarının bağımsızlığının ve kurumsal kapasitelerinin geliştirilmesi:

- Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu, Kişisel Verileri Koruma Kurumu ve Bilgi Edinme Değerlendirme Kurulunun TBMM bünyesinde ve bağımsız olacak şekilde yeniden düzenlenmesi,
- Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumunun yapısının, BM Ulusal İnsan Hakları Kurumlarının Statüsüne İlişkin İlkelerle uyumlu hale getirilmesi,
- Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu, Kişisel Verileri Koruma Kurumu ile Bilgi Edinme Değerlendirme Kurulunun etkinliğinin artırılması,
- Kamu Denetçiliği Kurumunun etkinliğinin artırılması, bu çerçevede Kuruma re'sen inceleme yetkisi tanınması,
- AYM, Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu ile Kamu Denetçiliği Kurumu arasında oluşturulacak bir sistemle, başvuruda bulunan kişilerin aynı konu hakkında AYM'ye başvurup başvurmadığının sorgulanabilmesinin sağlanması,
- Ulusal insan hakları kurumlarına başvurunun etkin bir hak arama yolu olarak görülmesi için farkındalık artırıcı faaliyetlerin yürütülmesi,
- Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu ile Kamu Denetçiliği Kurumuna başvuru yapılması halinde AYM'ye yapılacak bireysel başvuru süresinin durmasına ilişkin yasal düzenlemenin hazırlanması,
- AYM'ye bireysel başvuru süresinin başlangıcına ilişkin olarak başvurucular ve avukatlar nezdinde oluşan tereddütlerin giderilmesine yönelik yasal düzenleme yapılması.

Yeni ceza adaleti sistemiyle ceza mevzuatımıza ilk defa ayrımcılık suçu dâhil olmuştur. 2004 yılında kabul edilen Türk Ceza Kanununun 122'inci maddesinin kenar başlığı 'Ayrımcılık' iken bu başlık 2014 yılında 'Nefret ve Ayrımcılık' olarak değiştirilmiştir. Nefret ve ayrımcılık suçuyla daha etkin mücadele edilebilmesi için yeni bir düzenlemeye ihtiyaç bulunmaktadır.

ÖNERİ 5

Ayrımcılık ve nefretle mücadele kapasitesinin güçlendirilmesi:

- Ayrımcılık ve nefret suçlarına ilişkin mevzuatın uluslararası standartlarla uyumlu hale getirilmesi,
- Ayrımcılık ve nefretle mücadele alanında izleme ve denetim mekanizmasının güçlendirilmesi,
- TCK'nın "Nefret ve Ayrımcılık Suçu" başlıklı 122'nci maddesi kapsamında her yıl açılan soruşturma sayısı, bu suçtan mahkûm olan ve beraat eden kişi sayısı gibi bilgilerin kamuoyuyla paylaşılması.

Gerekçeli karar hakkı demokratik sistemlerde önemli bir yeri olan adil yargılanma hakkının ayrılmaz bir parçasıdır. Kararların gerekçesinin yeterli, tarafları ve toplumu ikna edici olması yargıya güveni artırmaktadır. Yargı kararlarının ve gerekçelerinin ikna ediciliği, dilinin güçlü olması, mantık örgüsünün bulunması da ancak güçlü hukuk eğitimi ve meslek öncesi eğitimle mümkün olacaktır. Hukuk metodolojisine ve hukuki argümantasyon teorisine hâkimiyet isabetli ve ikna edici kararlar kurulmasına katkı sağlayacaktır. Bu nedenle konunun sürekli gündemde tutulmasında fayda bulunmaktadır.

ÖNERİ 6

Hukuk metodolojisi ve hukuki argümantasyon disiplinlerinin geliştirilmesi suretiyle gerekçeli karar hakkının güçlendirilmesine yönelik çalışmalar yapılması.

4.2.3. Hukuk Eğitimi ve Yargı Görevlileri

Yargı sisteminde sadece mevzuata dayalı bir reform anlayışının sürdürülebilir başarının sağlanması açısından yeterli olmayacağı açıktır. Bu nedenle reform çalışmaları kapsamında

hukuk eğitimi de yer almalıdır. Adalet hizmetinin nitelikli yürütülmesi ancak iyi yetişmiş hukukçular ile yardımcı personel sayesinde mümkün olacaktır.

Günümüzde eğitimde süreklilik, dünya genelinde kabul edilen bir başarı faktörüdür. Bu nedenle hukuk eğitiminin yanında yargıda meslek öncesi ve meslek içi eğitimin niteliğinin geliştirilmesi de önem taşımaktadır. Önümüzdeki süreçte meslek öncesi ve meslek içi eğitimin de stratejik bir yaklaşımla derinleştirilmesi gerekli görülmektedir.

Türkiye’de 2023 yılı itibarıyla; 44’ü devlet, 37’si vakıf olmak üzere toplam 81 hukuk fakültesi bulunmaktadır.

2023 yılında hukuk fakülteleri için 15.860 kontenjan belirlenmiştir.¹⁶ 2023 yılı itibarıyla; hukuk fakültelerinde 50.959’u devlet, 25.170’i vakıf üniversitelerinde olmak üzere toplam 76.129 öğrenci bulunmaktadır. 2022 yılında mezun olan öğrenci sayısı 14.413’tür.

YÖK tarafından geride bıraktığımız süreçte hukuk fakültelerine girişte aranan başarı sıralama ölçütü 190 binden önce 125 bine bunu takiben 100 bine yükseltilmiştir. 2022 yılında ise bu sıralama 125 bine tekrar indirilmiştir.

Tablo 4.2. Fakülteleere Girişte Aranan Başarı Sıralaması

Program Türü	Puan Türü	Başarı Sıralaması
Hukuk programlarına yerleştirme işlemlerinde	EA	En düşük 125 bininci (125.000)
Tıp programlarına yerleştirme işlemlerinde	SAY	En düşük 50 bininci (50.000)
Eczacılık programlarına yerleştirme işlemlerinde	SAY	En düşük 100 bininci (100.000)
Diş Hekimliği programlarına yerleştirme işlemlerinde	SAY	En düşük 80 bininci (80.000)

Kaynak: Yükseköğretim Kurulu

Hukuk eğitiminin niteliğinin artırılması için başarı sıralamasına ilişkin ölçütün tekrar yükseltilmesine ihtiyaç bulunmaktadır.

ÖNERİ 1

Hukuk fakültelerine girişte aranan başarı sıralamasının tedrici olarak ilk 50.000’e yükseltilmesi.

¹⁶ Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyetinde bulunan üniversitelerde YÖK tarafından hukuk fakültelerine ayrılan kontenjan sayısı 615’tir.

Gerek akademik dünya gerekse yargı kurumları tarafından hukuk fakültesi sayısının artırılmasına ihtiyaç bulunmadığı yönünde görüşler bildirilmektedir. Değerlendirmeler, akademisyen sayısının yeterli olmadığına, mevcut ve geleceğe dönük hukukçu ihtiyacının üzerinde bir öğrenci kapasitesine sahip olduğuna dayanmaktadır.

Nitelikli ve amaca elverişli bir hukuk eğitimi için yeterli sayıda ve yetişmiş akademik personelin varlığı önemli bir şarttır. Yeni fakültelerde öğretim üyesi ihtiyacının karşılanmasında zorluklar yaşandığı görülmektedir. Fakülte sayısının artması ayrıca yetişmiş akademisyen kaynağının çok sayıda fakülteye dağılmasına yol açmaktadır. Bu, zorunlu olarak fakültelerde görev yapan öğretim üyesi sayısının azalmasını da beraberinde getirmektedir. Tüm bunlar, yetersiz akademik kadroyla eğitim verilmesi sonucunu doğurmaktadır. Bu itibarla hukuk fakültelerinin açılış ölçütlerinin yeniden belirlenmesinde fayda bulunduğu değerlendirilmektedir.

Dünya genelinde hukuk eğitimi sürekli yeni metot ve uygulamalarla geliştirilmektedir. Öğrencilerin eğitim gördükleri süre içerisinde daha geniş kazanımlara sahip olabilmesi için derslerin kapsamı ve verilme şekli değiştirilmektedir. Bununla birlikte öğrencilerin başarılarını ölçmek için kullanılan yöntemler de derinleştirilmekte ve çeşitlendirilmektedir.

Tüm bunların; öğrencilerin adli vakaları hukuk metodolojisine uygun biçimde değerlendirebilmelerine, çözülecek uyuşmazlığı doğru tespit edebilmelerine, hukuk kurallarını adli vakalara doğru metotlarla uygulayabilmelerine, hukuksal metin kaleme alabilmelerine ve ikna edici gerekçeler oluşturabilmelerine yönelik olduğu görülmektedir. Hukuk fakültelerinde, öğrenci sayısının fazlalığına dayalı olarak verilen kitle eğitimi ya da akademik kadroların yetersizliği bu yöntemlerin sistemimize tam anlamıyla kazandırılmasını zorlaştırmaktadır.

Hukuk fakültesi ve bu fakültelerde eğitim gören öğrenci sayısı belirlenirken, ülke genelinde ihtiyaç duyulan hukukçu sayısının geleceğe dönük bir perspektifle değerlendirilmesi de önem taşımaktadır. Mevcut öğrenci sayıları ve kontenjanlara yönelik süregelen uygulamanın ihtiyacın üzerinde olduğu görülmektedir. Fakülte ve mezunların sayısında yaşanan ihtiyaç dışı artış, istihdam sıkıntısını beraberinde getirmektedir.

Hâkim, savcı ve avukat sayılarına ilişkin uluslararası ortalamaların ve ülkemizin ihtiyaç durumunun birlikte değerlendirilmesi geleceğe dönük bazı sınırlamaların zorunlu olduğunu göstermektedir.¹⁷

Hukuk fakültesi sayısı, toplam öğrenci sayısı, hukuk fakültesi başına düşen öğrenci sayısı gibi konularda da uluslararası uygulamaların dikkate alınacak bir veri olarak kabul edilmesinde fayda mülâhaza edilmektedir.

Belirtilen bu hususlar, hukuk eğitiminin ve sonuçta adalet sisteminin niteliği açısından ilave hukuk fakültesi açılması yönündeki uygulamanın gözden geçirilmesini zorunlu kılmaktadır.

Tablo 4.3. Bazı Ülkelerde Hukuk Fakültesi Sayısına İlişkin Veriler

Ülke	Hukuk Fakültesi Sayısı Yıllar	100.000 Kişiye Düşen Hukuk Fakültesi Sayısı
Türkiye	81 ¹⁸	0.095
Almanya	43	0.050
Fransa	46	0.070

Tablo 4.4. Dünyada ve Ülkemizde Bazı Hukuk Fakültelerindeki Toplam Öğrenci Sayıları

Fakülte Adı	Öğrenci Sayısı	Yılı
Stanford University (ABD)	613	2020
Yale University (ABD)	621	2020
Harvard University (ABD)	1.747	2022
University of Cambridge (BK)	700	2022
University of Oxford (BK)	740	2022
Ankara Üniversitesi	3.031	2023
Hacı Bayram Veli Üniversitesi	2.031	2023
İstanbul Üniversitesi	5.225	2023
Anadolu Üniversitesi	1.722	2023
İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi	782	2023
Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi	1.147	2023

¹⁷ Avrupa Konseyi üyesi ülkelerde 100.000 kişiye düşen avukat sayısı 172'dir. Bu sayı Almanya'da 199,2, Fransa'da 104, Belçika'da 163,8, Avusturya'da 75,1'dir. Ülkemizdeki güncel avukat sayısı dikkate alındığında 100.000 kişiye düşen avukat sayısı 215,31 olmuştur.

¹⁸ Ayrıca Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyetinde 9 hukuk fakültesi bulunmaktadır.

ÖNERİ 2

Hukuk eğitiminde kalitenin artırılması:

- Hukuk fakültelerinin toplam kontenjanının tedrici olarak 5 bine düşürülmesi,
- Hukuk fakültelerinin açılış kriterlerinin yeniden belirlenmesi.

Dünya genelinde eğitimin uygulamayla bağının kurulabilmesi için hukuk klinikleri çeşitli şekillerde daha fazla uygulanır hale gelmiştir.

Hukuk klinikleri; hukuk eğitim ve öğretiminde kullanılan etkili bir kazanım yöntemidir. Hukuk klinikleriyle hukuk fakültesi öğrencileri, adliyelerde hâkim, savcı ve avukatlarla bir araya gelerek hukuk uygulamasına katılmaktadır. Böylelikle, teoride öğrendiklerini uygulamada pekiştirme fırsatına daha meslek hayatına başlamadan sahip olmaktadır. Hukuk kliniği uygulamaları adalete erişimi de kolaylaştırmaktadır.

Türkiye’de hukuk klinikleri özellikle 2015 yılında hazırlanan Yargı Reformu Stratejisiyle gündeme gelmiştir. On İkinci Kalkınma Planı döneminde de klinik uygulamalarının yaygınlaştırılmasına ihtiyaç bulunmaktadır.

ÖNERİ 3

Etkili bir öğrenim metodu olarak hukuk kliniklerinin geliştirilmesi:

- Hukuk kliniklerinin tüm hukuk fakültelerine yaygınlaştırılması,
- Hukuk kliniklerinin standartlarını belirleyen bir çerçeve belge hazırlanması,
- Kliniklere katılmanın öğrencinin başarısının değerlendirilmesinde bir ölçüt haline getirilmesi.

Öte yandan ülkemizde hukuk fakültelerinde farklı niteliklerde eğitim verilmektedir. Fakültelerin eğitim kadrosu homojen olmadığı gibi müfredatı da farklılık arz etmektedir. Akademik özgürlükler çerçevesinde müfredatın aynı olmaması doğaldır. Bununla birlikte, hukuk eğitiminde asgari standartların sağlanması mezunların niteliğini artıracaktır.

Bu kapsamda müfredatın ele alınarak yeniden yapılandırılmasına ihtiyaç bulunmaktadır. Eğitimde hukuki argümantasyon, metodoloji ve hukuk felsefesi derslerinin bulunması mezunların hukuki derinliğini artıracaktır.

Hukuk fakültelerinin müfredatına dâhil edilecek “Hukuk Türkçesi” dersi de büyük önem taşımaktadır. Böylece hukuk öğrencilerine basit, anlaşılır, kesin, standart bir Hukuk Türkçesi kazandırılması mümkün olacaktır.

ÖNERİ 4

Hukuk Fakültelerinde zorunlu dersler arasında:

- Hukuki argümantasyon ve metodoloji,
- Hukuk felsefesi ve sosyolojisi,
- Hukuk antropolojisi,
- İnsan hakları,
- Hukuk ve edebiyat,
- Hukuki metin okuma ve yazmanın da yer alması.

24/10/2019 tarihinde Resmî Gazetede yayımlanan düzenlemeyle 2802 sayılı Hâkimler ve Savcılar Kanununa “İlgili kanunlarda belirtilen şartlara ilave olarak, hâkim adaylığı sınavına girmek ve avukatlık veya noterlik stajına başlamak için Hukuk Mesleklerine Giriş Sınavında veya İdari Yargı Ön Sınavında başarılı olmak şarttır.” ibaresi eklenmiştir.

Hukuk mesleklerine giriş sınavında adaylar; anayasa hukuku, anayasa yargısı, idare hukuku, idari yargılama usulü, medeni hukuk, borçlar hukuku, ticaret hukuku, hukuk yargılama usulü, icra ve iflas hukuku, ceza hukuku, ceza yargılama usulü, iş hukuku, vergi hukuku, vergi usul hukuku, avukatlık hukuku, hukuk felsefesi ve sosyolojisi, Türk hukuk tarihi alanlarından sorumlu olacaktır.

Sınavlar yılda en az bir defa yapılacak ve test şeklinde olacaktır. Sınav içeriği 100 sorudan daha az olamayacaktır. Başarılı sayılmak için ise 100 puan üzerinden en az 70 puan alınması gereklidir.

Kanunun yürürlük tarihi olan 24/10/2019 tarihinden sonra hukuk fakültesine giren öğrenciler hakkında bu sınavın uygulanması esası benimsenmiştir. Ancak, takip eden süreçte yapılan bir değişiklikle “Ancak başarılı olma şartı, 24/10/2019 tarihinden sonra ilgili yükseköğretim kurumlarına kayıt yaptıranlardan 31/03/2024 tarihinden önce mezun olanlar bakımından uygulanmaz.” cümlesi ilave edilmiştir. Dolayısıyla kural olarak 2020-2021 eğitim

öğretim yılından itibaren hukuk fakültelerine kayıt yaptıran kişiler hukuk mesleklerine girebilmek için sınava tabi tutulacaktır.

Bu düzenlemenin hukuk mesleklerine giriş açısından önemli bir yenilik olduğu ve sisteme olumlu bir katkısının olacağı düşünülmektedir. Buna ilave olarak bazı yeni düzenlemelerin yapılmasına ihtiyaç bulunduğu değerlendirilmektedir.

ÖNERİ 5

Hâkimlik ve savcılık mesleklerine giriş için yeni bir modelin oluşturulması:

- Sözlü sınava, belirlenen toplam kontenjan sayısı kadar aday çağrılması,
- Sözlü sınavı yapan komisyonlarda Adalet Bakanlığı, HSK, Yargıtay, Danıştay temsilcileri yanında psikoloji dalında profesörlerin bulunması,
- Muhakemeyi ölçmeye elverişli bir sözlü sınav metodunun geliştirilmesi,
- Mülakatların adayların niteliğini ölçmeye yeter bir sürede yapılması,
- Değerlendirmede hukuk fakültelerine girişteki başarı sıralamasının da etkili olması,
- Üniversiteye giriş sınavında en yüksek puan alan ve hukuk fakültesine giren 50 kişiye Adalet Bakanlığı tarafından burs verilmesi,
- Mesleğe hâkim ve savcı yardımcısı olarak alınanların 6 ay kesintisiz Akademi eğitimi alması,
- Akademideki eğitimin, tamamlayıcı eğitim olarak tasarlanması:
 - Karar yazma, argümantasyon, usul hukuku
 - Uygulama eğitimi (duruşma, keşif, olay yeri inceleme, otopsi)
 - Mesleki etik
 - İnsan hakları
 - Olay yeri inceleme, deliller ve otopsilere yönelik eğitimlerde artırılmış gerçeklik ve sanal gerçeklik yöntemlerinin kullanılması,
- Akademi sonrası sınavda başarılı olan hâkim ve savcı yardımcılarının bölge adliye ve idare mahkemelerine Raportör Hâkim Yardımcısı unvanıyla atanması ve 3 yıllık görev süresinin sonunda HSK tarafından raportörlük döneminde düzenlenen siciller üzerinden mesleğe kabulün yapılması.

Adalet meslek yüksekokulları, adalet hizmetlerinde görev yapan personelin yetiştirilmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Bu okullardan mezun olanların adalet hizmetlerine önemli katkılarının olduğu görülmektedir. Bu nedenle adalet sisteminde öncelikli

olarak istihdam edilmelerinde fayda bulunmaktadır. Ayrıca bu okullarda uygulanan eğitim programının adalet sisteminin ihtiyaçlarına göre çeşitlendirilmesi yönünde de çalışmalar yapılması faydalı olacaktır. Meslek yüksekokulları yanında mesleki ve teknik liselerin adalet bölümleri için de aynı değerlendirmeler geçerlidir.

ÖNERİ 6

Mesleki ve teknik liselerin adalet alanları ile adalet meslek yüksekokullarının kapasitelerinin geliştirilmesi:

- Adalet personeli alımına ilişkin sınavlarda bu okulların mezunlarına öncelik tanınması,
- Uygulanan eğitim programının adalet sisteminin ihtiyaçlarına göre çeşitlendirilmesi,
- Adalet meslek yüksekokullarında infaz personeli yetiştirilmesine yönelik programların yaygınlaştırılması.

Adalet hizmetlerinde kalitenin artırılmasının en önemli unsuru insan kaynakları alanında niteliğin artırılması ve iş yüküyle orantılı istihdamın sağlanmasıdır. Bugün için hâkim ve Cumhuriyet savcısı sayısındaki eksiklikler önemli oranda giderilmiştir.

Tablo 4.5. Hâkim ve Cumhuriyet Savcısı Sayısı (Toplam)

	2018	2023
Hâkim	13.358	15.405
Cumhuriyet savcısı	6.071	7.406

Kaynak: Adalet Bakanlığı

Tablo 4.6. Hâkim ve Cumhuriyet Savcısı Sayısı (Adli ve İdari Yargı)

	2018	2023
Adli yargı (hâkim-savcı)	16.659	19.998
İdari Yargı (hâkim-savcı)	2.202	2.216
Toplam ¹⁹	18.861	22.214

Kaynak: Adalet Bakanlığı

¹⁹ Adalet Bakanlığı, HSK ve AYM'de görevli olanlar (kadrolu) dâhil edilmemiştir.

Tablo 4.7. 100 Bin Kişiyeye Düşen Hâkim ve Cumhuriyet Savcısı Sayısı

	100 bin kişiyeye düşen hâkim sayısı	100 bin kişiyeye düşen savcı sayısı
Türkiye	18,04	8,67
Almanya	25	7,5
İtalya	11,9	3,8
Fransa	11,2	3,2

Kaynak: Avrupa Konseyi Adaletin Etkinliği Komisyonunun (CEPEJ) 2022 Raporu

Hâkim ve savcı sayısının ülke geneline en uygun şekilde dağılımının sağlanması halinde sayının iş yükünü karşılayacak düzeyde olduğu görülmektedir. Artan iş yüküyle baş edebilmenin tek yolu hâkim-savcı sayısının artırılması değildir.

Alternatif uyuşmazlık çözüm yöntemleri, oydaşmaya dayalı muhakeme usulleri, yargılamayı uzatan ve değiştirilmesi halinde adil yargılanma hakkını etkilemeyecek usul hükümlerinin ayıklanması, dava öncesi eleme ya da aşamalarda eleme, bazı fiilleri cezalandırmaktan çıkarma ya da suç olmaktan çıkarma gibi birçok ülkede görülen yöntemlerin kullanılması da faydalı olacaktır. Bununla birlikte süreç yönetimi, zaman yönetimi ve insan kaynağının etkinlik esaslı dağılımının sağlanması da başvurulması gereken yöntemlerdendir.

Yargısal verimliliği etkileyen unsurlardan biri de hâkim ve savcılarının nakil sistemidir. Coğrafi teminatın kaldırıldığı 1972 yılından bu yana hâkim ve savcı tayinlerinde bölge sistemi uygulanmaktadır. Hâkim ve savcılarının yer değiştirme suretiyle atanması HSK tarafından Adli ve İdari Yargı Hâkim ve Savcılarını Atama ve Nakil Yönetmeliklerine uygun olarak yapılmaktadır. Yer değiştirme suretiyle yapılan atamalarda bölge sistemi esas alınmaktadır. Bölge belirlemesi yargı teşkilatı bulunan yerlerin coğrafi ve ekonomik şartları, sosyal, sağlık ve kültürel imkânları, mahrumiyet dereceleri, önemli merkezlere yakınlık ve diğer durumlar dikkate alınarak yapılmaktadır.

Hâlihazırda 5 bölge bulunmaktadır. Zaman içerisinde bölgeler arasında zorunlu bazı değişiklikler yapılmış olmakla birlikte sistem köklü bir değişikliğe tabi tutulmamıştır.

Bu itibarla hâkim ve savcılarının atama ve nakil mevzuatında düzenlenen bölge sisteminin her bir mahalde nitelikli yargı hizmetinin verilmesini sağlayacak şekilde yeniden düzenlenmesi önem taşımaktadır. Söz konusu düzenlemeyle yargı performansının yükseltilmesi, mesleki

verimliliğin artırılması ve hâkim ve savcılarının kariyerlerinde güvenin ve öngörülebilirliğin geliştirilmesi sağlanabilir.

ÖNERİ 7

Bölge sisteminin revize edilerek hâkim ve savcılar için öngörülebilirliğin sağlanması.

Hâkim ve savcılarının kariyerleri açısından mesleki yükselme süreçlerinin yeniden yapılandırılmasında fayda bulunmaktadır.

Mevcut meslekte yükselme süreçlerine esas iş çıkartma ölçütlerinin nitelikten çok niceliğe odaklı olduğu yönünde eleştiriler bulunmaktadır. Görevsizlik ve yetkisizlik gibi kararlarla beraat ya da mahkûmiyet aynı ölçüye tabi olmaktadır. Dosyanın kapsamı, suçun niteliği, sanık sayısı, dosyanın karmaşıklığı gibi önemli faktörlerin etkisi bulunmamaktadır.

ÖNERİ 8

Hâkim ve Cumhuriyet savcılarının terfi süreçlerinin aşağıdaki hususlar dikkate alınarak yeniden yapılandırılması:

- Nicelikten çok niteliğe dayalı bir anlayışın benimsenmesi,
- Fiilen icra edilen işlerin niteliğinin gözetilmesi,
- Dosya kapsamının ve ağırlığının gözetilmesi,
- Kararların gerekçelerinin ikna ediciliğinin ve niteliğinin dikkate alınması,
- Hâkim ve savcılarının birinci sınıfa ayrılma şartlarının objektif bir anlayışla yeniden düzenlenmesi.

Görevde yükselmelerde mevcut ölçütlere ilave olarak yeni düzenlemeler yapılmasının faydalı olacağı değerlendirilmiştir. Bazı görevlerin ifasında mesleki tecrübe hayati nitelikte önem taşımaktadır. Bu nedenle, atanabilme şartlarından olan sürelerin yeniden belirlenmesinin gerektiği düşünülmektedir. Bu doğrultudaki uygulama, hizmetlerin daha nitelikli sunulmasının yanı sıra hâkim ve savcılar için mesleki öngörülebilirliği de sağlayacaktır.

ÖNERİ 9

Yargıtay ve Danıştay üyelikleri, istinaf mahkemesi başkan ve üyelikleri, Cumhuriyet başsavcılığı, adalet komisyonu başkanlığı, mahkeme başkanlığı, Adalet Bakanlığı ve HSK tetkik hâkimliği ile müfettişlikleri, yüksek mahkemelerin savcılık ve tetkik hâkimlikleri gibi görevlere atanmak için asgari kıdem sürelerinin yeniden belirlenmesi.

Hâkimlik ve savcılık mesleklerinde zorunlu emeklilik yaşı 65'tir. Bu yaş sınırının çalışma hayatının zaman içerisinde geçirdiği değişikliğe uygun olmadığı yönünde değerlendirmeler bulunmaktadır. Hâkimlik ve savcılık mesleklerinde zaman içerisinde edinilen tecrübenin hizmetlerin kalitesi açısından hayati önem taşıdığı şüphesizdir. Yetişmiş hukukçuların sistem içerisinde tutulmasında fayda bulunmaktadır. Emeklilik yaşının yüksek olmasından da öte, emekli olmuş hâkim ve savcılar için farklı istihdam modelleri bulunan ülkelerin de olduğu bilinmektedir.

ÖNERİ 10

Hâkimlik ve savcılık mesleğinde emeklilikte yaş haddinin yükseltilmesi.

Yargıda uzmanlaşma bir yandan daha hızlı karar verilmesini sağlarken diğer yandan kararlardaki isabet oranını artırmaktadır. Uzmanlaşmanın iki yönü bulunmaktadır. Bunlardan birincisi ihtisas mahkemeleridir. Diğer boyutu ise hâkimlerin bir alanda uzun süre çalışmaları ya da eğitim almaları suretiyle uzmanlaşmalarıdır.

Yargı teşkilatında kanunla kurulmuş ihtisas mahkemeleri bulunduğu gibi HSK kararıyla iş bölümüne dayanılarak belirlenen mahkemeler de bulunmaktadır. Bu yöndeki uygulamanın geliştirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır.

Hâkimlerin müstemir yetkilerinin belirlenmesi sırasında tecrübe ve uzmanlık alanlarına azami dikkat edilmesi de faydalı olacaktır. İhtisas mahkemelerinde görev yapacak hâkim ve savcıların göreve başlamadan önce ve görevleri sırasında uygun hizmet içi eğitim almaları da sisteme önemli katkılar sunacaktır.

ÖNERİ 11

Yargıda ihtisaslaşmanın geliştirilmesi:

- Hâkim ve savcılarının mesleğin başından itibaren hukuk ve ceza alanında ihtisaslaşmalarının sağlanması,
- İş bölümü suretiyle oluşturulan ihtisas mahkemelerinin etki analizinin yapılması ve yeni ihtiyaç alanlarının belirlenmesi,
- İhtisas gerektiren soruşturmalara ilişkin yeni usuller geliştirilmesi.

4.2.4. Savunma ve Avukatlık Mesleği

Nitelikli yargılama hâkim, savcı ve avukatların kolektif çabasını gerektirmektedir. Buna uygun bir mevzuat altyapısının oluşturulması önem taşımaktadır.

Köklü bir tarihi olan savunma hakkının bir vekil, temsilci, müdafî aracılığıyla kullanılması avukatlık mesleğini doğurmuştur. Bu kamu hizmetinin nitelikli biçimde yerine getirilebilmesi avukatlık mesleğinin güçlendirilmesine bağlıdır.

Hukuk dünyasında yaşanan gelişim ve değişimle birlikte başta avukatlık mesleğine giriş usulü ve avukatlık stajı olmak üzere pek çok konunun gözden geçirilmesi ve mesleğin geleceği açısından kalıcı çözümler üretilmesi zorunlu hale gelmiştir.

Yargı kamuoyunda avukat sayısının sektörün ihtiyaç duyduğu miktarın çok üzerinde olduğu yönünde genel bir kanaat bulunmaktadır. Uluslararası kıyaslamalar da bunu doğrulamaktadır. Buna yönelik bir politika belirlenmesi önem taşımaktadır.²⁰

Hukuk mesleklerine ilişkin bölümde de belirtildiği üzere geride bıraktığımız süreçte sistemimize dâhil olan Hukuk Mesleklerine Giriş Sınavı faydalı bir düzenleme olmuştur. Buna ilave yeni düzenlemeler yapılması da faydalı olacaktır.

Tüm mesleklerde olduğu gibi avukatlık mesleğinde de mesleğe hazırlık dönemi büyük önem arz etmektedir. Mevcut avukatlık stajının güçlendirilmesine ihtiyaç olduğu konusunda yargı kamuoyunda fikir birliği bulunmaktadır. Avukatlık stajının yeniden yapılandırılması mesleki kalite açısından son derece önemlidir.

²⁰ Avrupa Konseyi üyesi ülkelerde 100.000 kişiye düşen avukat sayısı 172'dir. Bu sayı Almanya'da 199,2, Fransa'da 104, Belçika'da 163,8, Avusturya'da 75,1'dir. Ülkemizdeki güncel avukat sayısı dikkate alındığında 100.000 kişiye düşen avukat sayısı 215,31 olmuştur.

ÖNERİ 1

Baroların kabul edebileceği avukat ve stajyer sayılarının objektif kriterlere bağlı olarak her yıl TBB'nin teklifi ve Adalet Bakanlığının kararıyla sınırlandırılması.

Nitelikli yargı hizmeti sunulabilmesi için avukatların yargı faaliyetine aktif katılımlarının sağlanması büyük önem taşımaktadır. Ülkemizde avukatla temsil zorunlu olmadığından hukuki ve teknik bilgi gerektiren pek çok dava vatandaşlar tarafından hukuki yardım olmaksızın açılmakta, bu durum yargılamaların uzun sürmesinin yanı sıra mağduriyetlere de yol açabilmektedir. Avukatla temsil zorunluluğu ilk bakışta hak arama özgürlüğüne bir kısıtlama gibi gözüke de maddi durumu yetersiz olanların bu ihtiyacı adli yardım sistemiyle devlet tarafından karşılanacaktır. Özellikle ticari davalar ile fikri ve sınai haklara ilişkin davalar ve konusu belli bir meblağın üzerinde olan davalarda avukatla temsil zorunluluğu getirilmesi hukuki hatalardan kaynaklanan hak kayıplarının önüne geçilmesine yardımcı olacağı gibi yargılamaların daha hızlı ve hatasız sonuçlanmasına da hizmet edecektir.

ÖNERİ 2

Bazı davalarda ve kanun yolu aşamalarında avukatla temsil zorunluluğunun getirilmesi.

Bilindiği üzere; 1136 sayılı Avukatlık Kanununun 2'nci maddesinin üçüncü fıkrası uyarınca 'Yargı organları, emniyet makamları, diğer kamu kurum ve kuruluşları ile kamu iktisadi teşebbüsleri, özel ve kamuya ait bankalar, noterler, sigorta şirketleri ve vakıflar' avukatlara görevlerinin yerine getirilmesinde yardımcı olmak zorundadır. Kanunlarındaki özel hükümler saklı kalmak kaydıyla, bu kurumlar avukatın gerek duyduğu bilgi ve belgeleri incelemesine sunmakla yükümlüdür. Bu belgelerden örnek alınması vekâletname ibrazına bağlıdır.

Derdest davalarda müzekkereler duruşma günü beklenmeksizin mahkemeden alınabilir hükmü yer almaktaysa da; uygulamada avukatların, yargılamada ihtiyaç duydukları bilgi ve belgeleri doğrudan temin etmek yerine, mahkeme üzerinden müzekkereyle istenmesini tercih ettikleri, bu durumun da yargılama sürecinin uzamasına neden olduğu müşahede edilmektedir. Hal böyle olunca, vekil marifetiyle takip edilen davalarda, davaya ilişkin sunulacak bilgi ve belgelerin daha dava açılmadan avukat tarafından toplanmasının, yargılama sürecinin kısaltılmasına önemli ölçüde katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

ÖNERİ 3

Avukatların, araştırma, bilgi, belge ve delil toplama yetkilerinin artırılması.

Adli yardıma ayrılan kaynak vatandaşların adalete erişimi açısından önem taşımaktadır. 1136 sayılı Avukatlık Kanununun 180'inci maddesi uyarınca iki yıl öncesine ait kesin hesap sonuçlarına göre tespit edilen toplam miktarlar esas alınarak, yargı harçları ve noter harçlarının yüzde 2'si ile idari nitelikte olmayan para cezalarının yüzde 2'si Hazine ve Maliye Bakanlığı tarafından TBB'ye gönderilmektedir. Bu oran 2023 yılında yüzde 3'e yükseltilmiştir. Süreç içerisinde Kanunla belirlenen oranın da yetersiz kalacağı anlaşılmaktadır. Bu nedenle sürdürülebilir bir çözümün oluşturulmasında fayda bulunmaktadır.

ÖNERİ 4

Adli yardım hizmetleri için TBB'ye aktarılan ödeneğin ihtiyaç halinde yıl içerisinde artırılabilmesine ilişkin düzenleme yapılması.

4.2.5. Mahkemeler Teşkilatı

İstinaf yargılaması yapan bölge adliye mahkemeleri Onuncu Kalkınma Planı döneminde faaliyete geçirilmiştir. 20/07/2016 yılında 7 yerde faaliyete geçirilen mahkemelerin sayısı 2017 yılında 9'a, 2018 yılında 11'e, 2019 yılında ise 15'e çıkarılmıştır.

Adalet Bakanlığının 10/06/2022 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanan Kararıyla bu mahkemelerin sayısı 18'e çıkarılmıştır. Üç yerde kurulan (Denizli, Malatya, Tekirdağ) istinaf mahkemeleri henüz faaliyete geçirilmemiştir.

İstinaf mahkemeleri ikinci derece yargılama makamı olarak yargı sistemine önemli bir katkı sağlamıştır. Bu mahkemelerde daireler arasında işbölümünün yeterli ve işin niteliğini artıracak düzeyde sağlanabilmesi yeterli sayıda daire kurulmasını gerektirmektedir. Aksi halde bir daire çeşitli işlere bakmak zorunda kalmaktadır. Bu da ihtisaslaşmayı engellemektedir. Bundan hareketle devam eden süreçte yeni istinaf mahkemelerinin kurulması yerine mevcut mahkemelerdeki daire sayılarının artırılması daha uygun olacaktır.

ÖNERİ 1

İstinaf mahkemelerinin daire sayılarının iş yüküyle orantılı biçimde ve uzmanlaşmayı sağlayacak şekilde artırılması.

Yeni daireler kurulması için istinaf mahkemelerinde görev yapan hâkim sayısının artırılması elzemdir. Mevcut iş yükü ve ortalama görülme süreleri de bunu zorunlu kılmaktadır. Toplam hâkim sayısının Almanya’da yüzde 20’si, Fransa’da yüzde 25’i, İspanya’da yüzde 28’i istinaf mahkemelerinde görev yapmaktadır. Bu oran Türkiye’de yüzde 13’tür. İş yükü dikkate alınarak hâkim sayısının artırılmasında fayda görülmektedir.

ÖNERİ 2

Toplam hâkim sayısının yüzde 25’inin bölge adliye mahkemelerinde görev yapmasının sağlanması

Özellikle çok sayıda dairesi bulunan istinaf mahkemelerinde görev sebebiyle başka daireye aidiyet kararları verildiği görülmektedir. Bu durum davaların ortalama görülme sürelerinin uzaması sonucunu beraberinde getirmektedir.

ÖNERİ 3

Çok sayıda dairesi bulunan bölge adliye mahkemelerinde daireler arasındaki görev uyuşmazlıklarını ortadan kaldırmak için ön inceleme yapacak ve görevli daireyi belirleyecek ön inceleme dairesi kurulması.

Bölge adliye mahkemeleri ve bölge idare mahkemeleri ikinci derece yargılama yapan kanun yolu mahkemeleridir. Bu mahkemelerin güçlendirilmesi ve bazı yönetsel kararlarının mahkeme bünyesinde alınabilmesi verimliliği artıracak ve kurumsal olarak bu mahkemeleri güçlendirecektir.

ÖNERİ 4

Bölge adliye ve bölge idare mahkemelerinin işleyişi ile organizasyonunun etkinliğinin artırılması ve buna ilişkin bazı kararların yerel düzeyde alınması.

- Daireler arasındaki görev dağılımının bölge adliye mahkemesinde görev yapan hâkim ve savcıların oylarıyla daire başkanları arasından seçilen 5 kişilik bir Başkanlar Kurulu tarafından yapılması²¹,
- Bölge adliye ve bölge idare mahkemelerinde görev yapan hâkim ve savcılara istekleri dışında 5 yıllık görev yeri güvencesi getirilmesi.

İstinaf incelemesi ilk derece mahkemelerinin kararlarındaki hataları düzeltmeyi temel almaktadır. Asıl olan, hataların gerekirse yeniden yargılama yapılarak düzeltilmesidir. Bununla birlikte bazı temel hukuka aykırılık hallerinde bozma yetkisi de önem taşımaktadır. Bu, ilk derece mahkemelerindeki yargılamaların kalitesini de artıracaktır.

ÖNERİ 5

Bölge adliye mahkemesi (BAM) ceza dairelerinin bozma yetkisinin genişletilmesi.

İlk derece yargılama hizmetlerinde performans ve verimliliği olumsuz yönde etkileyen yapısal sorunlardan birisi de yazı işleri hizmetlerinde görülmektedir. Yazı işleri hizmetlerine işlerin hızlandırılması, hâkim ve savcıların soruşturma ve davaların esasına yoğunlaşmalarını sağlayacak bir hüviyet kazandırılması elzemdir. Bu kapsamda yetki ve sorumluluk çerçevesinin belirlenmesi ve alana ilişkin yapısal sorunların giderilmesine yönelik önlemlerin alınması ve uygulamaların geliştirilmesi faydalı olacaktır.

Türk yargısında bilirkişiye başvurma oranının oldukça yüksek olduğu şüphesizdir. Yapılan kanun değişikliklerine ve reformlara rağmen bu yöndeki uygulama değişmemiştir. Esasında bilirkişiye gönderilen yargılama konularından birçoğunun özel bilgi gerektiren işler olmadığı, aşırı iş yüküne bağlı olarak üzerinde yeterince durulamayan konular olduğu görülmektedir. Örneğin, yargı kararlarıyla nasıl yapılacağı istikrarlı biçimde belirlenmiş hesap işleri bunun en bariz halidir. Bilirkişilerin mahkemelerde istihdam edilmesi elbette ki düşünülemez. Bu, müessesenin ruhuna aykırı düşecektir. Fakat esasında mahkemeler tarafından

²¹ Daha önce Başkanlar Kurulu tarafından yapılan görev dağılımı 2017 yılında 7035 sayılı Kanunla yapılan değişikliklerle HSK'nın görev alanına verilmiştir.

yapılması gereken bazı işlemlerin mahkemelerde hâkimlere yardımcı olacak uzmanlar eliyle yapılması mümkündür. Aile ve çocuk mahkemelerinde psikolog, pedagoğ ve sosyal çalışmacı gibi uzmanların istihdamı bunun önemli bir örneğidir. Bu durumda gerçekten bağımsız bir bilirkişiye gitmesi gereken işler için bilirkişilik müessesesine başvurulacaktır. On İkinci Kalkınma Planı döneminde buna yönelik çalışma yapılması faydalı olacaktır. Uygulama öncelikle iş mahkemeleri için düşünülebilir. Başarılı olması halinde diğer mahkemelere yaygınlaştırılması yoluna gidilebilir.

Ayrıca, adalet teşkilatında yardımcı adalet personelinin kapasitesinin artırılmasına ve güçlendirilmesine ilişkin ihtiyacın devam ettiği değerlendirilmektedir.

ÖNERİ 6

Adalet teşkilatında mahkemelere ilişkin insan kaynaklarının güçlendirilmesi:

- Mahkeme uzmanlığı kadrosunun ihdas edilmesinin değerlendirilmesi,
- Adliye personelinin kariyer imkânlarının geliştirilmesi,
- Yazı işleri müdürlüğü, zabıt kâtipliği gibi kadro unvanlarının yeniden değerlendirilmesi.

Mahkemelerin yetki çevresinin performansa dönük bir yaklaşımla belirlenmesinin önemli sonuçları olacağı değerlendirilmiştir. Çözümü uzmanlık gerektiren davaların merkezlerdeki mahkemelerde görülebilmesi faydalı olacaktır. Esasen ağır ceza mahkemelerinin bütün adliyelerde bulunmaması, sadece il merkezlerinde ya da iş yoğunluğu fazla olan yerlerde kurulmuş olması da bundan kaynaklanmaktadır.

ÖNERİ 7

Nitelikli davaların sadece merkezlerde görüleceği bir yargı teşkilatının oluşturulması.

5235 sayılı Adli Yargı İlk Derece Mahkemeleri İle Bölge Adliye Mahkemelerinin Kuruluş, Görev ve Yetkileri Hakkında Kanun 2004 yılında çıkarılmış ve 2005 yılında yürürlüğe girmiştir. Yaklaşık 20 yıllık uygulama döneminde yargı teşkilatı geçmişle kıyaslanamayacak ölçüde gelişmiştir. Sisteme yeni uygulamalar dâhil olmuştur. Bu nedenle Kanunun bütün yönleriyle yeniden değerlendirilmesinde fayda olacağı değerlendirilmektedir.

ÖNERİ 8

Mahkemeler teşkilatına ilişkin mevzuatın yeni ihtiyaçların göz önünde bulundurulması suretiyle yeniden değerlendirilmesi.

Geride bıraktığımız süreçte yeni hizmet binalarının inşasından sonra İstanbul'da bazı adliyeler kapatılmış ve merkezlerde birleştirilmiştir. Hâlihazırda İstanbul'da ağır ceza merkezi adliyeler İstanbul, Bakırköy ve İstanbul Anadolu Adliyeleridir. Benzer şekilde Ankara'da da Ankara ve Ankara Batı Adliyeleri (Eski Sincan Adliyesi) oluşturulmuştur. Hâlihazırda İzmir'de de İzmir ve Karşıyaka olmak üzere iki adliye bulunmaktadır. Başta bu iller olmak üzere büyükşehirlerde yargı çevrelerinin gözden geçirilmesi ve yeni adliyelerin buna göre kurulması düşünülmelidir. Bu, gittikçe büyüyen adliyelerde karşılaşılan fiziki altyapıya ve organizasyona ilişkin sorunları da ortadan kaldıracaktır. Bu yöndeki uygulama adalete erişimi de kolaylaştırabilecektir.

ÖNERİ 9

Büyükşehirlerde yeni adliyeler oluşturulması ve yargı çevrelerinin yeniden belirlenmesi

Hâkim ve savcı sayısındaki artış yargı teşkilatında adalete erişimi güçlendirecek ve verimliliği artıracak yeni politikaların hayata geçirilmesine imkân vermektedir. Heyet halinde çalışan mahkeme çeşidinin ve mevcut heyet mahkemelerinin sayısının artırılması düşünülmelidir.

ÖNERİ 10

Yargı teşkilatının organizasyon yapısının verimlilik esasında yeniden yapılandırılması:

- Ülke genelinde yargı teşkilatının dağılımının adalete erişimin gözetilmesi suretiyle yeniden yapılandırılması,
- Mahkemeler teşkilatında heyet halinde yargılama yapan mahkeme çeşidinin artırılması,
- Merkezlerde heyet mahkeme uygulamasının artırılması ve diğer mahallerde küçük miktarda uyuşmazlıklar ile basit yaptırımli suçlara bakan tek hâkimli mahkemelerin oluşturulması.

Dünya genelinde, uyuşmazlığın değerine, mahiyetine veya ceza yaptırımının ağırlığına göre yargı teşkilatları farklı mahkemelerden oluşmaktadır. Sulh hukuk, asliye hukuk, asliye ticaret ya da asliye ceza ve ağır ceza ayrımı bunun bir örneğidir. Küçük miktartlı talep ve davaların, gerekli usuli güvencelerin sağlandığı basitleştirilmiş ve hızlı bir yargılama usulüyle görülebilmesine yönelik usul hükümleri de bunun bir gereğidir. Bu aynı zamanda etkinlik ve verimliliğin bir gereğidir.

Ceza muhakemesinde sulh ceza mahkemelerinin kaldırılması asliye ceza mahkemelerinin iş yükünü ve çeşitliliğini artırmış ve bir verimlilik sorununu belirgin hale getirmiştir. Bu nedenle sulh ceza mahkemelerinin yeniden kurulması ve hâlihazırda sulh ceza hâkimliklerine verilen işlevlerin bu mahkemelere tevdi edilmesi değerlendirilmelidir. Bu yönde bir düzenleme ağır ceza mahkemelerinin işlerinin de sadeleştirilmesine imkân sağlayacaktır.

Mukayeseli hukuk incelemelerinde çekişmesiz yargı işlerine, basit uyuşmazlıklara ya da düşük yaptırımlı suçlara bakmakla görevli ayrı hâkimlikler ya da mahkemeler olduğu görülmektedir. Bu mahkemelerin usul prosedürlerinin de çok daha sade ve kolay olması işin mahiyetinden kaynaklanmaktadır. Yargı teşkilatının mukayeseli incelemeye dayalı olarak getirilecek çözümlerle bu doğrultuda geliştirilmesi faydalı olacaktır.

ÖNERİ 11

Çekişmesiz yargı işlerine, basit uyuşmazlıklara ya da düşük yaptırımlı suçlara bakmakla görevli özel mahkemeler kurulması:

- Sulh ceza mahkemelerinin kurulması ve hâlihazırda sulh ceza hâkimlikleri tarafından görülen işlere bu mahkemeler tarafından bakılması,
- Küçük Uyuşmazlıklar Hukuk Mahkemelerinin ve Basit Yaptırımlar Ceza Mahkemelerinin kurulması ve bu mahkemeler için adil yargılanma hakkına aykırı düşmeyecek sadeleştirilmiş ve hızlı usul kuralları düzenlenmesi.

Etkin işleyen bir kanun yolu ilk derece mahkemelerindeki muhtemel hata payını azaltmakta ve yargılamanın kalitesine hizmet etmektedir. Bu nedenle istinaf mahkemelerinin güçlendirilmesi yanında itiraz usulünün de etkinliğinin artırılması gerekmektedir. Bu suretle istinaf yoluna tabi bazı karar türlerinin de itiraz usulüne tabi kılınarak daha hızlı çözüme bağlanması söz konusu olabilecektir. İtiraz usulünün etkinliğinin artırılması vatandaşların hukuki güvencesini de artıracaktır.

ÖNERİ 12

İtiraz usulünün etkinliğinin artırılması.

Görülen dava konusunda başka bir yargı çevresinde yargısal bir iş ya da işlem yaptıracak mahkemeler o yer mahkemesine talimat yazmaktadır. Bu, yargı teşkilatında sık başvuru olan bir yoldur. Uygulamada talimat evrakının geç ikmal edilip gönderildiği ya da eksik ikmal nedeniyle yeniden talimat yazılmasının gerektiği konusunda yoğun eleştiriler bulunmaktadır. Bu sebeple özellikle Ankara ve İstanbul gibi büyük mahallerde sadece talimat evraklarına bakmakla görevli mahkemelerin iş bölümü suretiyle belirlenmesinin faydalı olacağı değerlendirilmektedir.

ÖNERİ 13

Büyük adliyelerde talimatlara bakmakla görevli mahkemelerin işbölümü suretiyle belirlenmesi.

Usul kanunlarındaki düzenlemelere rağmen uygulamada yargılamalar birden fazla celse yapılarak yürütülmektedir. Oysa esas olan, duruşmanın tüm hazırlıkların tamamlanmasından sonra yapılmasıdır. Bu nedenle duruşma öncesi hazırlık döneminin daha etkin yürütülmesi yönünde çalışmalar yapılması gerekmektedir. Bu, işlevsiz duruşmaları ortadan kaldıracaktır.

Hâlihazırda duruşma kayıt sistemi eski alışkanlıklar çerçevesinde ve güncel teknik gelişmeler kullanılmadan sürdürülmektedir. Oysa dünya genelinde duruşmaların hâkim tarafından yazdırılmak suretiyle kayıt altına alınması yönünde bir uygulama artık görülmemektedir.

ÖNERİ 14

Yargılamalarda duruşma aşamasının etkin ve makul sürede yargılanma hakkına hizmet edecek şekilde yeniden yapılandırılması:

- Duruşmaya hazırlık döneminin eksiksiz yürütülmesi ve duruşmaların tek celsede yapılması yönünde çalışma yapılması,
- Hukuk yargılamalarında ön inceleme aşamasının etkinliğinin sağlanması ve tensip zaptıyla ilgili standartların belirlenmesi,
- Duruşmaların bilişim sistemi vasıtasıyla doğrudan kayıt altına alınması.

Geride bıraktığımız süreçte adliyelerde ön bürolar oluşturulmuştur. Savcılık, ceza ve hukuk mahkemeleri için ayrı ayrı kurulan ön büroların gerek yararlanıcılar gerekse uygulayıcılar için önemli kolaylık oluşturduğu ve hizmet süreçlerinin kalitesini artırdığı görülmektedir. Ön büroların hizmet süreçlerinin analizi sonucu geliştirilmiş etkili bir yönetim çözümü olduğu şüphesizdir. Bu gibi süreç analizine dayalı uygulamaların artırılması faydalı olacaktır. Ön bürolarda özellikle dava dilekçesinin alınması ve UYAP'a kaydedilmesi işlemlerinin etkinliğinin artırılmasının ve bu aşamadaki hata payının azaltılmasının faydalı olacağı değerlendirilmektedir.

ÖNERİ 15

Adliye ön bürolarının etkinliğinin artırılması.

Makul sürede yargılanma hakkının korunması için süreç ve performans yönetimi önemli fırsatlar sunmaktadır. Merkezi otoritelerin performansına ilişkin çalışmaları önem taşımaktadır. Bunun yanında bugün için yerel düzeyde de toplam performansa yönelik çalışma yapacak bir yapılanma bulunmamaktadır.

Geride bıraktığımız süreçte Avrupa Konseyi Adaletin Etkinliği Komisyonunun (CEPEJ), adil yargılanma hakkının korunmasına ilişkin olarak geliştirdiği Yargıda Zaman Yönetimi çalışmasına ilişkin bir model hayata geçirilmiştir. Bu kapsamda genel bir çerçeve oluşturmak üzere ülke genelinde soruşturma ve yargılamalarda hedef süreler belirlenmiştir. Soruşturma, Kovuşturma veya Yargılama Hedef Sürelerinin Belirlenmesi ve Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik 23/06/2017 tarihli Resmî Gazete'de yayınlanmıştır. HSK bünyesinde bu çerçevedeki çalışmaları sürdürmek üzere "Yargının Etkinliği Bürosu" kurulmuştur. Hedef süreye uyum oranları terfiye esas ölçütlerden biri haline getirilmiştir.

Hedef süre uygulaması süreç ve performans yönetiminin önemli bir örneğidir. Bunun dışında yöntemlerin kullanılması da mümkündür. Bu çerçevede yerel düzeyde her adliyede yargı hizmetlerinin verimli ve hızlı biçimde sürdürülmesi için çalışmalar yapacak bir organizasyon yapısının oluşturulması gerekli görülmüştür. Bu yapı aracılığıyla sorunlara yerel düzeyde çözüm üretilmesi mümkün olacaktır.

ÖNERİ 16

Adalet komisyonlarının görev alanlarının yargı hizmetlerinin daha etkin yürütülmesini sağlayacak şekilde yeniden belirlenmesi.

Yargılamayı uzatan faktörlerden birinin keşif işlemleri olduğuna dair değerlendirmeler bulunmaktadır. Yapılacak keşfin mahiyetine göre esnek yöntemlerin sisteme dâhil olması gerektiği değerlendirilmelidir.

ÖNERİ 17

Keşif ve delil tespiti işlemlerinin keşif yapılan işin mahiyetine ve hâkimin takdirine bağlı olarak esnek usullerle yapılmasının sağlanması.

Yargılamalarda usul kurallarının sadeleştirilmesi için düzenlemelerin olabildiğince yeknesak hale getirilmesi gerekmektedir. Aksi yöndeki düzenlemeler bir yandan yararlanıcılar diğer yandan uygulayıcılar için sorun teşkil etmekte ve neticede adalete erişimi zorlaştırmaktadır. Adalete erişimin kolaylaştırılması hedefinin hayata geçirilmesinde “başvuru süreleri”nin ele alınması önem taşımaktadır.²² Bundan hareketle dava açma ve kanun yoluna başvuru sürelerinin adli ve idari yargıda belli bir sistem içerisinde ele alınıp mümkün olduğu ölçüde yeknesak hale getirilmesi gerekmektedir. Bazı sürelerin gün olarak belirlenmesinin de tereddütlere sebebiyet verdiği ve hak kayıplarına neden olduğu yönünde değerlendirmeler bulunmaktadır. Bu tereddütlerin sürelerin hafta olarak belirlenmesi halinde daha az olacağı düşünülmektedir.

²² Hukuk yargılamalarında, istinaf süresi tebliğ tarihinden itibaren 2 haftadır. İcra mahkemelerinde bu süre tefhim veya tebliğ tarihinden itibaren 10 gündür. Ceza mahkemelerinde istinaf kanun yoluna başvurma süresi tefhim veya tebliğden itibaren 7 gündür. İdare ve vergi mahkemelerinde bu süre, kararın tebliğinden itibaren 30 gündür. Ceza mahkemelerince verilen nihai kararlara karşı temyiz kanun yoluna başvurma süresi kararın tefhim veya tebliğ tarihinden itibaren 15 gündür. İdare ve vergi mahkemelerince verilen kesin olmayan nihai kararlara karşı temyiz kanun yoluna başvuru süresi kararın tebliğinden itibaren 30 gündür. Ancak ivedi yargılama usulünün uygulandığı davalarda temyiz kanun yoluna başvurma süresi kararın tebliğ tarihinden itibaren 15 gün merkezi ve ortak sınavlara ilişkin yargılama usulünün uygulandığı davalarda ise temyiz kanun yoluna başvurma süresi kararın tebliğinden itibaren 5 gündür. İdari yargıda dava açma süresi, Danıştay ve idare mahkemelerinde 60 ve vergi mahkemelerinde 30 gündür. İvedi yargılama usulünün uygulandığı davalarda dava açma süresi 30 gün, merkezi ve ortak sınavlara ilişkin yargılama usulünün uygulandığı davalarda dava açma süresi 10 gündür.

ÖNERİ 18

Adalete erişim hakkının güçlendirilmesi ve muhtemel hak kayıplarının önlenmesi:

- Dava açma ve kanun yoluna başvuruda farklı sürelerin adli ve idari yargıda mümkün olduğu ölçüde yeknesak hale getirilmesi,
- Sürelerin gün yerine hafta olarak belirlenmesi.

Temyiz incelemesinde etkinlik, içtihat birliği, tutarlılığın ve yeknesaklığın sağlanması da önem taşımaktadır. İki dereceli yargılamayı kabul eden adalet sistemlerinde temyiz işlevi ülkede hukuk belirliliğini ve güvenliğini sağlamaktır. Bu sistemde dosyalar ilk derece ve istinaf incelemelerinde çözülmektedir. Dosyaların içeriğinin maddi vakıa yönünden temyiz aşamasında da ele alınmasının yargılama sürelerinin uzamasına sebebiyet verdiği yönünde değerlendirmeler bulunmaktadır. Şimdiye kadar kanun yollarının iyileştirilmesi için benimsenen yol, temyiz sınırının yükseltilmesi ve temyiz incelemesinden istinaf incelemesine konunun kaydırılması şeklindedir. Oysa temyiz uygulamasında dosya temelli bir yaklaşım yerine içtihat temelli bir yaklaşımın benimsenmesi gerekmektedir.

Bu kapsamda uluslararası uygulamaların da dikkate alınması suretiyle, temyiz izni sistemi, kabul edilemezlik kararı, referans karara yollamada bulunarak liste usulüyle çok sayıda başvuruyu aynı kararda sonuca bağlama gibi sistemlerle süreçlerin etkinliğinin ve süratli tamamlanmasının sağlanması mümkündür.

Belirtilen bu hususlar, 02/09/2021 tarihinde farklı hukuk geleneklerinden gelen yüksek mahkeme başkanlarının ve ülke başsavcılarının katılımıyla Yargıtay'da düzenlenen bir toplantıda ele alınmıştır. Toplantı sonucu, "temyiz mahkemelerinde mükemmeliyet" başlıklı bir metin olarak yayımlanmıştır.²³ On İkinci Kalkınma Planı döneminde bu metinde temas edilen hususların dikkate alınmasında fayda bulunmaktadır.

ÖNERİ 19

Yüksek mahkemelerin içtihat üretme kapasitesini destekleyecek politikaların hayata geçirilmesi:

- Dosya yönetim sistemi kapsamında; uygun filtreleme araçlarının ve etkili ön inceleme mekanizmalarının oluşturulması,
- İchtihatların birliğini ve sürekliliğini sağlayan bir birim kurulması.

²³ <https://www.yargitay.gov.tr/documents/ek1-1633006427.pdf>

4.2.6. Ceza Adaleti

Ceza adaleti sistemi soruşturma, kovuşturma ve cezaların infazı aşamalarını kapsamaktadır. Ceza adaleti sisteminin etkin işlenmesi, bireysel ve toplumsal yaşamın güven içerisinde sürdürebilmesi için önemlidir. Ceza adaleti sistemine ilişkin mevzuat, geçtiğimiz süreçte modern uygulamaları kapsayacak şekilde yenilenmiştir.²⁴ Zaman içerisinde bu mevzuatta çok önemli değişiklikler yapılarak sistemin rahatlatılması amaçlanmıştır.

Ceza adaleti sistemi toplumun gelişimiyle birlikte sürekli iyileştirmelere tabi tutulmalı, kendisinden beklenen amaca uygun olacak yeni araçları ihtiva etmelidir. Toplumsal hayat iktisadi, ticari, teknolojik ve sosyal bileşenleriyle birlikte gün geçtikçe karmaşıklaşmakta, uyuşmazlıklar çeşitlenmekte ve artmaktadır. Uyuşmazlıkların çeşitlenmesi söz konusu uyuşmazlıklara uygulanacak hukuk normlarının da farklılaşmasına neden olacaktır.

“Son araç olma” (ultima ratio) özelliğine sahip olan ceza normları, gelişen toplumsal hayatın düzenlenmesi gereken alanları bakımından, korunması gereken değer göz önüne alınarak düzenin sağlanması için kullanılabilir. Ceza kanunlarının toplumsal hayatın gelişen ve değişen boyutlarını düzenleme altına alabilmesi için güncelleştirilmeleri gerekmektedir.

Ceza hukukunun genel önleme amacını gerçekleştirebilmesi için ceza normlarının uyuşmazlıkların ortaya çıkmasından önce hukuk hayatına dâhil edilmesi gerekmektedir. “Proaktif ceza hukuku” anlayışında, sorunun ortaya çıkmasından sonra yapılan değişikliklerden ziyade, uyuşmazlığın öncesinde ilgili düzenlemenin ceza kanunlarına dâhil edilmesi amaçlanmaktadır.

Bu nedenle ceza kanunlarının sürekli olarak incelenerek, geliştirilmesi gereken alanlarının tespit edilmesi, diğer ülke uygulamalarında yer alan iyi uygulamaların takip edilmesi, ihtiyaç duyulan ceza normlarının toplumsal ihtiyaç göz önünde bulundurularak ceza mevzuatına dâhil edilmesi amacıyla farklı hukuk disiplinlerinden sürekli “Bilim Komisyonları”nın faaliyetlerini yürütmesi faydalı olacaktır.

²⁴ 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu, 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu ve 5275 sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun 2004 yılında kanunlaşmıştır. 2005 yılında yürürlüğe giren, 5402 sayılı Denetimli Serbestlik ve Yardım Merkezleri ile Koruma Kurulları Kanunu ile 5326 sayılı Kabahatler Kanunu da yeni sistemin önemli birer parçası olmuştur. 2005 yılında kanunlaşan 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu ve 2012 yılında kanunlaşan 6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun da ceza adaleti sistemine yönelik önemli düzenlemeler içermektedir.

ÖNERİ 1

Adalet Bakanlığı bünyesinde sürekli çalışacak “Bilim Komisyonları” oluşturulması.

Ceza adalet sisteminin normun ihlalinin öncesinde de genel önleme amacına hizmet edeceği göz önünde bulundurularak, maddi ceza hukuku normları – ceza muhakemesi normları ve infaz hukukuna ilişkin normların bütüncül değerlendirilmesi gereklidir.

Ceza adalet sisteminin amacının özel ve genel önleme olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Bu kapsamda ihlal öncesinde caydırıcılık etkisi, ihlal sonrasında ise hızlı bir muhakeme ve infazla ıslah sağlanmalıdır.

Yukarıda belirtilen amaçlara hizmet etmek için ceza adalet sistemindeki tüm kurumların tekrar analiz edilerek, ceza muhakemesi sisteminin bütüncül bir bakış açısıyla gözden geçirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu noktada atıl kalan – çalışmayan kurumların işler hale getirilmesi, ceza muhakemesinin kendisinden beklenen maddi olayın ortaya çıkarılması ve toplumsal düzenin kısa sürede sağlanması amaçlarına hizmet edebilmesi sağlanmalıdır.

Ceza muhakemesinde var olan veya sonradan eklenen kurumların sistem içinde fotoğrafının çekilmesi suretiyle gözden geçirilmelerine, uygulama koşullarının genişletilmesine veya uygulama alanının daraltılmasına ihtiyaç bulunmaktadır.

ÖNERİ 2

Ceza muhakemesi sistemi içinde yer alan ve aşağıda sayılan yargılama müesseselerinin etkinliğinin artırılması:

- Soruşturmaya yer olmadığı,
- Kamu davasının açılmasının ertelenmesi,
- Kovuşturmaya yer olmadığı,
- Ön ödeme,
- Uzlaştırma.

2006 yılında yapılan değişikliklerle 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanununa (CMK) eklenen ve 5237 sayılı Türk Ceza Kanununun (TCK) 51’inci maddesinde yer alan erteleme kurumunun (765 sayılı TCK ve 647 sayılı Cezaların İnfazı Hakkında Kanundan farklı olarak) sonuçlarının değişmesinden kaynaklanan boşluğu doldurmayı amaçlayan Hükümün

Açıklanmasının Geri Bırakılması Kurumu (HAGB) sıklıkla uygulanan bir kurum olarak karşımıza çıkmaktadır.

HAGB kurumu, itiraz kanun yolunun öngörülmesinden dolayı uygulamada “şüpheden sanık yararlanır” ilkesine alternatif bir kurum olarak uygulanmıştır. Bununla birlikte HAGB kurumunun dayandığı hükmün mahkûmiyet hükmü olduğu ihmal edilmiş, bu durum da sanık aleyhine sonuçlar doğurmuştur.

Bunun yanı sıra özellikle insan hayatına yönelik bazı eylemlerde (taksirle öldürme gibi) HAGB uygulaması, AİHM kararları gereğince etkin bir cezalandırma olarak kabul edilmemiş ve ihlal kararı verilmiştir.

HAGB kurumunun uygulamasının özellikle AYM kararlarıyla belirlenen hak ihlallerine sebebiyet vermesinden dolayı tekrar değerlendirilmesi gereklidir.

ÖNERİ 3

HAGB uygulamasının tamamen kaldırılarak TCK'nın 51'inci maddesinde yer alan hapis cezasının ertelenmesi kurumunun sonuçlarının daha lehe düzenlenmesi.

Duruşmalarda duruşma tutanaklarının duruşmanın icrasını yansıtmamasıyla ilgili şikâyetleri azaltmak, ifade veya sorguların ifade edildiği şekilde dosyaya yansımaları sağlamak için duruşmaların Ses ve Görüntü Bilişim Sistemi (SEGBİS) üzerinden kayıt altına alınması duruşmaların CMK'da gösterilen şekillerde icrasını sağlayacaktır.

ÖNERİ 4

Duruşmaların başından sonuna kadar icrasının ortaya konulmasını sağlamak amacıyla SEGBİS üzerinden kayıt altına alınması için gerekli alt yapının hazırlanması.

Alternatif çözüm yolları yargı sistemi üzerinden büyük bir yükü kaldırmaktadır. Bazı vakaların muhakeme sisteminin dışına çıkarılması, bazı vakalarda oydaşmaya dayalı muhakeme hükümlerinin uygulanması, bazı vakalarda uyuşmazlığın belli bir miktar paranın devlet hazinesine ödenmesi suretiyle bitirilmesi (ön ödeme), bazı vakalarda ise muhakemenin kısaltılması (basit yargılama) usullerini kapsayan bir terim olarak kullandığımız alternatif

çözüm yollarının genişletilmesine, adil yargılanma hakkına ilişkin temel ilkelerden vazgeçilmemesi koşuluyla başvurulmalıdır.

ÖNERİ 5

Soruşturma öncesi eleme araçlarının ve alternatif çözüm yollarının geliştirilmesi:

- Suça sürüklendiği iddia edilen çocuklar bakımından uzlaştırmaya tabi suçların kapsamının genişletilmesi,
- Mağdurun toplum olduğu bazı suçlarda uzlaştırma yoluna gidilmesine olanak sağlanması,
- Kamu davasının açılmasının ertelenmesi kurumunun uygulanma alanının genişletilmesi,
- Ön ödeme kapsamındaki suçların kapsamının genişletilmesi,
- Uzlaştırma kurumunun kötüye kullanılmasına sebebiyet veren sosyal medya yoluyla hakaret eylemleri bakımından ön ödeme gibi diğer alternatiflerin düşünülmesi.

2017 yılında yapılan Anayasa değişiklikleriyle barış zamanında askeri yargı kaldırılmıştır. Askeri ceza mevzuatında yer alan fiillerin adli yargı tarafından görülmesi sağlanmıştır. Adli yargı içerisinde bu konuda uzmanlaşmanın yeterince sağlanamadığı yönünde değerlendirmeler bulunmaktadır.

Amire ve üste karşı işlenen suçlarda, disiplinin yeniden tesisi için yargılamaların kısa sürede yapılması özellikle önem taşımaktadır. Hâlihazırda özellikle sınır ötesindeki görevlerde yargılamayı hızlı gerçekleştirecek bir yapıya ihtiyaç duyulmaktadır.

Askeri hâkimlerin subay statüsünü düzenleyen mülga 357 sayılı Askeri Hâkimler Kanunundan önce Milli Savunma Bakanlığı (MSB) bünyesinde görev yapan adli askeri memurlar ile askeri yargının yukarıda belirtilen ihtiyaçları karşılanmaktaydı. Adli askeri memurların Cumhuriyetin ilanından önce de ordu içinde görev yaptığı bilinmektedir. Söz konusu kişiler aracılığıyla askeri birliklerde disipline aykırı eylemlerden doğan suçların tahkikatları ilgili kişiler tarafından yapılmakta, savcı veya bazı durumlarda hâkim kararları verilebilmekteydi.

Bu bağlamda askeri ceza mevzuatında ihtisaslaşmanın sağlanabilmesi için muhakemenin 2802 sayılı Kanuna tabi hâkim ve savcılar tarafından yapıldığı, askeri suçların muhakemesine özgü ihtisas mahkemelerinin kurulmasına ihtiyaç olduğu değerlendirilmektedir.

ÖNERİ 6

Askeri ceza soruşturma ve yargılamalarında ihtisaslaşmanın geliştirilmesi:

- Askeri ceza mevzuatında yer alan suçların yargılamasıyla görevli ihtisas mahkemelerinin kurulması,
- Söz konusu mahkemelerde görev yapacak hâkim ve savcılarının, isteğe bağlı olarak sadece bu suçların muhakemesinde görevlendirilmesi.

Sulh ceza mahkemelerinin, hâkimliklere çevrilmesi ve soruşturma evresinde hâkimlik kararı verilmesi gereken işler ile kanunda gösterilen diğer işlerle görevlendirilmesinden sonra basit yaptırımları gerektiren suçları muhakeme yetkisi asliye ceza mahkemelerine verilmiştir. Bu durum asliye ceza mahkemelerinin iş yükünü artırmıştır. Bu durumda basit yaptırımları gerektiren suçlar bakımından muhakeme yapacak mahkemelerin tekrar kurulması ihtiyacı doğmuştur.

ÖNERİ 7

Basit suçları muhakeme edecek mahkemelerin kurulması.

Ceza muhakemesinde ilk derece mahkemelerinden verilen kararların maddi olayında hata bulunmadığı, ayrı bir BAM incelemesiyle duruşmalı yapılma ihtiyacı hissedilmediği, ancak Yargıtay'ın incelemesinden geçirilerek içtihat birliği sağlanmasına gereksinim olduğu durumlar için Alman Ceza Muhakemesi Kanununun 335'inci maddesinde düzenlendiği şekilde doğrudan temyiz veya atlamalı temyiz düzenlemesi üzerinde çalışılmalıdır. Bu suretle BAM'ların iş yükü azaltılarak ülke genelinde bir örnek uygulama sağlanabilecektir.

ÖNERİ 8

Doğrudan temyiz/atlamalı temyiz sisteminin getirilmesi.

Suçların infazına ilişkin sistemin yeniden gözden geçirilmesi bir ihtiyaç olarak ortaya çıkmaktadır. Özellikle denetimli serbestlik ve koşullu salıverilme kurumları arasındaki farkın çok silik olması, bu kurumların kamuoyunda örtülü bir af gibi algılanması ve cezasızlık algısı

yaratmasından dolayı birleştirilerek, suçun cezasının toplum içinde bazı yükümlülükler yüklenmek suretiyle çektirilmesinin uygun olacağı düşünülmektedir.

ÖNERİ 9

Denetimli serbestlik kurumunun, koşullu salıverilmeyle birleştirilerek, koşullu salıverilmede yükümlülük öngörülmesi.

Toplumda cezasızlık algısının oluşması, uzun ve maliyetli bir muhakeme sürecinin sonunda verilen cezanın kâğıt üzerinde kalmasından dolayı hâlihazırda infaz kurumunda infazı mümkün olmayan bazı suçlara ilişkin hapis cezaları bakımından kamu hizmeti yükümlülüğü de dâhil olmak üzere özel infaz usullerinin geliştirilmesi gereklidir.

ÖNERİ 10

Bazı suçlar için cezasızlık algısını önleyecek özel infaz usullerinin geliştirilmesi.

Koşullu salıverilme ve denetimli serbestlik sürelerinin birçok suç bakımından farklılık göstermesi ve istisna suçların varlığından dolayı müddetname hesaplarında güçlük yaşanması, kapalı ceza infaz kurumunda geçirilecek sürelerin bir standarda kavuşturulmasını gerektirmektedir. Özellikle istisna gösteren suçlarla birlikte infaza tabi olan suçlar bakımından kapalı infaz kurumunda geçirilmesi gereken sürelerin hükümlü aleyhine farklılıklar göstermesi mağduriyetlerin yaşanmasına neden olmaktadır.

ÖNERİ 11

İnfaz sisteminin caydırıcılığının güçlendirilmesi ve standartlaşmanın sağlanması:

- Bazı suçlar bakımından ceza infaz kurumunda geçirilmesi gereken sürelerin bir standarda kavuşturulması,
- İstisna gösteren suçlar bakımından ortaya çıkan aleyhe infaz sürelerin önlenmesi için gerekli değişikliklerin yapılması.

Ceza mevzuatı dünya genelinde olduğu gibi Türkiye’de de akıl hastası sanıklara ilişkin özel usul prosedürleri ve yaptırım hükümleri düzenlemektedir. Bu, sanığın cezai sorumluluğunun

ve uygulanacak yaptırımın nev'inin belirlenmesinde büyük önem taşımaktadır. Burada önem taşıyan konulardan biri de akıl hastalarının rehabilitasyonuna elverişli bir sistemin oluşturulmasıdır. Çünkü akıl hastalarının işledikleri suçlardan sonra rehabilite olmadan toplum hayatına katılmalarının ve tekrür eden suç işleme eğilimlerinin, toplumsal hayat ve yargı sistemi açısından önemli bir sorun olduğu açıktır. Belirtilen nedenlerden hareketle problem çözmeye odaklı yeni bir muhakeme ve infaz anlayışının benimsenmesinde fayda bulunduğu değerlendirilmektedir. Akıl hastalığı bulunan şüpheli ve sanıklar açısından yargı sisteminin karşı karşıya kaldığı önemli sorunların giderilmesi sadece infaz aşamasının yeniden yapılandırılmasıyla giderilemez. Bunun için dünya genelinde farklı çözüm uygulamaları bulunmaktadır. Örneğin, ABD'de özel akıl sağlığı mahkemelerinin kurulduğu bilinmektedir. Bu mahkemelerin akıl hastalığı olan sanıkların yargılanmaları ve topluma kazandırma bakımından etkili yöntemlerin kullanılması açısından oldukça etkili olduğu yönünde değerlendirmeler bulunmaktadır. Bu itibarla, akıl hastalarının muhakemesine ilişkin kapsamlı analizler yapılmasının ve yeni yolların oluşturulmasının faydalı olacağı değerlendirilmiştir²⁵. Diğer yandan adalet sisteminin akıl hastalarının cezalarının infazıyla ilgili de geliştirilmesi gereken yönleri bulunmaktadır. İnfazın tüm aşamalarında oluşabilecek akıl ve ruh sağlığı sorunlarının erken teşhisi için ceza infaz kurumlarının kapasiteleri geliştirilmeli ve uzman sayısı artırılmalıdır. İnfazın cezaevlerinde değil ruh sağlığı ve hastalıkları hastanelerinde yapılması bir zorunluluktur. Bunun için kurulan Yüksek Güvenlikli Adli Psikiyatri Hastanelerinin sayılarının artırılmasına ihtiyaç bulunmaktadır.

ÖNERİ 12

Akıl hastalarının muhakemesine ve cezalarının infazına ilişkin uygulamaların suçun tekrarını engelleyecek yeni düzenlemelerle geliştirilmesi:

- Akıl hastalarının rehabilite olmadan toplum hayatına katılmalarını engelleyecek muhakeme hükümleri getirilmesi,
- İnfaz aşamasında akıl ve ruh sağlığı sorunlarının erken teşhisi için ceza infaz kurumlarında görevli uzman sayısının artırılması,
- Yüksek Güvenlikli Adli Psikiyatri Hastanelerinin sayısının artırılması.

²⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. Fatmanur Yağcı Çetin, Türk Ceza Hukukunda Akıl Hastalığı, Seçkin Yayınevi.

Etkin bir soruşturmanın yapılması, delillerin zamanında toplanması ve CMK’da tanınan yetkilerin süratle ve yerinde kullanılabilmesi için Cumhuriyet savcılarını adli kolluğa ihtiyaç duymaktadır. Adli kolluğun, önleyici kolluk içinden görevlendirilmesi, savcılarının bazı soruşturmalar açısından adli kolluktan yeterince yararlanamamasına neden olmaktadır. Bu durumda yurt dışı uygulamalarının da incelenmek suretiyle adli kolluk teşkilatının Cumhuriyet savcısına bağlı yapısının üzerinde tekrar çalışılması ihtiyaç olarak ortaya çıkmaktadır. Mevcut kolluk yapılanmasının yanında nitelikli suçlara (mali suçlar, cinsel suçlar, kasten öldürme suçları, organize ve narkotik suçları gibi) ilişkin soruşturma yapmak üzere Cumhuriyet başsavcılıklarına bağlı bir ‘adli kolluk teşkilatının’ kurulmasının faydalı olacağı değerlendirilmektedir.

ÖNERİ 13

Bazı suçlar bakımından Cumhuriyet başsavcılıklarına bağlı olacak şekilde özel adli kolluk teşkilatının kurulması.

Lekelenmeme hakkının daha etkin korunması için mahkûmiyetle sonuçlanma ihtimali düşük olan davanın açılmamasını sağlayacak mevzuat altyapısının oluşturulması gerekmektedir. Kovuşturma mecburiyeti ilkesi ve bu ilkenin uygulanma şekline ilişkin gelenekler, ceza mahkemelerine açılan dava sayısının artması sonucunu doğurmaktadır. Bugün için dünya genelinde kovuşturma mecburiyeti ilkesinin katı biçimde uygulanmasından vazgeçilmiştir. Kamu davasının açılmasında, kamu yararının bulunması ya da beraat ihtimalinin daha sıkı değerlendirilmesine ilişkin düzenlemeler yapılmaktadır.

ÖNERİ 14

Lekelenmeme hakkının daha etkin korunması:

- Cumhuriyet savcılarının takdir yetkilerinin genişletilmesi suretiyle ceza muhakemesinde kovuşturma mecburiyeti ilkesinin esnetilmesi,
- Kamu davasının açılabilmesi için aranan yeterli şüphenin daha yoğun bir şüpheyeye dönüştürülmesi.

2017 yılında mevzuatımıza dâhil edilen Soruşturma Yapılmasına Yer Olmadığı Kararlarıyla (SYOK) masumiyet karinesinin sağlanmasına yönelik adımlar atılmıştır.

Soruşturmaya yer olmadığına dair karara ilişkin ihbar ve şikâyetlerin idari mekanizma içinde lekelenmeme hakkını ihlal edecek şekilde kullanılmasının önlenmesine yönelik mevzuat değişikliğinin yapılması gerekir.

ÖNERİ 15

SYOK'tan sonra söz konusu karara ilişkin bilgi ve belgelere idari birimlerde sonuç bağlanmasının engellenmesine yönelik mevzuat değişikliğinin yapılması.

Kovuşturma esnasında delil toplanması, davaların uzamasına neden olarak adil yargılanma hakkının ihlaline sebebiyet vermektedir. Bu kapsamda CMK'da soruşturma esnasında delillerin toplanması kuralı getirilmiştir. Bu kural doğrultusunda CMK'nın 174'üncü maddesinde değişiklik yapılmak suretiyle "suçun sübutu bakımından doğrudan etkili delillerin toplanmadan" iddianame hazırlanması iade nedeni olarak düzenlenmiştir. Yukarıda ifade edilen adli kollukla ilgili düzenlemeyle bağlantılı olarak savcılığın soruşturma esnasında eksiksiz delil toplamasının sağlanması ve kovuşturmaların uzamasının engellenmesi gerekmektedir.

ÖNERİ 16

Soruşturma evresinde delillerin eksiksiz toplanmasının sağlanması suretiyle kovuşturma evresinin uzamasının engellenmesi.

İhtisas gerektiren soruşturmalara ilişkin yeni usullerin geliştirilmesi faydalı olacaktır. Bu kapsamda tecrübeye dayalı ihtisas gerektiren konularda (uçak kazası- tren kazası- maden kazası- sınır aşan suçlar- doğal afetler- mali suçlar gibi) yerel düzeyde savcılara rehberlik edecek tecrübeli ve eğitim almış Cumhuriyet savcılarını 'koordinatör/rehber Cumhuriyet savcısı' olarak HSK tarafından belirlenebilir. Teşkilata ihtisas alanı da belirtilmek suretiyle ismi bildirilen koordinatör/rehber Cumhuriyet savcılarını ilgili savcılığa gitmek üzere görevlendirileceği gibi bu görevi iletişim araçları üzerinden de yerine getirebilecektir. Burada sisteme katkı sağlayacak diğer bir çalışma da suç tiplerine göre soruşturma kılavuzlarının oluşturulması olacaktır. Bu şekilde soruşturmaların eksiksiz yapılması mümkün olacaktır. Suç tiplerine göre kılavuzların birçok ülkede hazırlandığı bilinmektedir. Bunlardan da yararlanılması faydalı olacaktır. Bu kılavuzlar aynı zamanda kolluk işlemlerinde de standardizasyonu sağlayacaktır.

ÖNERİ 17

Soruşturmaların etkinliğinin sağlanması:

- Cumhuriyet savcılığı teşkilatında uzmanlaşmanın geliştirilmesi,
- Suç tiplerine göre soruşturma kılavuzları hazırlanması.

Cumhuriyet savcılıklarında ihtisaslaşma eğiliminin son yıllarda daha da arttığı görülmektedir. Bunun bir göstergesi de başsavcılıklar bünyesinde suç tiplerine göre bürolar kurulması ve soruşturmaların bu bürolarda görevlendirilen Cumhuriyet savcıları tarafından yürütülmesidir. Terör suçları, memur suçları, aile içi şiddet suçları, bilişim suçları, askeri suçlar, çocuk suçları gibi birçok büronun kurulduğu görülmektedir. Bunun iyi uygulama örneği olduğu kabul edilmekle birlikte asıl olanın Cumhuriyet savcılarının uzmanlaşması olduğu dikkatten kaçırılmamalıdır. Cumhuriyet savcılarının bürolarda görevlendirilmesinde ve görev değişikliklerinde uzmanlık alanlarının azami şekilde dikkate alınması gerekmektedir. Ayrıca bürolar arasında soruşturma dosyalarının aidiyet nedeniyle gönderilmesinin süreçleri uzattığı yönünde değerlendirmeler de bulunmaktadır. Yeni bürolar oluşturulurken bu verimlilik sorununun da dikkate alınmasında fayda bulunmaktadır. Büroların uzmanlaşmasının sağlanması için buralarda uzman personel görevlendirilmesi hususu da değerlendirilmelidir.

ÖNERİ 18

Soruşturmaların etkin bir şekilde ve makul sürede sonuçlandırılmasına yönelik düzenlemeler yapılması:

- Cumhuriyet başsavcılıklarında oluşturulan ihtisas bürolarının bir standarda kavuşturulması ve yeni büroların buna uygun olarak kurulması,
- Bürolar arasında soruşturma dosyalarının aktarılmasından kaynaklanan gecikmelerin önlenmesi,
- Bürolarda Cumhuriyet savcılarının emrinde çalışmak üzere suç tiplerine göre uzman istihdam edilmesi.

Yargı hizmetlerinin niteliği gereğince dünya genelinde yargı teşkilatının yapısı genel idareden farklı bir şekilde oluşturulmuştur. Bu, yargı görevini yapanlar arasında adli iş ve işlemlere ilişkin olarak hiyerarşinin olmaması şeklinde tezahür etmektedir. Zira yargı bağımsızlığı hâkim ve savcıların birbirlerine karşı olan bağımsızlıklarını da içermektedir. Bu

çerçevede Cumhuriyet başsavcılıklarındaki uygulamanın bazı yönleri itibarıyla değerlendirilmesinde fayda bulunmaktadır. Cumhuriyet savcısının soruşturmayı sonuçlandıran kararlarının sorumluluğu karara imza atan Cumhuriyet savcısındadır. Başsavcılar veya vekilleri tarafından uygulamada gerçekleştirilen “görüldü” veya “iade” yönteminin bunun dikkate alınması suretiyle yapılması gerekmektedir. Mevzuatta Cumhuriyet başsavcısına veya başsavcı vekiline soruşturmaya müdahale edebilme yetkisi tanıyan açık bir düzenleme bulunmamaktadır.²⁶ Cumhuriyet başsavcısının gözetim ve denetim yetkisini düzenleyen hükümler buna el vermemektedir. Mevzuat Cumhuriyet başsavcısına soruşturmayı yürüten savcıyı değiştirme yetkisi vermiştir. Yargı teşkilatında hiyerarşinin artırılması anlamına gelebilecek mevzuat düzenlemelerinin ve uygulamanın yeniden değerlendirilmesinde fayda bulunduğu değerlendirilmektedir.

ÖNERİ 19

Cumhuriyet başsavcılarının savcılar üzerindeki gözetim ve denetim yetkisinin yargı bağımsızlığı çerçevesinde yeniden düzenlenmesi.

Soruşturma ve kovuşturma öncesi eleme araçlarının güçlendirilmesi ve bu suretle mahkeme önüne gelen dava sayısının azaltılması önem taşımaktadır. Bu kapsamda birçok ülkede farklı uygulamalar geliştirilmiştir. Bunlardan biri ilk defa işlenen bazı fiiller için ‘yazılı ihtar’ verilmesi suretiyle kişiler hakkında dava açılmaması ve bu suretle soruşturmanın ertelenmesi kurumudur. Bu gibi usuli düzenlemelerin değerlendirilmesinde fayda bulunmaktadır.

ÖNERİ 20

Soruşturmanın ertelenmesi veya şüpheli sıfatının yüklenmesinin ertelenmesi kurumunun düzenlenmesi.

²⁶ 17/6/2021 tarih ve 7328 sayılı Kanunun 2. maddesiyle 5235 sayılı Adli Yargı ve İlk Derece Mahkemeleri ile Bölge Adliye Mahkemelerinin Kuruluş, Görev ve Yetkileri Hakkında Kanunun 18. maddesine: ‘Cumhuriyet başsavcısı, Cumhuriyet savcılarının soruşturmayı sonlandıran kararları arasında oluşabilecek farklılıkların giderilmesi ile bu kararların kanuna uygunluğunun denetlenmesi hususlarında görevli ve yetkilidir.’ hükmü eklenmiştir. Aynı hüküm bölge adliye mahkemesi Cumhuriyet başsavcılarının görevlerini düzenleyen 40. maddeye de eklenmiştir.

Ceza adaleti sisteminin iyi işleyişinin bir parçasını da adli sicil sistemi oluşturmaktadır. Arşiv kayıtlarının silinmesi için 5352 sayılı Adli Sicil Kanununda öngörülen 80 yıllık süre, bir hak yoksunluğuna neden olan mahkûmiyetler bakımından yasaklanmış hakların geri verilmesi kararı alınması koşuluyla 15 yıla, bu koşul aranmaksızın 30 yıla indirilmiştir. Bu ikili sistem bir yandan kişilerin mağduriyet yaşamasına neden olmakta, diğer yandan mahkemelere ilave iş yükü getirmektedir. Bu nedenle adli sicil arşiv kayıtlarının silinmesi şartlarının kişinin maddi ve manevi varlığının geliştirilmesi ilkesiyle orantılı olacak şekilde yeniden düzenlenmesi sağlanmalıdır. Ayrıca kesin nitelikteki mahkûmiyet hükümlerinin adli sicil kaydına işlenmesi uygulamasına son verilmesi de faydalı olacaktır.

ÖNERİ 21

Adli sicil mevzuatının, lekelenmeme hakkı ışığında yeniden yapılandırılması:

- Düşük yaptırımlı suçların (basit suçların), adli sicil kaydına geçmemesi yönünde düzenleme yapılması,
- Adli sicil kayıtlarının silinme sürelerinin kısaltılması,
- Ceza mahkûmiyetinin sonucu olarak ortaya çıkan hak yoksunluklarının, infazın tamamlanmasıyla birlikte, ayrı bir mahkeme kararı verilmesine gerek olmaksızın kendiliğinden ortadan kalkmasının sağlanması.

Ceza yargısının etkinliği, yargılamaların makul sürede tamamlanmasına ve verilen cezanın kısa bir süre içerisinde infaz edilmesine bağlıdır. Kısa süre içerisinde verilen ve tahsil edilen para cezası kimi zaman daha caydırıcı olabilmektedir. İnfaz mevzuatında yapılan bir kısım düzenlemeler düşük miktarda hapis cezalarının adeta infaza hiç konu olmadığı algısını doğurmuştur. Bu nedenle TCK ve özel ceza kanunlarında düzenlenen yaptırımların, 5275 sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanunda yer alan düzenlemelerle birlikte değerlendirilerek suç ve suçluyla daha etkin bir mücadele amacıyla yeniden yapılandırılması gerekmektedir.

ÖNERİ 22

Ceza kanunlarının yaptırım sisteminin ve infaz sisteminin etkinliğinin artırılması:

- Bazı fiiller için hürriyeti bağlayıcı ceza yerine caydırıcı para cezaları düzenlenmesi,
- İnfaz mevzuatındaki dağınıklığın giderilmesine yönelik düzenlemelerin yapılması.

Ceza adaleti sistemine ilişkin mevzuat değişiklikleri, uyarlama yargılamalarını ve lehe kanun değerlendirmelerini gündeme getirmektedir. Bu durumun yargılamaları uzatan ve iş yükünü artıran önemli bir sorun olduğu ifade edilmektedir. Bundan hareketle yargılamada kanun değişikliklerine karşı şüpheci bir bakışın ve belirli bir tepkinin oluştuğu söylenebilir. Bunun dikkate alınarak değişikliklerden kaçınılmasının ise reform çalışmalarını engelleyeceği şüphesizdir. Bir fiilin suç olmaktan çıkarılması halinde kanunun geriye yürümemesi ve yargı sisteminin bunu dikkate almaması düşünülemez. Ancak suç olmaktan çıkarma dışındaki diğer hallerin mukayeseli hukukta²⁷ yer alan düzenlemelerin dikkate alınması suretiyle yeniden değerlendirilmesinde fayda bulunmaktadır.

ÖNERİ 23

Ceza adaleti sisteminde lehe kanun düzenlemesinin adil yargılanma hakkının gözetilmesi suretiyle yeniden düzenlenmesi.

Yargı sistemi, uyuşmazlıkların çoğaltılmadan çözülmesi amacına uygun biçimde geliştirilmelidir. Bu kapsamda şikâyete bağlı suçların kapsamının genişletilmesi anlaşmazlıkların sulhla çözülmesi ihtimalini artıracaktır.

ÖNERİ 24

Şikâyete bağlı suçların kapsamına ve muhakemesine özgü yeni düzenlemeler yapılması:

- Takibi şikâyete bağlı suçların kapsamının genişletilmesi,
- Şahsi dava usulünün yeniden getirilmesi,
- Şikâyetçinin meşruhatlı davetiyeye rağmen ilk duruşmaya gelmemesi halinde davanın düşürülmesi imkânının getirilmesi.

Tanıklık, maddi gerçeğin ortaya çıkarılmasına ve adaletin tecellisine doğrudan etki etmektedir. Tanığa özgü uygulamaların geliştirilememesi tanıkların yargısal süreçlerde örselenmesine neden olmaktadır. Bu nedenle tanıklığı zorlaştıran uygulama ve yaklaşımların ortadan kaldırılmasına yönelik çalışmalar yapılması faydalı olacaktır. Bu yöndeki çalışmaların aynı zamanda hukuk yargılamalarını da kapsayacağı şüphesizdir.

²⁷ Alman Ceza Kanunu hüküm kesinleştikten sonra yürürlüğe giren değişikliklerin fail lehine olsa bile geriye yürüyemeyeceğini düzenlemiştir (§ 2/3).

ÖNERİ 25

Tanıklara yönelik yeni uygulamalar geliştirilmesi:

- Tanıklara yaklaşımla ilgili standartların belirlenmesi, bu çerçevede hazırlanan tanıklık kılavuzunun uygulanmasının sağlanması.
- Adliyelerdeki tanık bekleme odalarının yaygınlaştırılması.

Tablo 4.8. Cumhuriyet Başsavcılıklarında Yıl İçinde Açılan Dosya Sayıları, 2022 (TCK Uyarınca)

Suç Türü	TCK Madde No	Dosya Sayısı	Suç Sayısı
Malvarlığına Karşı Suçlar	141-169	1.441.415	2.447.373
Şerefe Karşı Suçlar	125-131	995.749	1.438.233
Hürriyete Karşı Suçlar	106-124	914.175	1.436.249
Vücut Dokunulmazlığına Karşı Suçlar	86-93	898.802	1.454.632
Kamu Sağlığına Karşı Suçlar	185-196	402.123	536.789
TOPLAM		4.652.264	7.313.276

Kaynak: Adalet Bakanlığı

Ceza kanunlarının yaptırım sisteminde bazı tutarsızlıklar olduğu yönünde değerlendirmeler bulunmaktadır. Başta adil yargılanma hakkı olmak üzere hak ve özgürlüklerin korunması ilkesinin gözetilmesi suretiyle suç ve yaptırım dengesinin bütünüyle gözden geçirilerek yeniden düzenlenmesi faydalı olacaktır. Bu yapılırken uluslararası uygulamalar da dikkate alınmalıdır. Suç ve ceza politikası belirlenirken ülkenin önceliklerinin ve tecrübelerinin asıl olacağı şüphesizdir. Bununla birlikte diğer ülke tecrübelerinin de dikkate alınması faydalı olacaktır. Ceza infaz kurumlarının mevcudundaki artışın belirli bir seviyede tutulması ve onarıcı adalet yaklaşımlarının benimsenmesi de diğer bir politika olmalıdır.

Tablo 4.9. Cezaevi Nüfusunun Toplam Nüfusa Oranı (100.000/1)

ABD	629
Türkiye	347
İngiltere	131
Fransa	119
İspanya	113
İtalya	91
Avusturya	91
Almanya	70

Kaynak: Adalet Bakanlığı

ÖNERİ 26

Ceza kanunlarındaki suç ve yaptırım dengesinin yeniden yapılandırılması:

- Başta adil yargılanma hakkı olmak üzere hak ve özgürlüklerin korunması ilkesinin gözetilmesi suretiyle suç ve yaptırım dengesinin bütünüyle gözden geçirilmesi,
- Hürriyeti bağlayıcı cezaların elektronik denetim sistemleriyle ceza infaz kurumu dışında infaz edilmesine yönelik yeni uygulamalar geliştirilmesi,
- Dönüştüren infaz politikasının bir parçası olarak cezaların infazında kamu hizmetlerinde değerlendirmenin kapsamının genişletilmesi.

Suçta sürüklendiği iddia edilen çocuklara özgü politikaların geliştirilmesi de büyük önem taşımaktadır. 12-15 yaş aralığındaki çocukların ilk defa işledikleri bazı fiiller için adli süreçlerin dışında sosyal önlemler almakla yetinilmesi yönünde çalışmalar yapılmasının faydalı olacağı değerlendirilmiştir. 15 yaşından küçük çocuklar için öngörülen bu model, çocuğun lekelenmemesine hizmet edecektir.

ÖNERİ 27

Bazı ağır suçlar hariç olmak üzere 15 yaşından küçük çocukların ilk defa işledikleri fiillerin soruşturma ve kovuşturmayla konu edilmeden çocuklara özgü koruma mekanizmaları içerisinde değerlendirilmesi.

4.2.7. Hukuk Yargılamaları

Demokrasilerde hak arama özgürlüğünün sınırsız olmadığı açıktır. Anayasa'nın 36'ncı maddesiyle güvence altına alınan hak arama özgürlüğünün “meşru vasıta ve yollarla” kullanılabileceği belirtilerek hak arama özgürlüğünün sınırları anayasal çerçevede çizilmiştir. Haklar ortaya konulurken doğruyu söyleme yükümlülüğü bulunmaktadır. 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanununun (HMK) 29'uncu maddesinde düzenlenen “Dürüst Davranma ve Doğruyu Söyleme Yükümlülüğü” önem taşımaktadır.²⁸

Hukuk yargılamalarında taraf hâkimiyetinin sınırsız şekilde uygulanması suistimallere neden olabilmektedir. HMK'da dürüst davranmayan taraf aleyhinde bir kısım yaptırımlar²⁹ öngörülmüşse de bunların yeterli olmadığı uygulamada görülmektedir. Beyanda bulunup bulunmamak konusunda serbest olan, ancak beyanda bulunuyorsa doğru söyleme yükümlülüğü altında olan tarafın, öğretide “usul hilesi” olarak da adlandırılan bu yükümlülüğü ihlaline ilişkin HMK'da özel olarak herhangi bir yaptırım bulunmamaktadır. Bu nedenle tarafları, hak arama özgürlüğü gözetilmek suretiyle ve genel hükümlere başvurulmasına gerek bırakmayacak şekilde yükümlülükler aykırı davranışlarda bulunmaktan alıkoyacak, usul hukuku mevzuatında birtakım caydırıcı yasal düzenlemelerin yapılması gerekmektedir. Bu değerlendirmeler; olmayan bir vakıanın varmış gibi açıkça gerçeğe aykırı biçimde bildirilmesi, yargılama işlemleri konusunda tarafların üzerine düşen yükümlülükleri davayı uzatmaya matuf mazeretlerle yerine getirmekten kaçınması halleri için de geçerlidir. Hukuk yargılaması sisteminin kötü niyetli davranışları engelleyecek hükümlerle gözden geçirilmesinde fayda bulunmaktadır.

²⁸ Madde 29-(1) Taraflar, dürüstlük kuralına uygun davranmak zorundadırlar.(2) Taraflar, davanın dayanağı olan vakıalara ilişkin açıklamalarını gerçeğe uygun bir biçimde yapmakla yükümlüdürler.

²⁹ Madde 329-(1) Gereksiz yere davanın uzamasına veya gider yapılmasına sebebiyet vermiş olan taraf, davada lehine karar verilmiş olsa bile, karar ve ilam harcı dışında kalan yargılama giderlerinin tamamını veya bir kısmını ödemeye mahkûm edilebilir.

(2) Bir kişi davada sıfatı olmadığı hâlde, davacıyı, davalı sıfatı kendisine aitmiş gibi yanıltıp, kendisine karşı dava açılmasına sebebiyet verirse, davanın sıfat yokluğu nedeniyle reddi hâlinde, davalı yararına yargılama giderlerine hükmedilemez.

Madde 329-(1) Kötü niyetli davalı veya hiçbir hakkı olmadığı hâlde dava açan taraf, yargılama giderlerinden başka, diğer tarafın vekiliyle aralarında kararlaştırılan vekâlet ücretinin tamamı veya bir kısmını ödemeye mahkûm edilebilir. Vekâlet ücretinin miktarı hakkında uyuşmazlık çıkması veya mahkemece miktarının fahiş bulunması hâlinde, bu miktar doğrudanmahkemece takdir olunur.

(2) Kötü niyet sahibi davalı veya hiçbir hakkı olmadığı hâlde dava açan taraf, bundan başka beş yüz Türk Lirasından beş bin Türk Lirasına kadar disiplin para cezası ile mahkûm edilebilir. Bu hâllere vekil sebebiyet vermiş ise disiplin para cezası vekil hakkında uygulanır.

Ayrıca HMK'nın 101, 182 ve 213'üncü maddelerinde kötü niyetli davranışlar yaptırıma bağlanmış ise de uygulamada bu yaptırımların caydırıcı olmadığı gözlemlenmiştir.

ÖNERİ 1

Hukuk yargılaması sisteminin davayı uzatmaya matuf davranışları engelleyecek hükümlerle geliştirilmesi.

Hukuk yargılamalarında dilekçe aşamasındaki etkinliğin artırılması yargılamaların ilerleyen aşamalarının hızlanmasını, ön inceleme aşamasının etkinliğinin artmasını sağlayacaktır. Teksif ilkesi çerçevesinde, iddia ve savunma yasağının yargılamaların uzamasını engelleyecek şekilde uygulanabilmesini teminen bu yasağın başladığı dilekçeler aşamasında etkinliğin sağlanması için çaba harcanmalıdır.

Ülkemizde hukuk yargılamalarında avukatla temsil zorunluluğu bulunmamaktadır. Bundan dolayı, taraflar dilekçelerini, internet ortamında bulunan ve doğruluğu kontrol edilmemiş bilgilerle hazırlamaya çalışmakta; çoğu zaman eksik ya da yanlış davalar açmakta veya kendilerine karşı açılmış davalara yetersiz cevap dilekçesi yazmaktadır.

Yeterli hukuki destek alınmadan hazırlanan bu dilekçeler bazı durumlarda hak kayıplarına sebebiyet verebilmekte veya dava dilekçesinden tarafların iddia ve savunmaları tam anlamadığı için davanın aydınlatılması gecikebilmektedir. Öte taraftan, dilekçelerdeki eksikliklerin tamamlanmasını sağlamak üzere ek süreler verilmesi gerekmektedir. Keza bu durum ıslah kurumuna daha sıklıkla başvurulması sonucunu doğurmakta, ıslah sebebiyle yargılamalar uzayabilmektedir.

Dava ve cevap dilekçelerinin daha etkili yazılabilmesi için avukatla temsil zorunluluğuna kademeli geçiş faydalı olacaktır.

ÖNERİ 2

Bazı hukuk yargılamalarında avukatla temsil zorunluluğunun getirilmesi.

Ayrıca adli yardım müessesesinin kapsamının genişletilmesi, özellikle tüzel kişilerin alacaklarının tahsilini sağlamak üzere, tüzel kişilerin adli yardım müessesesinden yararlanmasının temin edilmesi de düşünülmelidir.

ÖNERİ 3

Adalete erişim imkânlarının güçlendirilmesi:

- Adli yardım müessesesinin kapsamının genişletilmesi,
- Pro bono uygulamalarının geliştirilmesi.

Görevsizlik ve yetkisizlikle ilgili kararların özellikle kanun yolu aşamasında verilmesi, yargılamaların uzamasında etkili olmaktadır. Bu görev kuralları ve kesin yetki kurallarının dava şartı olması ve kamu düzeninden sayılması hususlarını, usul ekonomisi ilkesi, hukuki dinlenilme hakkı, makul sürede yargılanma hakkı gibi temel yargısal haklar bakımından yeniden değerlendirme ihtiyacı bulunmaktadır. Bu bağlamda görev ve kesin yetki itirazlarının ilk derece aşamasıyla sınırlandırılması üzerinde durulmalıdır. Özellikle bu tartışmalara ön inceleme aşamasında son verilmesinin adalete erişim hakkının tesisi bakımından avantaj ve dezavantajları üzerinde durulmalıdır.

ÖNERİ 4

Görev ve kesin yetki itirazlarının ön inceleme aşamasından sonra yapılamaması ya da ilk derece aşamasıyla sınırlandırılması ya da usuli kazanılmış hak kapsamına alınması.

Hukuk yargısında, duruşmaların bir kısmında esaslı bir yargılama işlemi yapılmadığı, yeniden duruşma tarihi verilmesi sebebiyle yargılamaların uzun sürdüğü yönünde yakınmalar bulunmaktadır. Duruşmalı yargılama yapılması için gerekli hazırlıklar tamamlanmadan duruşma yapılmamalıdır. Müzekkere cevaplarının gecikmesi, bilirkişi raporunun geç teslim edilmesi, yargılamaya katılanların mazereti sebebiyle gereksiz yere duruşma açılması zaman ve emek israfına yol açmaktadır.

Öte yandan, hukuk yargısında tarafların isticvabı ve dinlenmesi, tanıkların ve bilirkişinin dinlenmesi ve keşif işlemleri haricinde sözlü yargılama öncesinde duruşma yapılması ihtiyacı esasen bulunmamaktadır. Dolayısıyla dava delillerinin toplanmasından sonra, mahkemenin bu delilleri incelemesi ve gerekliyse duruşma açılmasına yönelik olarak hukuk yargısında zaman yönetimi çalışmalarına ağırlık verilmesi ihtiyacı bulunmaktadır. Duruşma açılmadan önce mahkemenin ve tarafların yapması gereken hazırlık işlemleri belirlenerek bunların tamamlanmasından sonra duruşma tarihi ve içeriği belirlenmelidir.

Müzekkere yazılması ve bilirkişiye başvurulmasına karar verilmesi için ayrıca duruşma açılması yargılamaları uzatmaktadır.

Yargılama usullerinde yazılılık ve sözlülük ilkelerinin birlikte uygulanması asıldır. Her iki ilkeye de gerektiği ölçüde yargılamada yer verilmelidir. Dolayısıyla hukuk yargısında karma bir sistemin uygulandığından yola çıkarak her yargılamada duruşma yapılması gerekmediğini vurgulamak gereklidir. Öte yandan hukuki dinlenilme hakkının (HMK m. 27) açıklama unsurunun da mutlaka duruşmada beyanda bulunulması suretiyle gerçekleşmesi gerekmemektedir. Özellikle teksif ilkesi, iddia ve savunmanın genişletilmesi ve değiştirilmesi yasağı çerçevesinde, duruşmalar yeni vakıa ve delilleri ileri sürmek üzere kullanılamaz. Dolayısıyla duruşmalarla ulaşılmak istenen, dava delillerinin incelenmesidir. Bu bağlamda taraflarca getirilmesi ilkesi (HMK m. 25) çerçevesinde tarafların dava delillerini hazırlaması esasına uygun bir şekilde duruşmaların yapılandırılması ihtiyacı bulunmaktadır. Hukuk yargılamasında makul sürede yargılanma hakkı ve usul ekonomisi (HMK m. 30) ilkelerine uygun bir şekilde duruşma yapılmasını sağlamak üzere mevzuat çalışması yapılmalıdır.

HMK'da tanık sayısı bakımından bir kısıtlama bulunmamaktadır. Kimi zaman tarafların bunu kullanarak çok sayıda tanık bildirdiği görülmektedir. Hâkimin dinlenen tanıkları yeterli görmesine dair kararının ise kanun yollarında genellikle uygun bulunmadığı ve bu yöndeki uygulamanın yargılamaları uzattığı yönünde değerlendirmeler bulunmaktadır. Bu itibarla tanık sayısına ilişkin net bir düzenleme yapılmasının faydalı olacağı değerlendirilmektedir.

ÖNERİ 5

Hukuk yargılamalarında duruşma hazırlığı ve duruşma aşamalarının revize edilmesi:

- Müzekkere yazılması, bilirkişiye başvurulmasına karar verilmesi gibi esaslı yargılama işlemi olmayan durumlarda duruşma açılmaması,
- Duruşmaya hazırlık döneminin etkinliğinin artırılması.

Arabuluculuk uygulaması, hukuk uyuşmazlıklarının dostane usullerle çözümü bağlamında en belirgin ve yaygın uygulamalardan biridir. 14/11/2013 tarihinde ihtiyari arabuluculuk uygulaması başlamıştır. Arabuluculuk kurumunun etkinliğini artırmak amacıyla, süreç içerisinde bazı uyuşmazlıklarda uygulanmak üzere zorunlu arabuluculuk (dava şartı) sisteme kazandırılmıştır. İş, tüketici ve kira uyuşmazlıkları ile ticari davalarda dava şartı arabuluculuk uygulaması getirilmiştir.

Gerek uluslararası tecrübeler gerekse ülkemiz tecrübesi dikkate alındığında arabuluculuğun toplumsal uzlaşma kültürünün yaygınlaştırılmasında önemli bir unsur olduğu açıkça görülmektedir. Uygulamanın mahkemelerin iş yükünü azalttığı ve arabuluculuk yoluyla tarafların haklarına daha hızlı ulaştığı da görülmektedir. Bundan hareketle arabuluculuk kurumunun daha da geliştirilmesinde fayda olduğu değerlendirilmektedir.

ÖNERİ 6

İhtiyari arabuluculuk uygulamasının etkinliğinin artırılması.

Arbuluculuğun kurumsallaşması ve verilen hizmet kalitesinin daha iyi seviyelere çıkarılması amacıyla Türkiye'nin birçok ilinde toplamda 330 arabuluculuk merkezi kurulmuştur. Arabuluculuk merkezleri ile arabuluculuk hizmeti, taraflara kurumsal yapı bünyesinde daha etkin ve sağlıklı bir şekilde sunulmaktadır. Arabuluculuk merkezlerinin kurumsallaşarak daha kaliteli bir hizmet sunmalarının temini için yasal düzenleme yapılması gerekliliği bulunmaktadır.

ÖNERİ 7

Arbuluculuk merkezlerine ilişkin mevzuat düzenlemesi yapılması.

Diğer yandan arabuluculuk sürecinin etkinliğinin artırılmasına, sürecin anlaşma ile sonuçlanmasını sağlamaya yönelik adımlar atılmasına ve bu doğrultuda arabulucuların yetkilerinin genişletilmesine ihtiyaç bulunmaktadır. Çünkü yargı kamuoyunda sürecin anlaşma ile sonuçlanması için yeterince çaba sarf edilmediği ve bu sürece tüketilmesi gereken zorunlu bir aşama olarak bakıldığı yönünde değerlendirmeler bulunmaktadır.

ÖNERİ 8

Arbuluculuk sürecinin anlaşma ile sonuçlanmasını sağlamaya yönelik adımlar atılması.

Vatandaşlarımızın hukuki uyuşmazlıklar dışında kalan akrabalık, komşuluk, işyeri, okul gibi alanlarda sosyal ilişkilerinden dolayı ortaya çıkan uyuşmazlıkları çözmelerine destek olmak amacıyla sosyal arabulucu yetiştirilmesinde fayda bulunmaktadır.

Bu konuda eğitim alan kişilerin, çatışma çözme, öfke kontrolü, etkili iletişim becerileri, anlaşmazlıkların analizi gibi eğitimler sayesinde, öncelikle kendilerinin ve yakınlarının sosyal ilişkilerinden kaynaklanan uyuşmazlıkları, barışçıl bir şekilde çözme yetkinliği kazanacağı, sonrasında yaşadıkları hukuki uyuşmazlıklarda ise yine barışçıl yöntemleri tercih edecekleri düşünülmektedir.

Son yıllardaki teknolojik gelişmeler ve artan rekabet, ulusal ve uluslararası ekonomik ilişkileri daha yoğun ve karmaşık hale getirmiş; bunun getirisi olarak ise uyuşmazlık sayıları artış göstermiş, kapsamı ise farklılaşmıştır. Bu durum uyuşmazlıkları süratle ve tarafları tatmin edici şekilde çözüme ulaştıracak yöntemlerin önemini artırmıştır. Tahkim, gerek bu ihtiyaçlara karşılık vermesi gerekse iç uyuşmazlıklarda getirdiği avantajlar ile hızlı, ucuz ve etkin bir uyuşmazlık çözüm yoludur.

Tahkim, “taraflar arasında çıkan uyuşmazlıkların devlet yargısı dışında taraflarca seçilen hakemler eliyle çözümlenmesi” şeklinde tanımlanmakta ve işlemlerde esneklik, tarafsızlık, gizlilik, uzmanlık, çabukluk, uygulamasında kolaylık ve ucuzluk sağladığı için tercih edilen bir uyuşmazlık çözüm yöntemi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Diğer taraftan tahkim kurumunun, sahip olduğu avantajlara rağmen, Türkiye’de yaygın olarak başvuru bir uyuşmazlık çözüm yöntemi olmadığı görülmektedir. Kamuoyunun, başta hakem ücretleri olmak üzere tahkim giderlerinin yüksek olduğu şeklindeki yanlış bir algısı bulunmaktadır. Bazı durumlarda bu belirlemeler mahkemeye intikal edip mahkeme tarafından belirleme yapıldığından ilgili kesimlerde tahkimin masraflı bir çözüm yöntemi olduğu düşüncesi mevcuttur. Ayrıca, diğer ülkelerdeki merkezlerin giderlerine bakıldığında ülkemizdeki tahkim merkezlerinin tahkim giderlerinin yüksek olmadığı görülmektedir.

ÖNERİ 9

Uyuşmazlıkların çözümünde tahkimin yaygınlaştırılması:

- Bir uyuşmazlık çözüm yöntemi olarak tahkimin yaygınlaştırılması için tahkim kültürünün gelişmesini sağlayacak çalışmaların yapılması,
- Tahkimin gerektirdiği uzmanlık ve tecrübeye sahip nitelikli hakem sayısının artırılması,
- Ulusal ve uluslararası tahkime ilişkin mevzuattaki dağınıklığın giderilmesi için çalışmalar yapılması.

ÖNERİ 10

Sosyal arabuluculuk ve akran arabuluculuğuna yönelik çalışmalar yapılması.

Yargı harçlarının sadeleştirilmesi ve tahsili usulünün yeniden düzenlenmesi de önem taşıyan hususlardan birisidir. Bunun için yargı harçlarına ilişkin mevzuatın bütünüyle gözden geçirilmesine ihtiyaç bulunmaktadır.

ÖNERİ 11

Yargı, icra ve noter harç ve masraflarının gözden geçirilerek sadeleştirilmesi ve elektronik ödeme yöntemleriyle de tahsiline imkân sağlanması.

Çekişmesiz yargı işlerine ilişkin olarak yeni düzenlemeler yapılmasının faydalı olacağı değerlendirilmektedir. Uygulamada çekişmesiz yargı işlerinin dava gibi görüldüğü ve usul hükümlerinin buna göre uygulandığı yönünde değerlendirmeler bulunmaktadır. Bunun için çekişmesiz yargı konularında basit ve hızlı kararlar vermeyi mümkün kılan müstakil bir kanun hazırlanmasının gerekip gerekmediği üzerinde durulmalıdır.

ÖNERİ 12

Çekişmesiz yargı işlerinin daha hızlı çözülmesini sağlayacak usul hükümleri getirilmesi.

Adalet erişiminin geliştirilmesi için farklı ülkelerde yeni yollar geliştirilmektedir. Bunlardan biri de uyuşmazlığın giderilmesi için başvuru yargı yollarında karşı karşıya kalınan masrafların uyuşmazlığın tarafı olmayan kişilerce karşılanabilmesidir. Üçüncü kişi finansmanı, uyuşmazlıkla ilgisi olmayan bir üçüncü kişinin mahkeme veya masrafları rücu talebi olmaksızın dava sonucundan pay elde etme amacıyla karşılamasıdır. Ancak, bu tanımın dar anlamda üçüncü kişi finansmanına karşılık gelmek üzere kullanıldığı geniş anlamda üçüncü kişi finansmanında finansörlerin pay elde etme veya kar amacı gütmekten ziyade belli bir yönde karar çıkması, yürürlükte bulunan kanunların değişmesi gibi motivasyonlarla fon sağlamaları söz konusu olabilmektedir.

Ülke uygulamalarında üçüncü kişi finansörlerin bir tarafın uyuşmazlığa ilişkin masraflarını finanse etmesi çeşitli biçimlerde mümkün olabilir. Finansörün tarafla

anlaşmasında, mahkeme kararında hükmedilecek meblağ üzerinden anlaşılan bir yüzdeyle ödeme, matbu bir ücret veya bu iki yöntemin bileşiminden oluşan bir karşılık yer alabilir. Finansman sağlanması sonucunda birtakım sermaye veya borçlanma araçlarının çıkarılması söz konusu olabilir, dava konusu talep finansöre temlik edilebilir veya finansör ilgili taraf üzerinde kontrol ve hâkimiyet elde ederek uyumsuzluk stratejisi ve yönetiminde söz sahibi olabilir. Finanse edilen taraf davacı, davalı, hukuk büroları ve bireyler olabilir. Kendisine fon sağlanan veya finanse edilen taraf üçüncü kişi finansmanı sayesinde yargılama masraflarını ödemekten kurtulmaktadır. Davayı kaybettiği takdirde finansöre herhangi bir ödeme yapılması gerekmemektedir. Dolayısıyla yargılama masraflarının finansör tarafından karşılanmasıyla bireylerin adalete erişimi de gerçekleştirilmiş olmaktadır.

Yargılama masraflarından ötürü meydana gelen zararların önüne geçilebilmesi için üçüncü kişi finansmanından yararlanılması adalete erişimi kolaylaştıracak etkin bir seçenek olabilir. Üçüncü kişi finansmanı sayesinde finansmandan yararlanan taraf, yargılama masraflarını ödemekten kurtulmaktadır.

Üçüncü kişi finansmanı kurumunun, aynı zamanda ticaret şirketleri açısından da bazı durumlarda etkin bir yol olabileceği ve adalete erişimi kolaylaştıracağı ifade edilebilir. Örneğin, konkordato gibi bir ekonomik sıkıntı içerisindeki bir şirketin, yüklü bir alacağı için dava açmasının gerekmesi halinde, zaten likidite sorunu yaşayan şirketin mahkemeye erişim hakkını kullanması oldukça zorlaşmaktadır.

Adalete erişim için geliştirilen bu yöntemin, Türk yargı sistemine ve kültürüne uygunluğunun önümüzdeki dönemde yargı kamuoyu tarafından tartışılmasında fayda görülmektedir.

ÖNERİ 13

Hukuk yargılamalarında üçüncü kişi finansmanından yararlanılması uygulamasının değerlendirilmesi.

2004 sayılı İcra ve İflas Kanununun ekonomik sistemle doğrudan ilgili olduğu ve ekonomik faaliyetlerin sağlıklı olarak işlemesi açısından önemli bir araç olduğu şüphesizdir. Bu noktada uygulamada, istihkak iddiası ve davasına ilişkin hükümlerin uygulanması açısından bazı sorunlar yaşandığı bilinmektedir. Özellikle “evrak araştırması” adı altında haciz mahallinde üçüncü kişiye ait özel bilgilerin ve kişisel verilerin araştırılmasına imkân tanınması,

alacaklının talebi üzerine icra memurunun herhangi bir yerde hacze gitmek zorunda olduğu şeklinde bir uygulama olması, üçüncü kişiye ait yerde herhangi bir ifade/belge gibi sair hususa dayalı olarak haciz yapılarak üçüncü kişinin istihkak davası açmak zorunda bırakılması, hem üçüncü kişinin mülkiyet hakkına orantısız bir müdahale yapılması sonucunu doğurmakta, hem de ekonomik faaliyette bulunan teşebbüslerin ticari faaliyetini olumsuz etkilemektedir. Bu konuda, haciz talebi üzerine icra memurunun ilgili mahalde haciz yapılıp yapılamayacağı konusunda takdir yetkisinin verilmesi, üçüncü kişiye ait olduğu tespit edilen yerlerde istihkak davası açma yükünün takip alacaklısına getirilmesi, “borçlu ile üçüncü kişinin birlikte zilyet olması halinde, borçlunun zilyetliğinde sayılır” karinesinin kaldırılmasının uygun olacağı belirtilmektedir.

Ayrıca uygulamada tasarrufun iptali davasının da sıklıkla kötüye kullanıldığı dile getirilmektedir. Bu konuda özellikle AYM'nin iptal kararlarının gerekçesi de dikkate alınarak ispat yüküne ilişkin hükümlerin gözden geçirilmesi uygun olacaktır.

Kıymet takdirinin 2 yıl için yapılıyor olmasına ilişkin hüküm uygulamada sorunlara sebebiyet vermektedir. Özellikle hacze konu malların değerinin çok kısa süre içerisinde yükselmesi nedeniyle, satış tarihinde hacedilen malların değerinin oldukça altında paraya çevrilmekte, bu da hem borçlunun hem de alacaklının mülkiyet hakkına orantısız bir müdahale teşkil etmektedir. Bu noktada, 2 yıldan önce de kıymet takdiri talebinin mümkün kılınması hem alacaklılar hem de borçluların menfaatinin korunması açısından önem taşımaktadır.

Türk iflas sisteminin ihtiyaçları yeterince karşılamayan bazı yönlerinin bulunduğu, alacaklıların alacaklarını etkin bir şekilde elde etmesine yeterince hizmet etmediği de belirtilmektedir. Mevcut sistemle müflisin malvarlığının etkin şekilde tasfiye edilemediği yönünde değerlendirmeler de bulunmaktadır.

Uygulamada iflastan kaçınmak ve kişilerin ticari faaliyete devamını temin etmek amacıyla düzenlenen konkordatonun Türk hukuk uygulamasına ve ticari hayata uygun olmadığı da belirtilmektedir.

Bunun yanında, 2019 yılından itibaren Türkiye Bankalar Birliği ile finansal yeniden yapılandırma düzenlenmiştir. Bu sürecin taraflardan birinin yönetiminde yani bankalarda olmasının, menfaat dengesinin etkin bir şekilde tesis edilmesini engellediği yönünde değerlendirmeler bulunmaktadır.

2004 sayılı İcra ve İflas Kanununda yer alan sermaye şirketlerinin yeniden yapılandırılmasına ilişkin hükümler uygulanamamaktadır. Bu kapsamda etkin bir yeniden yapılandırma kurumunun düzenlenmesine ihtiyaç olduğu değerlendirilmektedir.

ÖNERİ 14

İcra ve iflas sisteminin etkinliğinin artırılması:

- Haciz talebi üzerine icra memuruna ilgili mahalde haciz yapılıp yapılamayacağı konusunda takdir yetkisinin verilmesi,
- Üçüncü kişiye ait olduğu tespit edilen yerlerde istihkak davası açma yükünün takip alacaklısına getirilmesi,
- “Borçlu ile üçüncü kişinin birlikte zilyet olması halinde, borçlunun zilyetliğinde sayılır” karinesinin kaldırılması,
- Tasarrufun iptali davasında ispat yüküne ilişkin hükümlerin gözden geçirilmesi,
- Kıymet takdirinin 2 yıl için yapılmasına yönelik uygulamaya son verilerek 2 yıldan önce de kıymet takdiri talebinin mümkün kılınması,
- İcra ve İflas Kanunundaki sermaye şirketlerinin yeniden yapılandırılmasına ilişkin hükümlerin uygulanmasında etkinliğin artırılması ve bu kapsamda etkin bir yeniden yapılandırma kurumunun düzenlenmesi.

4.2.8. İdari Yargı

Hukuk devletinin önemli unsurlarından birisi de idarenin eylem ve işlemlerinin hukuka uygunluğunun denetimidir. Bu işlev idari yargı mercileri tarafından yerine getirilmektedir. İdare ve vergi mahkemelerinin faaliyetlerini hızlı ve adil biçimde yerine getirmesi gerek idari eylem ve işlemlere muhatap kişiler gerekse kamu kurumları açısından büyük önem taşımaktadır.

On İkinci Kalkınma Planı döneminde idari yargılama usulünün sadeleştirilmesi ve etkinliğinin artırılması önemli görülmektedir. İdari yargıda dosyaların tekemmül sürecinin uzun sürdüğü yönünde değerlendirmeler bulunmaktadır. Bu nedenle tekemmül sürecine ilişkin bazı usulü işlemlerin sadeleştirilmesinin daha hızlı karar verilmesinin önünü açabileceği değerlendirilmektedir.

ÖNERİ 1

Dosyaların tekemmül sürecine ilişkin bazı usulü işlemlerin sadeleştirilmesi ve bu suretle daha hızlı karar verilmesinin sağlanması.

İdari yargı heyet halinde çalışan mahkemelerden oluşmaktadır. Bu sistemde tek hâkimle verilen kararlar bulunduğu gibi uyuşmazlığın niteliğine göre heyet halinde verilen kararlar da bulunmaktadır. Bu mahkemelerin karar süreçlerinin etki analizinin yapılması suretiyle daha hızlı karar verilmesinin sağlanması için tek hâkimle görülen dosyaların kapsamının genişletilmesi hususu değerlendirilmelidir.

ÖNERİ 2

İdari yargıda tek hâkimle görülen davaların kapsamının genişletilmesi.

Hâlihazırda idari yargı tarafından görülen uyuşmazlıklarda tanık dinlenilmesi mümkün değildir. Ancak, memurların disiplin dosyaları gibi bazı uyuşmazlıklarda bu yönde bir ihtiyaç bulunduğu ifade edilmektedir. Bu itibarla idari yargıda bazı uyuşmazlıklarda tanık dinlenebilmesinin sağlanması değerlendirilmelidir.

ÖNERİ 3

İdari yargıda görülen bazı uyuşmazlıklarda tanık dinlenmesinin mümkün hale getirilmesi.

İdari uyuşmazlıklar alanında ülkemizde uygulanmakta olan alternatif uyuşmazlık çözüm yollarından, vergi uyuşmazlıklarındaki tarhiyat öncesi ve sonrası uzlaşma ile 5233 sayılı Terör ve Terörle Mücadeleden Kaynaklı Zararların Karşlanması Hakkında Kanun kapsamındaki idari sulh başarılı bir şekilde uygulanmaktayken 659 sayılı Kanun Hükmünde Kararname (KHK) ile getirilen idari işlem veya eylemden kaynaklı zararların idare bünyesinde çözümlenmesini amaçlayan idari sulh uygulamasından istenilen başarının elde edilememiş olduğu değerlendirilmektedir.

Kamunun taraf olduğu uyuşmazlıkların önemli bir kısmı sulh yoluyla çözülebilecek niteliktedir. Sulh yöntemine ilişkin olarak mevzuatta yer alan düzenlemelerin etkin bir şekilde işlemediği anlaşılmaktadır. Mevzuatta yer alan düzenlemeye göre idarelerin adli yargıda

dava açmadan veya icra takibine başlamadan önce karşı tarafı sulhe davet etmesi esastır. Ayrıca idareler, kendi aleyhlerine dava açılacağını veya icra takibine başlanılacağını öğrenmeleri durumunda da karşı tarafı sulhe davet edebilirler. İdari işlemler dolayısıyla haklarının ihlal edildiğini iddia edenler idareye başvurarak uğramış oldukları zararın sulh yoluyla giderilmesini dava açma süresi içinde isteyebilirler. Bu düzenlemenin ve sulh usulünün işletilmesi için idareler bünyesinde kurulan komisyonların yapılarının yeniden düzenlenmesi bir yandan yararlanıcıların haklarının daha etkin korunmasını sağlarken diğer yandan mahkemelerin iş yükünü azaltacaktır. Bu kapsamda idari sulh yoluna gidilmesinin zorunlu hale getirilmesi de değerlendirilmelidir.

ÖNERİ 4

İdari yargıda alternatif uyuşmazlık çözüm yollarının etkinliğinin artırılması:

- İdare ile birey arasındaki uyuşmazlıklar ile farklı kurumlar arasındaki idare hukuku ve özel hukuktan kaynaklanan uyuşmazlıklarda sulh müessesesine başvurunun zorunlu hale getirilmesi,
- İdare bünyesindeki sulh komisyonlarının komisyon üyelerine bazı güvenceler getirilerek yeniden yapılandırılması,
- Alternatif uyuşmazlık çözüm yöntemlerinden istenilen başarının elde edilebilmesi için hukuki belirliliğe sahip şeffaf ve kamu görevlileri ile uzlaşma talep eden kişiler açısından makul güvence ve tatmin sağlayacak şekilde yasal ve ikincil düzenlemelerin yeniden gözden geçirilmesi.

Yargılama usullerinin sadeleştirilmesi ve etkinliğinin artırılması amacıyla yürütülen çalışmaların idari yargıyı da kapsaması gerekmektedir. Bu kapsamda birçok ülkede pilot dava usulü uygulanmaktadır. Bu usulde davada verilecek karar aynı konudaki diğer tüm uyuşmazlıklar bakımından bağlayıcı olmaktadır. Belirtilen usul müessesesi, hukuki güvenliği, adil yargılanma hakkını ve makul sürede yargılanma hakkını güçlendirecektir.

ÖNERİ 5

Kamu idarelerinin taraf olduğu aynı nitelikteki uyuşmazlıklarda “pilot dava” usulünün getirilmesi.

İdarenin işlemlerine karşı yapılan başvurularda bireylere hızla ve tatmin edici cevap verilmesi, bürokrasinin azaltılması ve idareden kaynaklanan sebeplerle hukuka aykırı olan işlemin maliyetinin kişilere yüklenmemesi gerekmektedir. Uygulama ve içtihatların gözetilmesi suretiyle idare aleyhine sonuçlanabilecek davalardan vazgeçme, feragat ve kanun yoluna başvurulmaması hususlarındaki uygulamanın da geliştirilmesine ihtiyaç bulunmaktadır. İdarenin istikrar kazanmış idari yargı kararlarını yeterince dikkate almadığı, aynı işlemleri tesis etmeye devam ettiği ya da her işlem için idari yargının tekrar karar vermesini beklediği yönünde değerlendirmeler bulunmaktadır. Ayrıca, idarenin işlemlerine karşı yapılan başvurularda bireylere hızla ve tatmin edici cevap verilmesi, bürokrasinin azaltılması ve idareden kaynaklanan sebeplerle hukuka aykırı olan işlemin maliyetinin kişilere yüklenmemesi gerektiği de açıktır. Belirtilen çerçevede idari usulleri ve bürokratik süreçleri kapsayan müstakil bir yasal düzenleme bulunmamaktadır.

ÖNERİ 6

Kamu hizmetlerinin sunumunda uyulacak usul ve esaslara ilişkin müstakil mevzuat düzenlemesi yapılması

Kamu kurumları tarafından verilen idari para cezalarının bir kısmı idari yargıda, bir kısmı ise adli yargıda farklı usul kuralları ve uygulama alışkanlıkları çerçevesinde görülmektedir. Bu durum hak kayıplarını ve görevsizlik kararlarından kaynaklanan gecikmeleri beraberinde getirmektedir. Bu itibarla idari eylem ve işlemlere bakmakla görevli asli yargı kolunun idari yargı olduğunun dikkate alınması suretiyle düzenlemelerin gözden geçirilmesinde fayda bulunmaktadır.

ÖNERİ 7

İdari para cezalarına itiraza ilişkin hükümlerin, görevli mahkeme yönüyle gözden geçirilmesi.

Yatırım ortamının iyileştirilmesi kapsamında idari eylem ve işlemlere ilişkin farklı düzenlemeler yapılması faydalı olacaktır. Burada hızlı karar verilmesi önem taşımaktadır.

4.2.9. Fiziki ve Teknik Altyapı

Yargıda bilişim sistemlerinin kullanımı, bir yandan toplam performansı olumlu etkilerken, diğer yandan da yargıya erişim imkânlarını artırmaktadır. Türkiye adalet alanında bilişim teknolojilerinin kullanımı konusunda önemli bir mesafe kat etmiştir.³⁰ Bugüne değin diğer ülkelerde birçok örnek uygulama hayata geçirilmiştir. Bu konudaki gelişimin sürdürülmesi ve yeni yaklaşımlarla geliştirilmesi son derece önemlidir.

Yargılama fonksiyonu insan eliyle yürütülür. Vicdani kanaatin hâsıl olması yargılama fonksiyonun vazgeçilemez özelliğidir. Usul kanunlarında ve Anayasada buna açıkça yer verilmektedir.³¹ AİHM de kararlarında ‘hâkimlerin vicdanlarına göre karar vereceklerine’ vurgu yapmaktadır.

Bununla beraber teknolojinin gelişen imkânlarının ve yapay zekânın sağladığı bazı kolaylıkların sisteme kazandırılması önemli hale gelmiştir. Bu çerçevede yapay zekânın; hâkim, savcı ve avukatlar ile vatandaşlara yardımcı olmak üzere adalet hizmetlerinde kullanılması faydalı olacaktır. Öte yandan yapay zekâ uygulamalarının etik ve hukuki çerçevesi de açıkça ortaya konulmalıdır.

ÖNERİ 1

Yargı bilişim sisteminin yapay zekâ teknolojisinin imkânlarıyla zenginleştirilmesi:

- Yapay zekânın getirdiği imkânların dikkate alınması suretiyle karar destek sistemlerinin güçlendirilmesi.
- Yapay zekâ uygulamalarının etik ve hukuki çerçevesinin oluşturulması.

Hâlihazırda uygulanan duruşma zaptı oluşturma sistemi hâkimin, söylenenleri gerektiğinde özetleyerek yazdırmasından ibarettir. Bu uygulama ifade ve vurguların dosyalara tam olarak yansımaması ihtimalini doğurmaktadır. Bu usul, pratik olmadığı gibi sürdürülebilir de değildir. Bu itibarla duruşma kayıt sisteminin değiştirilmesi ve aşamalı olarak bilişim sistemi üzerinden doğrudan kayıt sistemine geçilmesi önem taşımaktadır.

³⁰ CEPEJ 2022 yılı raporuna göre Türkiye üye ülkeler arasında yargıda bilişim sistemlerinin etkin ve verimli bir şekilde kullanılması noktasında 4. sıradadır.

³¹ Anayasa md.138/1: “Hâkimler, görevlerinde bağımsızdırlar; Anayasaya, kanuna ve hukuka uygun olarak vicdani kanaatlerine göre hüküm verirler.”

ÖNERİ 2

Duruşmaların dijital olarak kaydedilmesi.

Bilişim alanındaki teknolojik gelişmeler önümüzdeki dönemde adalete erişimin güçlendirilmesi için destek fonksiyonu görebilecektir. Diğer yandan bilişim alanındaki gelişmeler infaz, istatistik, suçun önlenmesi, adli bilimler (adli tıp), çevrimiçi uyuşmazlık çözümü alanlarında yoğun biçimde kullanılmalıdır.

Özellikle dijital çözüm platformları dünya genelinde gittikçe yaygınlaşmaktadır. Bu bir yandan yargı sistemini rahatlatırken diğer yandan yararlanıcıların işlerini kolaylaştırmaktadır.

ÖNERİ 3

Dijital çözüm platformlarının ve çevrimiçi uyuşmazlık çözüm yöntemlerinin geliştirilmesi:

- Küçük uyuşmazlıklar bakımından dijital yargılama platformu oluşturulması.
- Alternatif uyuşmazlık çözüm yöntemlerinde (arabuluculuk, tahkim, uzlaşma) dijital çözüm platformlarının yaygınlaştırılması.

Yapay zekâ uygulamalarının yargı bilişim sisteminde etkin bir şekilde kullanılabilmesi için bazı yeni uygulamaların sisteme entegre edilmesi gerekmektedir. Özellikle otonom araçlar gibi yeni teknolojik gelişmelerin hukuki durumlarının sağlıklı bir biçimde takip edilmesi elzemdir.

ÖNERİ 4

Otonom araçların hukuki durumuna ilişkin uluslararası çalışmaların takip edilmesi ve gerekli mevzuat dönüşümünün sağlanması.

Yargı bilişim sistemini zenginleştirme ve geliştirme çalışmalarının makro düzeyde planlanması gerekmektedir. Yeni teknolojilerin getirdiği imkân ve yeniliklerin sisteme sağlıklı bir şekilde aktarılması halinde sistemin işlevselliğine ve işlerliğine pozitif katkılar sunması kaçınılmazdır.

ÖNERİ 5

Yeni teknolojilerin adalet sistemine yansımalarının takip edilmesi ve gerekli çalışmaların yapılması:

- Adalet sisteminin yararlanıcılarının yargı hizmetlerine elektronik ortamda eş zamanlı ulaşabilmelerine yönelik uygulamaların geliştirilmesi,
- Olay yeri inceleme, deliller ve otopsilere yönelik hizmet öncesi ve hizmet içi eğitimlerde artırılmış gerçeklik ve sanal gerçeklik yöntemlerinin kullanılması.

Adalet politikalarının geliştirilmesinde temel kaynaklardan birisi de adli verilerdir. Adli veri bankasında çok çeşitli bilgiler bulunmaktadır. Ancak bu verilerin çeşitliliği ve mükerrerliği UYAP üzerinde önemli bir yük teşkil etmekte ve sistemin yavaş işlemesine yol açmaktadır. Öte taraftan bu verilerin nasıl işleneceği ve kullanılacağı da ayrı bir tartışma konudur. Adli verilerin bilimsel standartlarda saklanması ve işlenmesi, adalet politikaları bakımından yol gösteri olacak “Adli İstatistik Enstitüsü” kurulmalıdır. Bu enstitüde hukuk, sosyoloji, istatistik gibi farklı disiplinlerden bilim insanlarının yanı sıra adli verilerin sıklıkla kullanıldığı kamu kurum ve kuruluşlarının temsilcilerinden oluşan bir yapılanmayla adli veri bankası şekillendirilmelidir.

ÖNERİ 6

Adli verilerin bilimsel standartlarda işlenmesi için “Adli İstatistik Enstitüsü” kurulması.

Adalet hizmetlerinin fiziki altyapısı temel olarak üç unsurdan oluşmaktadır. Bunların birincisi adliye hizmet binaları, ikincisi ceza infaz kurumları, üçüncüsü ise lojmanlardır. Son yıllarda özellikle adalet hizmet binası ve ceza infaz kurumu yapımında önemli mesafe kaydedilmiştir. Bununla birlikte bu konudaki politikaların geliştirilmesi gereken yönleri bulunmaktadır.

Sürekli artan iş yüküne bağlı hizmet genişlemesi hâkim, savcı ve personel sayısını artırmaktadır. Yeni mahkemeler kurulması ve Cumhuriyet savcılıklarının insan kaynakları kapasitesinin gelişmesi giderek daha da büyüyen hizmet binalarını ya da ek bina yapılmasını zorunlu kılmaktadır. Özellikle büyük şehirlerdeki hizmet binalarında bu daha açık görülmektedir. Binalardaki büyüme eğilimi rasyonel bir görüntü arz etmekten uzak hale gelmiş ve yeni bir adli mimari anlayışının geliştirilmesini zorunlu kılmıştır. Yeni adliye mimarisi

anlayışının unsurlarından biri, hizmet genişlemesine bağlı olarak ihtiyaç halinde ek binaların inşa edilebildiği geniş arsaların tercih edilmesi olmalıdır.

Mevcut hizmet binalarındaki duruşma salonlarının hizmetin mehabetine uygun olmadığı yönünde değerlendirmeler bulunmaktadır. Sonradan duruşma salonlarına dâhil edilen bilgisayar, yazıcı, sesli ve görüntülü kayıt ve nakil cihazlarının görsel kirlilik oluşturduğu gözlemlenmektedir. Bundan hareketle duruşma salonlarının tek tip yüksek kalitede, görsel niteliği yüksek biçimde tasarlanmasına ihtiyaç bulunmaktadır. Başta çocuk mahkemeleri olmak üzere mahkemelere özgü yeni duruşma salonları da tasarlanmalıdır.

ÖNERİ 7

Yeni bir adliye mimarisi anlayışının benimsenmesi:

- Hizmet genişlemesi halinde ek bina yapacak büyüklükte arsaların tercih edilmesi,
- Verimlilik odaklı çalışmaya elverişli tip projelerin oluşturulması ve yeknesaklığın sağlanması,
- Duruşma salonlarının yüksek kalitede ve görsel niteliği yüksek şekilde tasarlanması.

Türkiye ceza infaz kurumlarında büyük bir dönüşümü sağlamıştır. Kurumların gerek fiziksel yapısı, gerekse işleyiş şekli uluslararası standartlara uygun niteliktedir. Bununla birlikte artan hükümlü ve tutuklu sayısına paralel olarak yeni ceza infaz kurumu mimarisine yönelik çalışmalar yapılması faydalı olacaktır. Uluslararası alandaki uygulamalar bu konuda örnek olabilecektir.

ÖNERİ 8

Ceza infaz kurumu mimarisinin diğer ülkelerdeki örneklerin de incelenmesi suretiyle çeşitlendirilmesi.

Altyapıya ilişkin önemli konulardan biri de adalet teşkilatının kullandığı lojmanlardır. Adalet hizmetlerinin hassasiyeti nedeniyle özellikle küçük mahallerde lojman ihtiyacı daha belirgin olmaktadır. Bu, hizmetin gerektirdiği bir zorunluluktur. Hâlihazırda kullanımda bulunan lojmanların büyük çoğunluğu eskimiş ve kullanım ömrünü tamamlamıştır. Bu nedenle

Adalet Bakanlığının yatırımları içerisinde lojmana yönelik kaynağın artırılmasına ihtiyaç bulunmaktadır.

4.2.10. Adli Bilimler

Adli hizmetlerin bilimsel delillere ve değerlendirmelere dayalı olarak yürütülmesi gerekmektedir. Bu bakımdan adli bilimlerin verimliliği adaletin gerçekleşmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Ülkemizde bunu sağlayan en önemli kurumsal yapı, resmi bilirkişilik kurumu olan Adli Tıp Kurumudur.

Ülke çapında yaygın teşkilatıyla yargıya bilirkişilik hizmeti sunan Adli Tıp Kurumunun teknolojik ve fiziki altyapısı ve personel kapasitesi sürekli güçlendirilmektedir. Ülke genelinde sınırlı sayıda yerde adli tıp hizmeti verilebilmekteyken yapılan çalışmalarla bu hizmet ülke genelinde 81 ilde verilebilecek düzeye getirilmiştir.

Adli Tıp Kurumu, bugün merkez teşkilatıyla birlikte 14 ildeki grup başkanlıkları ve 97 yerdeki şube müdürlüklerinde görev yapan 2.647 personeliyle uluslararası standartlarda³² hizmet veren öncü ve referans bir kurum haline gelmiştir.

Kurumun işlevselliğinin artırılabilmesi bakımından bilimsel ve teknolojik alt yapısının güçlendirilerek insan kaynağının nicelik ve niteliğinin artırılmasının yanında yapay zekâ gibi teknolojik imkânları kullanabilme kapasitesinin de güçlendirilmesi gerekmektedir. Kapsayıcı bir perspektifle ihtiyaç alanlarının belirlenmesi ve yeni gelişmelerin değerlendirilmesi bakımından “Adli Bilimler Şurası” toplanmalıdır.

ÖNERİ 1

Adli bilimler alanında teknolojik altyapının geliştirilmesi:

- Adli bilimler ve bunun bir parçası olan adli tıp hizmetlerinde yapay zekâ uygulamalarının daha etkin kullanılması,
- Adli bilimlere ilişkin işlemlerde ve adli bilimlere ilişkin eğitimlerde artırılmış gerçeklik ve yapay gerçeklik teknolojilerinin kullanılması.

Adli bilimler alanında yeni bir organizasyon yapısının oluşturulması adli bilimlere dayalı adalet politikalarının geliştirilmesinin önünü açacaktır. Adalet sisteminin bileşenlerinden

³² Adli Tıp Kurumu, Avrupa Adli Bilimler Enstitüleri Ağının (ENFSI) üyesidir.

oluşan bir yapı, bilimsel veriler ışığında adalet politikalarına daha sağlıklı bir çerçeve çizebilecektir.

Yeni organizasyon yapısı inşa edilirken gelişen teknolojilerin takip edilmesi ve kurumsal kapasitenin ihtiyaçlar doğrultusunda geliştirilmesi elzemdir.

ÖNERİ 2

Yargı teşkilatı ile Adli Tıp Kurumu arasındaki iletişimin artırılması ve ortak politikalar geliştirilmesi için yeni bir organizasyon yapısının oluşturulması:

- Adli bilimler konusunda faaliyet gösteren Adli Tıp Kurumu, kolluk teşkilatlarının ilgili birimleri ile üniversitelerdeki enstitüleri kapsayan, tecrübelerin paylaşıldığı, geliştirilmesi gereken alanların belirlendiği bir “Adli Bilimler Şurasının” kurulması,
- Gelişen teknolojilere bağlı olarak Adli Tıp Kurumunun kapasitesinin güçlendirilmesi ve yeni bilim üniteleri ile ihtisas dairelerinin kurulması.

4.3. Plan Amaç, Hedef ve Politikalarının Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleriyle İlişkisi

BM Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri bireylerin ve toplumların yaşam kalitesinin artırılması ve gelecek nesillerin kalkınmadan daha adil pay alabilmesi için üye ülkelere yapılmış bir çağrıdır. Sürdürülebilir kalkınma kapsamında yer alan 17 amaç ekonomik kalkınmaya, çevrenin korunmasına, barış ve güvenli yaşama, adalete, eşitliğe, hukukun üstünlüğüne, iyi yönetişime, iklim krizine karşı önlem alınmasına ve refahın adil paylaşımına yöneliktir.

BM Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerinden birisi (SKH-16) de herkes için adalete erişimi sağlamak ve etkili, hesap verebilir ve kapsayıcı kurumlar oluşturmaktır. Şiddetin azaltılması, çocuk haklarının etkin korunması, hukukun üstünlüğünün geliştirilmesi, adalete eşit erişiminin güvence altına alınması, etkili, hesap verebilir ve şeffaf kurumlar kurulması bu kapsamda yer almaktadır.

Türkiye'nin şimdiye kadar ortaya koyduğu çalışmalar ve Türkiye Yüzyılı hedefleri, BM'nin belirtilen amaçlarıyla örtüşmektedir. Adalet sistemleri ekonomik kalkınmanın, toplumsal barışın, huzurun ve refahın sağlanmasında kilit bir rol oynamaktadır.

Türkiye adalet hizmetlerine ilişkin çalışmalarını bu çerçevede sürdürmüştür. Adalet hizmetlerinin sunumundaki köklü kurumsal yapılar, son yıllarda gerçekleştirilen yargı reformu çalışmalarıyla daha da güçlendirilmiştir. Özel İhtisas Komisyonu Raporunda yer alan öneriler

adalet sisteminin etkinliğinin artırılmasına, hukukun üstünlüğünün güçlendirilmesine, adalet sisteminin şeffaflığının artırılmasına, hak ve özgürlüklerin geliştirilip korunmasına yöneliktir. Bu itibarla şimdiye kadar olduğu gibi bundan sonra da BM tarafından ortaya konulan perspektife küresel düzeyde örnek olacak mahiyettedir.

5. SONUÇ VE GENEL DEĞERLENDİRME

Özel İhtisas Komisyonu bu rapora esas çalışmalarını; toplantı müzakerelerini, literatür taramasını, uzman görüşlerini, uluslararası kurum ve kuruluşların ilke ve değerlendirmelerini, istatistiklere dayalı analizleri ve önceki kalkınma planları ile adalet sektörüne özel planlama belgelerinin uygulanma durumunu dikkate alarak sürdürmüştür.

Komisyon Raporunun kapsamı geniş tutularak Kalkınma Planı hazırlığında alternatif zenginliğin sağlanması amaçlanmıştır. Komisyon çalışmalarında taraflar tarafından dile getirilen görüşlerin tümüne, 2053 Vizyonuna ve son yıllarda planlama belgeleriyle ortaya konulan perspektife uygun oldukları ölçüde yer verilmiştir.

Adalet sistemine ilişkin çözüm önerileri belirli bir perspektifin parçaları olarak bir bütünü oluşturacak şekilde bir araya getirilmiştir.

Yargı kamuoyunun adalet sisteminin karşı karşıya bulunduğu sorunlar ve geliştirilmesi gereken yönleri konusunda büyük oranda fikir birliği içerisinde olduğu söylenebilir. Önceki planlama çalışmalarında sıralanan sorun alanları da bunu göstermektedir. Bununla birlikte çözüm yöntemleri konusunda farklı yaklaşımlar ve öncelik sıralamaları olduğu da kuşkusuzdur.

Raporda yer alan bazı politika önerileri adalet sisteminin gelecek yöneliminin ne olması gerektiğini ortaya koymaktadır. Kalkınma Planı hazırlıklarında ya da uygulama döneminde, raporla ortaya konulan perspektife uygun başka çözüm yollarının bulunması da mümkündür. Çünkü bir amaca ulaşmanın tek bir yolunun olmadığı açıktır.

Planlama belgeleri aynı zamanda ortaya koydukları yeni kavram ve uygulama örnekleriyle yargı kamuoyunun önüne yeni müzakere başlıkları getirmektedir. Bu başlıklar zaman içerisinde tartışılarak şekillenmekte ve uygulamaya geçmektedir. Geride bıraktığımız dönemde Türk hukuk sisteminde yerini bulan alternatif uyuşmazlık çözüm yolları, mağdur hakları ve adli destek uygulamaları bunların birer örneğidir. Bu başlıklar 2009 yılında başlayan stratejik planlama çalışmalarıyla ilk defa gündemimize girmiştir. Aynı anlayış bu raporda da devam ettirilmiştir. Rapor yeni bir tartışma dönemini başlatacak ve farklı perspektiflerin oluşmasına katkı sağlayacaktır.

Rapor, adalet sisteminin yeni hukuki düzenlemelerle zenginleştirilmesine vurgu yapmaktadır. Makul sürede yargılanma hakkını güçlendirecek yeni yollar geliştirilmelidir. Usul kuralları uyuşmazlıkların ağırlığına göre çeşitlendirilmelidir. Mahkemeler teşkilatı da aynı anlayışla ele alınmalıdır. Her hukuki soruna aynı usul hükümlerinin uygulanması kısa sürede sonuçlanacak uyuşmazlıkların da uzun sürmesine yol açmaktadır.

Süreç yönetimi anlayışının gerek usul kurallarının belirlenmesinde gerekse uygulamanın geliştirilmesinde benimsenmesi gerekmektedir. Bu, uyuşmazlıkların çözümü ve adaletin sağlanması sürecine katkısı olmayan yargılama işlemlerinin tespitini ve elenmesini sağlayacaktır.

Türkiye Yüzyılının adalet sisteminin oluşturulması için tüm yargı paydaşlarının reform sürecini uyum içerisinde birlikte sürdürmesinin gerekli olduğu açıktır. Ancak, ortak bir çalışmayla kalıcı başarı sağlanabilir.

KAYNAKLAR

- AB Başkanlığı, *AB'ye Katılım İçin Ulusal Eylem Planı*, 2021.
- Adalet Bakanlığı, *Adalet Bakanlığı Stratejik Planı*, 2010.
- Adalet Bakanlığı, *Adalet Bakanlığı Stratejik Planı*, 2015.
- Adalet Bakanlığı, *Adalet Bakanlığı Stratejik Planı*, 2019.
- Adalet Bakanlığı, *İnsan Hakları Eylem Planı*, Mart 2021.
- Adalet Bakanlığı, *Yargı Reformu Stratejisi*, 2009.
- Adalet Bakanlığı, *Yargı Reformu Stratejisi*, 2015.
- Adalet Bakanlığı, *Yargı Reformu Stratejisi*, 2019.
- Avrupa Hâkimleri Danışma Konseyi, *Yargı Bağımsızlığı ve Hâkimlerin Azledilememesine İlişkin Standartlar Konusunda Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesinin Dikkatine Sunduğu Görüş*, 2001.
- Avrupa Konseyi, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi*, 1950.
- Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi, *Hâkimlerin Bağımsızlığı, Etkinliği Ve Sorumlulukları Hakkında Tavsiye Kararı*, 2010.
- Avrupa Konseyi, *Hâkimlerin Statüsüne Dair Avrupa Şartı*, 1998
- BM, *Bangalore Yargı Etiği İlkeleri*, 2002.
- BM, *Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri*, 2016.
- BM, *Birleşmiş Milletler Yargı Bağımsızlığı Temel İlkeleri*, 1985.
- BM, *İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi*, 1948.
- CEPEJ, *Avrupa Yargı Sistemleri Raporu*, 2022.
- CEPEJ, *Covid-19 Salgını Sırasında ve Sonrasında Yargı Tarafından Öğrenilen Dersler ve Zorluklar Konusunda Deklarasyonu*, 2020.
- Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, *2019 Yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programı*, 2018.
- Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, *On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023)*, 2019.
- Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, *2020 Yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programı*, 2019.

Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, *2021 Yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programı*, 2020.

Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, *2022 Yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programı*, 2021.

Danıştay, *Danıştay Stratejik Planı*, 2019

Devlet Planlama Teşkilatı, *Adalet Hizmetleri Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, Ankara, 1983.

Devlet Planlama Teşkilatı, *Adalet Hizmetleri Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, Ankara, 1989.

Devlet Planlama Teşkilatı, *Adalet Reformu Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, Ankara, 1994.

Devlet Planlama Teşkilatı, *Adalet Hizmetlerinde Etkinlik Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, Ankara, 2000.

Devlet Planlama Teşkilatı, *Adalet Hizmetlerinde Etkinlik Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, Ankara, 2000.

Devlet Planlama Teşkilatı, *Adalet Hizmetleri ve Güvenlik Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, Ankara, 2007.

Devlet Planlama Teşkilatı, *Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967)*, Ankara, 1963.

Devlet Planlama Teşkilatı, *İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972)*, Ankara, 1967.

Devlet Planlama Teşkilatı, *Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977)*, Ankara, 1972.

Devlet Planlama Teşkilatı, *Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983)*, Ankara, 1979.

Devlet Planlama Teşkilatı, *Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989)*, Ankara, 1984.

Devlet Planlama Teşkilatı, *Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994)*, Ankara, 1989.

Devlet Planlama Teşkilatı, *Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000)*, Ankara, 1995.

Devlet Planlama Teşkilatı, *Uzun Vadeli Strateji ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005)*, Ankara, 2000.

Devlet Planlama Teşkilatı, *Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013)*, Ankara, 2006.

HSK, *Hâkimler ve Savcılar Kurulu Stratejik Planı*, 2022

HSK, *Türk Yargı Etiği Bildirgesi*, 2009.

HSK, *Türk Yargı Etiği Bildirgesi Kapsamında Sosyal Medya Kullanım Rehberi*, 2022.

Kalkınma Bakanlığı, *Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018)*, Ankara, 2013.

Kalkınma Bakanlığı, *Adalet Hizmetlerinde Etkinlik Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, Ankara, 2018.

Venedik Komisyonu, *Adli Atamalara Dair Rapor (CDL-AD(2007)028)*, 2007.

Venedik Komisyonu, *82. Genel Kurul Toplantısında kabul edilen Yargı Sisteminin Bağımsızlığı Raporu*, 2010.

Yargıtay, *Farklı Ülkelerden Yüksek Mahkeme Başkanlarının ve Başsavcılarının Katılımıyla Düzenlenen “Temyiz Mahkemelerinde Mükemmeliyet” Konusundaki Toplantının Sonuç Metni*, 2021.

Yargıtay, *Yargı Etiği İlkeleri*, 2017.

Yargıtay, *Yargıtay Stratejik Planı*, 2019.

Yargıtay, *Yargıda Şeffaflığa İlişkin İstanbul Bildirgesi ve Taslak Uygulama Tedbirleri*, 2018.

www.sbb.gov.tr

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ CUMHURBAŞKANLIĞI
STRATEJİ VE BÜTÇE BAŞKANLIĞI**

YÖNETİM HİZMETLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
BİLGİ VE BELGE YÖNETİMİ DAİRESİ BAŞKANLIĞI

Ankara 2023

Necatibey Cad. No: 110/A 06570 Yücetepe - ANKARA
Tel: +90 (312) 294 50 00 • Faks: +90 (312) 294 52 98

ISBN NO: 978-625-8356-05-2

STRATEJİ VE BÜTÇE BAŞKANLIĞI YAYINLARI BEDELSİZDİR, SATILAMAZ.